

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**KAZAKİSTAN VE KIRGIZİSTAN'IN RUSYA İLE
İLİŞKİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI**

Ahmet AKÇAM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANKARA, 2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**KAZAKİSTAN VE KIRGIZİSTAN’IN RUSYA İLE
İLİŞKİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI**

Ahmet AKÇAM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Erel TELLAL

ANKARA, 2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

KAZAKİSTAN VE KIRGIZİSTAN'IN RUSYA İLE
İLİŞKİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Erel TELLAL

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Erel TELLAL
Prof. Dr. Hakan Ali Kerem
Prof. Dr. Melek M. Fırat

E. TELLAL
Hakan Ali Kerem
TELLAL

Tez Sınav Tarihi: 22.12.2015

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (23./12./2015)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Ahmet AKGAM

İmzası

[Signature]

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
HARİTALAR VE TABLOLAR DİZİNİ.....	v
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ	1
I. KAZAKİSTAN VE KIRGIZİSTAN'IN RUSYA İLE İLİŞKİLERİNİN TARİHİ ARKA PLANI.....	8
A. Rusya Çarlığı'nın Orta Asya'ya Girişi (1774-1865):	8
B. Rusya Çarlığı'nın Bugünkü Kazakistan ve Kırgızistan Topraklarında Kurduğu İdari Yapılanmalar	11
C. 1916 Kırgız Ayaklanması	12
D. 1917 Bolşevik Devrimi'nden 1924 Bölünmesine Kazakistan ve Kırgızistan	14
E. 1936'da Kazak ve Kırgız Birlik Cumhuriyetlerinin Kurulması	17
F. İkinci Dünya Savaşı.....	19
G. Kruşçev Dönemi	20
H. Brejnev Dönemi.....	21
I. Gorbaçov Dönemi ve Bağımsızlık	23
II. KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ İLE RUSYA FEDERASYONU'NUN İLİŞKİLERİ (1991-2014):	26
A. Siyasi Bağımsızlık İnşası ve Ekonomik Birliği Sürdürme Çabaları (1991-2001):	27
1. İkili Anlaşmalar	27
a. Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması.....	28
b. Baykonur Uzay Kompleksinin Kiralanmasına Dair Antlaşma.....	30
c. Hazar Denizi'nin Kuzeyinde Egemenlik Alanlarının Sınırlandırılması Anlaşması	32
d. 21. Yüzyıla Yönelik İyi Komşuluk ve İttifak Deklarasyonu.....	33
2. Ekonomik İlişkiler	34
3. Çok Taraflı Uluslararası Platformlar	39
a. Bağımsız Devletler Topluluğu	39
b. Şangay İşbirliği Örgütü	43
c. Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı	46
B. Bölgesel Güvenlik ve Ekonomik Entegrasyon Çerçevesinde İlişkilerin Derinleşmesi (2001-2014):	47
1. İkili Anlaşmalar	48
a. Baykonur Uzay Kompleksi Hakkında Anlaşma.....	48
b. 25 Mayıs 1992 Tarihli Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşmasında Değişiklik Yapılmasına Dair Protokol	49

c. 21. Yüzyılda İyi Komşuluk ve İttifak Antlaşması	50
2. Ekonomik İlişkiler	52
3. Çok Taraflı Uluslararası Platformlar	55
a. Bağımsız Devletler Topluluğu	55
i. Gümrük Birliği	55
ii. Avrasya Ekonomik Birliği	57
b. Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü.....	58
c. Şangay İşbirliği Örgütü	60
d. Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı	62
III. KIRGIZİSTAN CUMHURİYETİ'NİN RUSYA FEDERASYONU İLE İLİŞKİLERİ (1991-2014):	66
A. 'Demokrasi Adası' Söylemi ve Güvenlik Sorunları Çerçevesinde İlişkiler (1991- 2001):.....	67
1. İkili Anlaşmalar	69
a. Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması.....	70
b. Ebedi Dostluk, İttifak ve Ortaklık Deklarasyonu	72
2. Ekonomik İlişkiler	75
3. Çok Taraflı Uluslararası Platformlar	80
a. Bağımsız Devletler Topluluğu	81
b. Şangay İşbirliği Örgütü	84
c. Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı	85
B. Yeni Büyük Oyun Çerçevesinde İlişkiler (2001-2014):	86
1. İkili Anlaşmalar	96
a. Bişkek Deklarasyonu.....	96
b. Rus Hava Üssünün Kurulmasına İlişkin Anlaşma	98
2. Ekonomik İlişkiler	100
3. Çok Taraflı Uluslararası Platformlar	106
a. Bağımsız Devletler Topluluğu	106
b. Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü.....	108
c. Şangay İşbirliği Örgütü	111
d. Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı	113
SONUÇ	115
KAYNAKÇA.....	122
ÖZET	144
ABSTRACT.....	144

HARİTALAR VE TABLOLAR DİZİNİ

Harita 1. Orta Asya Cumhuriyetlerinin 1924-1925 Dönemindeki Siyasi Sınırları	17
Harita 2. Hazar Petrol ve Doğalgazının Başlıca İhracat Güzergâhları ve Kazakistan'ın Konumu	54
Harita 3. Fergana Vadisi'ndeki Başlıca Etnik Grupların Dağılımı	69
Harita 4. Orta Asya'daki ABD ve Rus Askeri Üsleri	99
Tablo 1. Yıllara Göre Kazakistan'ın Rusya Federasyonu'na İhracatı ve Rusya Federasyonu'ndan İthalatı	52
Tablo 2. Yıllara Göre Kırgızistan'ın Rusya Federasyonu'na İhracatı ve Rusya Federasyonu'ndan İthalatı (%)	103

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AEB	Avrasya Ekonomik Birliği
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİGK	Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı (Conferance on Interaction and Confidence Building Measures in Asia/CICA)
AÜSBF	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
CNPC	China National Petroleum Corporation (Çin Ulusal Petrol Şirketi)
EurAsEC	Eurasian Economic Community (Avrasya Ekonomik Topluluğu)
GUAM	Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova
KGAÖ	Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
NPT	Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması)
RFERL	Radio Free Europe Radio Liberty
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
START I	Strategic Arms Reduction Treaty 1 (Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması 1)
ŞİÖ	Şangay İşbirliği Örgütü

GİRİŞ

*Tanabay “Sağ olun Kazak soydaşlar, sağ olun.” dedi içinden. “Biz ta en eski atalarımızdan beri her şeyde beraber olduk: Tasada ortak, kıvançta ortak; toylarda ortak, yarışlarda ortak...”**

Bu tezde Kazakistan Cumhuriyeti ve Kırgızistan Cumhuriyeti’nin Rusya Federasyonu¹ ile 1991-2014 yılları arasındaki ilişkileri karşılaştırılacaktır. Karşılaştırma sonucunda yeni bağımsız iki devletin eski egemen güç Rusya ile ilişkilerinde benzerlikler ve farklılıklar olup olmadığı, eğer varsa bunların neler olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Temel amaç ise ortak geçmişe sahip, fakat gelişmişlik düzeyleri, siyasal hayatları ve stratejik konumları farklı bu iki Orta Asya devletinin dış politikalarında Rusya’nın yeri ve öneminin ne olduğunu ve bunun nedenlerini anlamaktır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde hem yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması hem de zengin enerji kaynaklarını barındırmasıyla uluslararası gündemde yerini alan Orta Asya kavramının ve coğrafyasının sınırlarını belirlemek, ardından da tezin iki temel nesnesi olan Kazakistan ve Kırgızistan’ın bölgedeki konumlarına değinmek çalışmanın analiz birimlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. İlk kez bir yer bilimci olan Alexander von Humboldt tarafından 1843 yılında dünyanın farklı bir bölgesi olarak tanımlanan Orta Asya’nın² neresi olduğuna dair farklı düşünceler söz

* Cengiz Aytmatov, **Elveda Gülsarı**, (çev. Refik Özdek), 21. Basım, İstanbul, Ötüken, 2014, s. 204.

¹ Bundan sonraki kısımlarda anlatımı kolaylaştırmak için söz konusu üç devletin isimleri Kazakistan, Kırgızistan ve Rusya şeklinde yazılacaktır.

² Shirin Akiner, “Silk Roads, Great Games and Central Asia”, **Asian Affairs**, Vol. 42, No. 3, 2011a, s. 392; Mohammad-Reza Djalili ve Thierry Kellner, **Yeni Orta Asya Jeopolitiği: SSCB’nin Bitiminden 11 Eylül Sonrasına**, (çev. Dr. Reşat Uzman), İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2009, s. 14; 22; Ainur Nogayeva, **Orta Asya’da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları**, Ankara,

konusudur. Bu çalışmada yararlanılan kaynakları da kapsayan literatürdeki genel görüşe bakıldığında Orta Asya ile kastedilen, SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşan Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan'ın yer aldığı bölgedir.³ SSCB yönetimi tarafından resmi olarak kullanılan *Srednyaya Azia* (Orta Asya) kavramı ise Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan'dan oluşan bölgeyi kapsamaktadır. Kazakistan'ı dışlayan bu tanım, SSCB döneminde Rusya dışında da kullanılmıştır.⁴

Orta Asya'ya dair bir de geniş tanım söz konusudur. Buna göre yukarıda sayılan beş devlete ek olarak Moğolistan, günümüzde Çin sınırları içerisindeki Sincan-Uygur Özerk Bölgesi, Afganistan, Kuzey Pakistan, İran'ın kuzeydoğusu ve

USAK Yayınları, 2011, s. 97; Şatlık Amanov, **ABD'nin Orta Asya Politikaları**, İstanbul, Gökkuşbu Yayınları, 2007, s. 67.

³ Batı'daki Orta Asya çalışmaları literatüründe alenen ya da üstü örtülü bir şekilde, Orta Asya'nın, isimleri "-istan" ("*stans*") ekiyle biten devletlerden oluştuğu ifadesinin yer aldığı dile getiren ve bu "-istan" eki tanımlamasının ardında yatan oryantalist bakış açısına yönelik eleştirel bir çalışma için bkz. Leonard A. Stone, "Central Asia Studies", **Journal of Third World Studies**, Vol. 29, No. 1, 2012, ss. 175-202.

⁴ SSCB yönetimi 1924'ten itibaren söz konusu beş cumhuriyetin yer aldığı bölge için *Srednyaya Azia i Kazakhstan* (Orta Asya ve Kazakistan) ifadesini kullanmıştır. Nogayeva, **op. cit.**, s. 98. Baymirza Hayit'in belirttiği üzere SSCB döneminde Kazakistan'ın diğer Orta Asya cumhuriyetlerine dâhil edilmemesinin gerekçesine dair Moskova yönetimine ait resmi bir beyan yahut belge bulunmamaktadır. Aşağıda detaylı bir şekilde ele alındığı gibi, Rus işgalinden önce Türkistan olarak adlandırılan bu bölgede Çarlık yönetimi tarafından yeni idari yapılar kuruldu. Yeni yapılanmaya göre bugünkü Kazakistan topraklarında Step (Bozkır) Genel Valiliği, diğer dört cumhuriyetin yer aldığı bölgede de Türkistan Genel Valiliği ile Buhara ve Hive Hanlıkları oluşturuldu. SSCB döneminde Bolşeviklerin idaresine geçen bu bölgede Stalin yönetimi tarafından yeni idari taksimatlar gerçekleştirildi ve Türkistan kelimesi siyasi ve coğrafi terminolojiden çıkarıldı. 1925'ten itibaren de Türkistan'da Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Kazak Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti gibi etnik temelli idari yapılar kuruldu. Hayit'e göre Stalin'in buradaki amacı bölge halkının SSCB yönetimine başkaldırmasına zemin hazırlayacak ortak bir Türkistan yurdu fikrini/kimliğini yok etmektir. Bu nedenle eski Türkistan bölgesi için kimlikten arındırılmış bir coğrafi adlandırma olan Orta Asya (*Srednyaya Azia*) terimi kullanılmaya başlanmıştır. Eski Step Genel Valiliği bölgesini de Orta Asya'ya dâhil etmeyerek Kazakistan olarak adlandırmıştır. Baymirza Hayit, **Eski Sovyetler Birliği'ndeki Türklüğün ve İslam'ın Bazı Meseleleri**, 2. Baskı, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2000, s. 194-203. Peter Roudik ise Kazakistan'ın Çarlık döneminden itibaren Türkistan'dan yani diğer Orta Asya devletlerinden ayrı bir idari yapıyla yönetilmesinin sebebi olarak Türkistan'ın coğrafi ve siyasi bir bütünlük arz etmesini, buna karşılık Kazakistan'ın coğrafi ve idari bakımdan (cüzler şeklinde) bölünmüşlüğüne ileri sürmektedir. Peter L. Roudik, **The History of the Central Asian Republics**, Connecticut, Greenwood Press, 2007, s. 77.

Sibirya'nın Müslüman/Türk bölgeleri Orta Asya'ya dâhil edilmektedir.⁵ Bununla birlikte, bağımsızlıklarının hemen ardından Taşkent'te bir araya gelen Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan liderleri Orta Asya kavramının Kazakistan'ı da içerecek şekilde tanımlanmasını kabul etmişlerdir. SSCB'nin ardılı olan Rusya da Orta Asya tanımına Kazakistan'ı dâhil etmektedir.⁶ Bu tezde de Orta Asya kavramı ile söz konusu beş devlet kastedilmektedir.

Orta Asya'nın kuzeyinde yer alan Kazakistan yüzölçümü bakımından eski Sovyet ülkeleri arasında Rusya'dan sonra ikinci büyük devlettir.⁷ Çin, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve 7591 km'lik sınırla Rusya'ya komşu olan Kazakistan Hazar Denizi'nin kıyıdaş devletlerinden birisidir.⁸ Ekonomik bakımdan bölgenin en gelişmiş devletlerinden biri olan Kazakistan zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahiptir.⁹ Farklı etnik grupları barındıran ülkenin resmi dili 1993 Anayasası'nda

⁵ Rus hâkimiyetine girmemiş toprakları da kapsayan bu geniş bölge SSCB döneminde Rusça'da *Tsentral'naya Azia (Merkezi Asya)* olarak adlandırılmıştır. Nogayeva, **op. cit.**, s. 97; Hayit, **op. cit.**, 2000, s. 192. Olivier Roy'a göre kültürel yapı üzerinden düşünülecek olursa en geniş anlamıyla Orta Asya bir Türk-Fars uygarlığı alanıdır ve İstanbul'dan Delhi'ye, İsfahan'dan Buhara'ya kadar olan bölgeyi kapsar. Olivier Roy, **Yeni Orta Asya Ya da Ulusların İmal Edilişi**, (çev. Mehmet Morali), 3. Basım, İstanbul, Metis, 2009, s. 29-30.

⁶ Amanov, **op. cit.**, s. 68; SSCB'nin dağılmasının ardından Rusça'daki *Tsentral'naya Azia (Merkezi Asya)* kavramı söz konusu beş cumhuriyeti tarif etmek için kullanılmaktadır. Djalili and Kellner, **op. cit.**, s. 25-26.

⁷ 2. 724. 900 km²'lik yüzölçümüne sahip Kazakistan kapladığı alan bakımından dünyada 9. sıradadır. <http://www.kazakhstan.org.tr/index.asp?sayfa=33> (10. 02. 2015). Abdulvahap Kara ve Okan Yeşilot, **Avrasya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2011, s. 55. Kazakistan 2014 yılı verilerine göre yaklaşık 18 milyon (17.948.816) nüfusa sahiptir. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html> (10. 02. 2015)

⁸ <http://www.kazembassy.ru/en/posolen/oficialnayaastanaen/kazakhstanen> (10. 02. 2015). Kazakistan ile Rusya arasındaki sınırı belirleyen anlaşma SSCB dağıldıktan 14 yıl sonra imzalanabildi. İki ülke arasındaki bugünkü sınırlar 18 Ocak 2005'te Moskova'da imzalanan antlaşmanın 3. maddesinde öngörüldüğü şekilde çizildi. "Dogovor Mejdu Rossiyskoy Federatsiey i Respublikoy Kazakhstan o Rossiysko-Kazahstanskoy Gosudarstvennoy Granitse (Rusya Federasyonu ile Kazakistan Cumhuriyeti Arasında Rus-Kazak Devlet Sınırı Hakkında Antlaşma)", http://mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/77DE258F80B6758F43257E0000219B29 (04. 03. 2015)

⁹ Kazakistan'ın 1997-2014 yılları arasında kanıtlanan toplam petrol rezervi 30 milyar varil, aynı yıllar arası kanıtlanmış doğalgaz rezervi ise 85 trilyon ayakküptür (Tcf). <http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=kz> (21. 03. 2014). Ayakküp (Tcf) bir hacim ölçü birimidir ve 1 ayakküp (Tcf) 0.028317 metreküptür. Bkz. <http://www.metric-conversions.org/volume/cubic-feet-to-cubic-meters.htm> (26. 11. 2014).

kabul edildiği üzere Kazakça¹⁰ olmakla birlikte, 1995 Anayasası'nda Rusça'ya "toplumlar arası bir dil" statüsü verilmiştir.¹¹ Devletin lideri kuruluşundan beri cumhurbaşkanlığı görevini yürüten Nursultan Nazarbayev'dir.

Bölgenin doğusunda yer alan Kırgızistan yüzölçümü ve nüfus bakımından¹² küçük bir ülkedir. Kazakistan, Çin, Tacikistan ve Özbekistan'la komşu olan¹³ Kırgızistan ekonomik bakımdan bölgedeki en zayıf devletlerden birisidir. Altın başta olmak üzere çeşitli madenlere sahip olmakla birlikte petrol ve doğalgaz kaynaklarından yoksundur. Tıpkı Kazakistan gibi farklı etnik grupları barındıran Kırgızistan'ın resmi dili Kırgızca ve Rusça'dır.¹⁴ Ülkede yolsuzluk oranının yüksek olması ve geçmişten gelen aşiret bağlarının etkisini sürdürmesi nedeniyle istikrarsız bir siyasal yapı¹⁵ söz konusudur. Bu nedenle 2005 ve 2010 yıllarında yaşanan halk ayaklanmaları sonucunda iktidar değişiklikleri yaşanan ülkede mevcut cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev'dir.¹⁶

Görüldüğü üzere tezin temel konusu yüzölçümü, nüfus, ekonomik gelişmişlik ve siyasi istikrar bakımından birbirlerinden son derece farklı düzeylerdeki Kazakistan ve Kırgızistan'ın tek ortak yanları olan tarihlerindeki egemen güç Rusya ile ilişkilerinin karşılaştırılmasıdır. Dolayısıyla tezde bu iki yeni bağımsız devleti

¹⁰ Kara ve Yeşilot, **op. cit.**, s. 74.

¹¹ <http://www.kazakhstan.org.tr/index.asp?sayfa=33> (10. 02. 2015). Kazakistan nüfusunun yaklaşık % 63'ü Kazaklar'dan, % 24'ü Ruslardan, geri kalanı ise Özbek, Uygur, Ukraynalı, Tatar, Alman ve diğer farklı etnik gruplardan oluşmaktadır. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html>. (10. 02. 2015)

¹² Ülkenin yüzölçümü 191.951 km², nüfusu ise 2014 yılı verilerine göre 5 buçuk milyonun biraz üzerindedir (5.604.212). <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html>. (10. 02. 2015)

¹³ <http://biskek.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=187256>. (10. 02. 2015)

¹⁴ Ülke nüfusunun yaklaşık % 65'i Kırgızlardan, % 14'ü Özbeklerden, % 13'ü Ruslardan, geri kalanı ise Dungan, Ukraynalı ve diğer etnik gruplardan oluşmaktadır. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html> (10. 02. 2015)

¹⁵ Kırgızistan siyasal ve ekonomik hayatında aşiret yapısının etkileri hakkında detaylı bilgiler için bkz. Seçil Öraz, "Kırgız Siyasi Hayatında Aşiretçilik ve Klan Siyaseti", **Türk Dünyası İncelemeleri**, Cilt 12, Sayı 1, 2012, ss. 211-238; Kathleen Collins, **Clan Politics and Regime Transition in Central Asia**, New York, Cambridge University Press, 2006.

¹⁶ Öraz, **op. cit.**, s. 234.

birbirinden farklı kılan unsurlar ve bunların Rusya'yla ilişkilerine ne derece etki ettiği de ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte Kazakistan ve Kırgızistan'ın genel olarak dış politikalarını, özel olarak Rusya'yla ilişkilerini ayrı ele alan çok sayıda çalışma mevcuttur. Fakat birbirinden farklı özelliklere sahip bu iki Orta Asya devletinin Rusya ile 1991-2014 yılları arasındaki ilişkilerini karşılaştıran bir çalışma bulunmaması konuyu özgün kılmaktadır.

Tez boyunca, Rusya'nın Kazakistan ve Kırgızistan'ın dış politikalarında en önemli aktör olmakla birlikte, her iki Orta Asya ülkesinin eski egemen güç Rusya'yla ilişkilerinin, "şekil" bakımından benzediği, ancak etki eden dinamikler nedeniyle farklılık gösterdiği varsayımları sınanacaktır. Bu bağlamda, üç kısımdan oluşan tezin birinci bölümünde Rusya Çarlığı'nın Orta Asya'ya girişinden SSCB'nin dağılmasına kadarki tarihsel süreçte Kazakistan ve Kırgızistan'da yaşanan siyasi, idari ve ekonomik gelişmeler ele alınacaktır. 18. yüzyılın başlarından itibaren Ruslar'ın işgal çabalarına sahne olan Kazak ve Kırgız bozkırlarındaki sosyo-ekonomik yapının dönüş(türül)mesi ve bu dönüşüme gösterilen dirençten ibaret olan bu süreçte bugünkü Kazakistan ve Kırgızistan modern ulus-devletleri için gerekli iktisadi, siyasi, toplumsal ve kültürel altyapıların oluşumunda Rus işgalinin ve Sovyet rejiminin mirasının ne derece etkide bulunduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Tarihsel arka planın hemen ardından ikinci bölümde Kazakistan'ın Rusya ile ilişkileri 1991-2001 ve 2001-2014 yılları arası olmak üzere iki evrede ele alınacaktır. Her bir evrede iki ülke arasındaki anlaşmalar, ekonomik ve çok taraflı ilişkiler irdelenecektir. Çeyrek asırlık ilişkinin iki döneme ayrılmasının sebebi ise 11 Eylül 2001'de ABD'de meydana gelen olayların ardından küresel sistemde yaşanan gelişmelerin doğrudan Orta Asya'da yansımalarını bulmasıdır. Daha çok kendi

bağımsız ulus-devletlerini kurma, SSCB'den kalan mirasın paylaşımı ve sorunların çözümü çerçevesinde ilişkilerin geliştirildiği 1991-2001 döneminde Kazakistan için Rusya'nın hem ekonomik hem de siyasi bakımdan en önemli aktör olduğu görülecektir. İkinci evrede ise Kazakistan dış politikasında Rusya'ya rağmen değil, Rusya'nın yanı sıra Çin ve ABD gibi büyük güçlerin eski egemen gücü dengeleyici unsurlar olarak yer almaya başladığına değinilecektir.

Tezin üçüncü bölümünde bu kez Kırgızistan'ın Rusya ile ilişkileri tıpkı ikinci kısımdaki gibi 1991-2001 ve 2001-2014 arası dönemler olmak üzere iki evrede siyasi, ekonomik ve çok taraflı düzeylerde incelenecektir. Bağımsız olduğu ilk günden itibaren “demokrasi adası” olma söylemini benimseyen ve dış politikasında Batılı devletlere ağırlık vermeye çalışan Kırgızistan'ın Rusya ile ilişkilerinin seyri yeni yüzyılın arifesinde değişecektir. 1990'ların sonunda Orta Asya'da görülen radikal İslamcı hareketlerin Kırgızistan'ın ulusal güvenliğine doğrudan tehdit oluşturması ve 11 Eylül olaylarının ardından ABD'nin bölgedeki varlığını Kırgızistan'daki Manas üssüne konuşlanarak sürdürmesi 2001-2014 yılları arasında yeni bağımsız devlet ile Rusya arasındaki ilişkilere etki eden temel parametreler olacaktır.

Sonuç kısmında ise daha önce ortaya konulan veriler çerçevesinde bir karşılaştırma yapılarak Kazakistan ve Kırgızistan'ın Rusya ile ilişkilerindeki benzerlikler ve farklılıklara ilişkin varsayımlar sınanarak çıkarımlarda bulunulacaktır.

Çalışmada Türkçe, İngilizce ve Rusça'da yazılmış kitap, makale, anlaşma metinleri, gazete haberleri ve elektronik kaynaklardan yararlanılmıştır. Bununla birlikte Kazakistan ve Kırgızistan'ın Rusya'yla ilişkilerinin tarihsel süreci bizatihi

dönemin tanıkları olan yerel halka mensup aydınların eserlerine ve konuya dair birincil kaynaklardan yararlanılarak oluşturulmuş çalışmalara başvurularak yazılmıştır.

I. KAZAKİSTAN VE KIRGIZİSTAN'IN RUSYA İLE İLİŞKİLERİNİN TARİHİ ARKA PLANI

SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Kazakistan ve Kırgızistan'ın Rusya'yla ilişkileri 18. yüzyılın son çeyreğine dayanmaktadır. İki yeni devletin dış politikalarında Rusya'nın sahip olduğu önemli konumda yaklaşık 250 yıllık bu dönem belirleyicidir. Bu nedenle söz konusu ülkeler arasındaki ilişkilerin tarihsel boyutuna bakmak gerekmektedir.

A. Rusya Çarlığı'nın Orta Asya'ya Girişi (1774-1865):

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı egemenliğindeki Kırım'a bağımsızlık verildi. 1783'te ise Rusya Kırım'ı ilhak etti.¹⁷ 18. yüzyılın başlarından itibaren Orta Asya'ya doğru yayılmanın yollarını arayan Rusya Çarlığı için 1774 yılı bir dönüm noktası oldu.

I. Petro'nun emriyle 1715'ten itibaren Orta Asya'ya askeri keşif heyetleri gönderilmeye başlanmıştı. Söz konusu Rus heyetlerinin çalışmaları neticesinde bölgede egemenlik sağlayabilmek için askeri üsler kurmanın zorunlu olduğu fark edildi. Bu minvalde 1716'dan itibaren İrtiş nehri havzasında Kazak (Kırgız)¹⁸ ve

¹⁷ Geoffrey Hosking, **Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla**, (çev. Kezban Acar), İstanbul, İletişim, 2011, s. 321-323; Fulya Ereker ve Utku Özer, "Onyedinci Yüzyıldan Günümüze Rusya'nın Karadeniz Politikası", Sezgin Kaya (ed.), **Rusya'nın Doğu Politikası**, Bursa, Ekin Yayınevi, 2013, s. 173.

¹⁸ Burada kastedilen bugünkü anlamıyla Kazaklar'dır. Parantez içinde yazılan Kırgız kelimesi ise o dönemde Ruslar tarafından Kazaklar için kullanılan adlandırmadır. Kazak kelimesi "kaçak, isyancı" anlamlarına gelmektedir. Bu nedenle Ruslar uzun yıllar boyunca Kalmıkların güneyinde yaşayan halkları Kazak olarak adlandırdı. Fakat söz konusu bölgede Ruslarla bugünkü Kazaklar yan yana yaşamaktaydı. Dolayısıyla Kazak Türkleri ile Rus Kazakları birbirinden ayırmak amacıyla Ruslar uzun yıllar boyunca bugünkü Kazak Türklerini Kırgız, Rusları ise Kozak/Kazaçi olarak adlandırdılar. Tiyanşan ve Pamir'de yaşayan gerçek Kırgızlar içinse Kara-Kırgız adlandırmalarını kullandılar. Bu tezde Kazak ve Kırgız kelimeleri günümüzdeki anlamlarına, Kazaçi ise Rus Kozakları'na karşılık gelmektedir. Baymirza Hayit, **Türkistan: Rusya ile Çin Arasında: XVIII-XX. Asırlarda Ruslar ve Çinlilerin İstilâları Devrinde Türkistan Milli Devletleri ve Milli Mücadeleleri Tarihi**, (çev. Abdülkadir Sadak), Ankara, Otağ Yayınları, 1975, s. 42; Zeki Velidi Togan, **Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi**, Cilt I, 2. Baskı, İstanbul, Enderun Yayınları, 1981, s. 68, 84; Richard A. Pierce, **Russian Central Asia, 1867-1917: A Study in Colonial Rule**, Berkeley, University of California Press, 1960, s. 9-10.

Kalmıklar'a karşı müdafaa amacıyla tahkimli hatlar ve karakollar inşa edildi. Sürekli olarak Orta Asya'ya doğru ilerleyen bu hatlar boyunca Ruslar Türk-Müslüman halka yönelik tedhiş faaliyetlerini uzun yıllardır sürdüren Kazaçiler'den faydalandılar. 1734'te Kalmıklar ve Başkurtlar'la mücadele içinde olan Ebulhayır Han liderliğindeki Kazak Küçük Cüz'ü¹⁹ Rus hâkimiyetini kabul etmek zorunda kaldı. Hemen ardından Ruslar Küçük Cüz'ün yaşadığı bölgede bulunan Ural (Yayık) ve Or ırmakları kesişiminde kaleler inşa ederek buralara Kazaçileri yerleştirdiler. 1740-1742 yılları arasında da Kazak Orta Cüz'ü Rus tabiyetine girdi.²⁰

Rus yönetimine ve Kazaçilerin baskılarına karşı sürekli ayaklanan Kazaklar bir başarı elde edemediler. 1773-1774 yıllarında Rusya Çarlığı'nın Osmanlı ile savaş halinde olmasından yararlanan Pugaçev liderliğindeki Kazaçiler'in isyanı Küçük ve Orta Cüz Kazakları için bir kez daha ayaklanma fırsatı yarattı. Ancak, Ruslar kısa sürede bu ayaklanmaları bastırdı ve Küçük Kaynarca Antlaşması'yla elde ettikleri başarının ardından Orta Asya'nın kuzeyindeki konumlarını güçlendirmeye başladılar.²¹ 19. yüzyılın başlarında Küçük Cüz üzerindeki hâkimiyetini pekiştiren Rusya Çarlığı, 1837-1847 yılları arasında Hive Hanı'nın da desteğiyle Kine Sarı Han önderliğinde yürütülen ve önemli başarılar elde eden Kazak ayaklanmasını bastırmakla uğraştı. Kine Sarı Han'ın 1847'de Kırgızlar (Kara Kırgızlar) tarafından öldürülmesiyle Orta Cüz bölgesinde de Rus hâkimiyeti tam olarak sağlandı ve

¹⁹ SSCB öncesi Kazak halkının klan-temelli örgütlenmesi üç katmanlıdır. Sovyet yönetimi döneminde sürdürüldüğü ve bağımsızlık sonrasında da Kazakistan'ın siyasal yapısında yansımaları bulunduğu iddia edilen söz konusu katmanlardan birincisi günümüz Kazakistan coğrafyasının doğu ve güneydoğu kesiminde hâkim olan büyük klan (*ulu cüz*) yani büyük cüz, ikincisi kuzey ve orta kesimde etkin olan orta klan (*orta cüz*) yani orta cüz, üçüncüsü ise batı ve kuzeybatı kısmında baskın olan küçük klan (*kişi cüz*) yani küçük cüzdür. Edward Schatz, "Reconceptualizing Clans: Kinship Networks and Statehood in Kazakhstan", **Nationalities Papers**, Vol. 33, No. 2, June 2005, s. 239.

²⁰ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, 5. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2010, s. 347-348; Hayit, **op. cit.**, 1975, s. 43-50; Togan, **op. cit.**, 1981, s. 175.

²¹ Hayit, **op. cit.**, 1975, s. 56-57.

bundan sonra Kazak direnişini etkisini yitirdi.²² 1847-1854 yılları arasında Kazak Büyük Cüz'ü ile Kırgızlar da Rus tabiyetine girdi. Bir başka deyişle 19. yüzyılın ilk yarısında Rusya Çarlığı Kazak ve Kırgız boylarını hâkimiyet altına alarak, bugünkü Kazakistan ve Kırgızistan topraklarını işgal etti.

Kazak ve Kırgız bozkırlarının işgalini takiben Orta Asya'daki Hokand, Hive ve Buhara Hanlıklarını ele geçirmek isteyen Rusya Çarlığı 1853'te Hokand Hanlığı'na ait Akmesid'i alarak bölgenin tamamında hâkimiyetini sağlama fırsatı yakaladı, ancak bu yöndeki girişimleri Kırım Savaşı nedeniyle bir süre kesintiye uğradı.²³ 1853-1856 yılları arasında Osmanlı Devleti ile Rusya Çarlığı arasında gerçekleşen Kırım Savaşı'nın Rusların yenilgisiyle sonuçlanması ve İngiltere'nin Afganistan'ın güney bölgelerini ele geçirmesi Rusya Çarlığı'nın Orta Asya'ya doğru yayılmasını hızlandırdı.²⁴

Orta Asya'nın tamamını ele geçirmek için bölgedeki hanlıklara yönelik diplomatik ve askeri faaliyetlerini yoğunlaştıran Rusya, 1860-1864 yılları arasında Yedisu'dan başlatarak gerçekleştirdiği askeri harekâtlar neticesinde Tokmak, Pişpek, Yenikurgan, Yesa, Evliya-Ata ve Çimkent gibi önemli şehirlerin bulunduğu geniş bir coğrafyada hâkimiyet sağladı.²⁵ 1865 yılında ise, Taşkent'i ele geçirerek Hokand Hanlığı'nı idaresi altına alan ve burada Türkistan Genel Valiliği'ni kuran Ruslar'a²⁶ Orta Asya'nın kapıları açılmış oldu. 1868'de Buhara Hanlığı'nı, 1873'te Hive Hanlığı'nı himayesi altına alan Rusya Çarlığı 1876'da Hokand Hanlığı'nı ilga etti. Hemen ardından Hazar'ın doğu kıyısındaki Türkmen kabilelerini yenilgiye uğratan Rusya Çarlığı'nın Orta Asya'yı işgal süreci 1881'deki Göktepe zaferiyle

²² Kurat, **op. cit.**, s. 348; Togan, **op. cit.**, 1981, s. 312-317.

²³ Hayit, **op. cit.**, 1975, s. 66; Pierce, **op. cit.**, s. 19.

²⁴ Kurat, **op. cit.**, s. 349-350.

²⁵ **Ibid.**, s. 350.

²⁶ Hayit, **op. cit.**, 1975, s. 81-84.

tamamlandı.²⁷ Görüldüğü üzere Kazak direnişinin kırılmasından kısa süre sonra Rusya bütün Orta Asya'yı işgal ve ilhak ederek bölgede kendi sömürge idaresini kurmaya başladı.

B. Rusya Çarlığı'nın Bugünkü Kazakistan ve Kırgızistan Topraklarında Kurduğu İdari Yapılanmalar

Orta Asya'nın Ruslar tarafından işgali eski yönetim biçimlerinin ve yöneticilerin kademeli olarak tasfiyesini ve yeni idari yapılanmaları da beraberinde getirdi. 1824'ten itibaren Rus yönetimi Kazak Küçük Cüz'ü topraklarında geleneksel yönetimi²⁸ kaldırarak sultanları atama yoluyla işbaşına getirmeye başladı. Kısa sürede Rus işgaline uğrayan Orta ve Büyük Cüz bölgelerinde de aynı yöntem uygulamaya koyuldu.²⁹ 1865'te Taşkent'i ilhak eden Rus yönetimi Step Komisyonu kurarak, işgal edilen Orta Asya topraklarında nasıl bir yönetim şekli uygulanacağına dair çalışmalar başlattı. Komisyon'un benimsediği geçici bir kararla, ele geçirilen bölgelerin yönetim yetkileri askeri otoritelere verildi. Bazı mahalli idarelerin yönetimi ise yerli sultanlara bırakıldı. İki yıl süren çalışmaların ardından Step Komisyonu'nun hazırladığı, Orta Asya'da yeni bölgesel taksimatlar ve idari teşkilatlar öngören nizamname 1867'de Çar tarafından onaylandı.³⁰

1867 Nizamnamesi ile bugünkü Kazakistan ve Kırgızistan topraklarında Sir Derya, Yedisu ve Semerkand vilayetlerinden ibaret Taşkent merkezli Türkistan

²⁷ Kurat, **op. cit.**, s. 351-352.

²⁸ Rusya Çarlığı tarafından işgalinden önce Orta Asya hanlıklarının geleneksel idare biçimi, yönetici sınıfı oluşturan boylara mensup kişilerin veraset yoluyla iktidara ge(tiri)lmesi esasına dayanıyordu. İşgalin ardından ise bölgedeki yöneticiler Ruslar tarafından atanmaya başlandı. Bu yeni idari sistemde eski sultanlara ve beylere yer verilmedi. Hayit, **op. cit.**, 1975, s. 157.

²⁹ **Idem.**

³⁰ Helene Carrere d'Encausse, "Organizing and Colonizing the Conquered Territories", Edward Allworth (ed.), **Central Asia, 130 Years of Russian Dominance: A Historical Overview**, 3rd Edition, Durham and London, Duke University Press, 1994a, s. 152.

Genel Valiliği³¹ (*Turkistan Guberniia*³²) kuruldu. Çar tarafından atanan Rus kökenli Genel Vali siyasi, askeri, iktisadi, adli, mali ve hatta dini konularda son derece geniş yetkilere sahipti.³³

Orta Asya'da kurulan ve Ruslar'a ayrıcalıklı bir konum kazandıran bu yeni idari sistem bölgeye yönelik Rus göçleriyle birleşince Kazak ve Kırgızlar'ın rahatsızlığı giderek artmaya başladı ve ayaklanmalar başgösterdi.³⁴ Rusya Çarlığı bir yandan çıkan ayaklanmaları kanlı şekilde bastırmakla uğraşırken diğer yandan Orta Asya'da yeni topraklar işgal ediyordu. Ayaklanmaların önüne geçmek ve geniş topraklardaki hâkimiyetini güçlendirmek için yeni bir idari taksimat ve teşkilat ihtiyacı ortaya çıktı. Bunun üzerine daha önce Orenburg ve Batı Sibirya Genel Valilikleri'ne dâhil edilen Ural, Turgay, Akmolla ve Cet-i Tam bölgeleri 1891'de kurulan Omsk merkezli ve Türkistan Genel Valiliği gibi çok geniş yetkilere sahip Step Genel Valiliği³⁵ (*Steppe Guberniia*³⁶) adı altında birleştirildi.

Rusya Çarlığı'nın 18. yüzyılın başlarından itibaren bugünkü Kazakistan ve Kırgızistan topraklarına yönelik işgal ve sömürgeleştirme faaliyetlerine³⁷ karşı Kazak ve Kırgız halklarının rahatsızlığı her geçen gün arttı. Söz konusu halkların Rusya Çarlığı'nın bölgedeki varlığına karşı tepkileri ve direnişleri en büyüğü 1916'da gerçekleştirilen ayaklanmalar şeklinde oldu.

C. 1916 Kırgız Ayaklanması

1914'te patlak veren Birinci Dünya Savaşı sırasında Ruslar'ın Orta Asya'daki sömürge faaliyetleri artarak devam etti. Savaşın getirdiği ağır ekonomik yükün

³¹ Hayit, **op. cit.**, 1975, s. 158.

³² Carrere d'Encausse, **op. cit.**, 1994a, s. 152.

³³ Hayit, **op. cit.**, 1975, s. 158.

³⁴ Carrere d'Encausse, **op. cit.**, 1994a, s. 153.

³⁵ Hayit, **op. cit.**, 1975, s. 157.

³⁶ Carrere d'Encausse, **op. cit.**, 1994a, s. 266.

³⁷ Hayit, **op. cit.**, 1975, s. 161; Pierce, **op. cit.**, s. 107-138.

üstesinden gelebilmek için Rusya Çarlığı askerlikten muaf olan Orta Asya'daki yerli halkın vergi miktarını arttırdı. Neredeyse yağma niteliğindeki bu ağır vergilere Çar II. Nikola'nın Türkistan halkından 19-43 yaşları arasındaki erkeklerin cephe gerisi hizmetlerde bulunmak üzere askere alınmalarını öngören 25 Temmuz 1916 tarihli kararı eklenince Türkistan ve Step bölgelerinde hızla yayılan ayaklanmalar başladı.³⁸

Bugünkü Kazakistan ve Kırgızistan topraklarında başlayan³⁹, hızla yayılıp yoğunlaşan ayaklanmaya Rus askerleri çok sert karşılık verdiler. Hatta savaş nedeniyle bölgeye sevk edilen askeri birlikler yeterli olmayınca bölgede yaşayan Kazaçiler ve Rus köylüleri de silahlandırılarak isyan bastırılmaya çalışıldı. Modern silahlara sahip Rus birlikleri karşısında teçhizatsız mücadele yürüten ve yüz binlerce kayıp veren Kazak, Kırgız ve diğer Orta Asya halkları⁴⁰ bağımsızlık mücadelelerini sürdürmekten uzun süre vazgeçemediler. İsyan 1916 Ekimi'nde Ruslar tarafından kontrol altına alındı ve 8 Şubat 1917'de bastırıldı. Bununla birlikte Orta Asya'nın çeşitli bölgelerinde 1917 yılının sonuna kadar küçük çaplı ayaklanmalar devam etti.⁴¹

Rus köylüleri ve askerlerinin de çok sayıda zarar gördüğü isyandan en fazla Kazak ve Kırgız halkı etkilendi. Çok sayıda kayıp veren Kazak ve Kırgızlar'ın büyük bir kısmı da Doğu Türkistan'a sığınmak zorunda kaldı. Öldürülen ve sürgün edilen yerli halkın toprakları Ruslar tarafından gasp edildi.⁴² Orta Asya Türkleri açısından son derece büyük kayıplarla neticelenen 1916 ayaklanması yerli halkta milli bilincin ve Rus karşıtlığının artmasında önemli etkilerde bulundu.⁴³ 1917'de Rusya'da

³⁸ Togan, **op. cit.**, 1981, s. 336-337.

³⁹ **Ibid.**, s. 337; Kurat, **op. cit.**, s. 427-428.

⁴⁰ Hayit, **op. cit.**, 1975, s. 209-210; Pierce, **op. cit.**, s. 279-282.

⁴¹ Hayit, **op. cit.**, 1975, s. 209.

⁴² **Ibid.**, s. 210-211; Togan, **op. cit.**, 1981, s. 341-344.

⁴³ Kurat, **op. cit.**, s. 428. Nitekim, Bolşeviklerin bölgedeki siyasi ve iktisadi "reformlarına" karşı 1918 yılında Fegana'da başlayan ve kısa sürede Kırgız, Tacik, Özbek, Türkmen başta olmak üzere birçok halktan taraftar toplayan Basmacı Hareketi uzun süre Ruslar'ı uğraştırdı. İsmi "baskıncı, baskın veren, hücum eden, haydut" anlamlarına gelen ve eşkiyalar için kullanılan Basmacı sözcüğünden alan

gerçekleşen Devrim’le birlikte Orta Asya Türkleri bağımsızlık mücadelelerini siyasi zeminde sürdürmeye çalıştılar.

D. 1917 Bolşevik Devrimi’nden 1924 Bölünmesine Kazakistan ve Kırgızistan

Rusya Çarlığı’nın siyasi, ekonomik ve sosyal politikalarından dolayı, işçi ve köylülerin giderek artan memnuniyetsizlikleri 1904-1905 Rus-Japon Savaşı’nın Ruslar’ın aleyhine sonuçlanmasıyla birleşince, Çar’a ve mutlak monarşi yönetimine karşı kitlesel gösteriler patlak verdi.⁴⁴ Sosyalist fikirlerin ve aydınların etkili olduğu ayaklanmalar karşısında soğukkanlı bir tavır sergileyemeyen Petersburg yönetimi, 1906’da kitlelerin taleplerini kabul ederek meşruti monarşiye geçti ve halk temsilcilerinden oluşan Duma’yı açma kararı aldı. Meşruti monarşi yönetiminin Rusya Çarlığı’nın sömürgesi olan Türkler açısından en önemli sonucu ise milli bilinci arttıracak basın-yayın faaliyetlerinin hız kazanması ve parlamenter sistem gereği kendi siyasi partilerini kurma imkânına kavuşmaları oldu.⁴⁵

1906 yılında Step Genel Valiliği’ndeki Kazak aydınları Kazak Anayasal Demokratik Partisi’ni kurdular. Duma’daki Kazak temsilcilerinin çoğunluğunun da yer aldığı Parti’nin temel amacı uzun yıllar boyunca yerel halkta milli bilinç uyandırmak ve toprak meselelerini⁴⁶ çözmekti. Sosyalistlerin 1917 Şubatı’nda Rusya’da gerçekleştirdikleri İhtilal’in ardından Kazak Anayasal Demokratik

Hareket, 1918-1923 yılları arasında son derece aktifti. Fakat Sovyet yönetimi 1920’lerin ortalarından itibaren bu gerilla hareketini bastırmak için etkili önlemler almaya başladı ve 1930’ların başlarında tamamen ortadan kaldırdı. Bkz. Togan, **op. cit.**, 1981, s. 387, 471; Hayit, **op. cit.**, 1975, s. 275-286; Roy, **op. cit.**, s. 82.

⁴⁴ Kurat, **op. cit.**, s. 378; Hosking, **op. cit.**, s. 491-500; Togan, **op. cit.**, 1981, s. 346.

⁴⁵ Hosking, **op. cit.**, s. 501-513; Togan, **op. cit.**, 1981, 346-347; Kurat, **op. cit.**, s. 381-392.

⁴⁶ Rusya Çarlığı’nın bölgeyi işgalinden itibaren Kazak toprakları buraya yerleştirilen Rus kolonistlere tahsis edildi. Dolayısıyla Kazak aydınları muhtariyet ve bağımsızlık doğrultusunda faaliyet yürütmek için öncelikle Ruslar’ın ele geçirdikleri toprakların yerli halka geri verilmesini sağlamayı amaçlamaktaydılar. Hayit, **op. cit.**, 1975, s. 252.

Partisi'nin adı Alaş-Orda olarak değiştirildi.⁴⁷ Ekim ayında Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesi Orta Asya halklarında da bağımsızlık ümitlerini arttırdı. 1917 Kasımı'nda Mustafa Çokay önderliğindeki Kazakların bir kısmı Özbeklerle birlikte Hokand'da Türkistan (Hokand) Muhtar Cumhuriyeti'ni ilan etti. Kazak aydınlarının büyük kısmının katılımıyla Aralık'ta Orenburg'ta düzenlenen kurultayda da Alaş Orda Hükümeti kuruldu.⁴⁸ Bağımsızlık yolunda atılan bu adımlar kısa sürede bölgenin kontrolünü sağlayan Bolşeviklerin baskıları nedeniyle bir sonuç vermedi ve 1918 yılında her iki hükümet de dağıtıldı.⁴⁹

Rusya Çarlığı'nın yıkılması, beklenenin aksine Orta Asya'daki Rus işgali ve sömürgeciliğini sona erdirmeyi. Bölgede bu kez Bolşevikler etkili olmaya başladı ve 1920'de bugünkü Kazakistan topraklarında Kırgızistan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Kırgızistan topraklarını içeren Türkistan Muhtariyeti bölgesinde de Türkistan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu.⁵⁰

1917 Devrimi'nin yarattığı kargaşa ortamında Çarlık dönemine nazaran daha bağımsız hareket edebilen Hive Hanlığı ve Buhara Emirliği de sırasıyla 1920'nin Ocak ve Ekim aylarında Bolşevikler tarafından ele geçirildi. 1920 Şubatı'nda Hive'deki hanlık sistemi lağvedilerek Harezm Halk Sovyet Cumhuriyeti ilan edildi. Ekim'de ise Buhara Emirliği'nin yerini Buhara Halk Sovyet Cumhuriyeti aldı.⁵¹

⁴⁷ **Idem.**

⁴⁸ **Ibid.**, s. 247-253; Kara ve Yeşilot, **op. cit.**, 2011, s. 34.

⁴⁹ Dönemin en önemli siyasi isimlerinden Mustafa Çokay, Orta Asya Türkleri'nin 1917 Devrimi'nin yarattığı ortamda başarılı bir bağımsızlık mücadelesi sürdürememesinin temel sebebi olarak tecrübesizliğe ve dönemin aydınları arasındaki ciddi fikir ayrılıklarına işaret etmektedir. Mustafa Çokay, **1917 Yılı Hatıra Parçaları**, Ankara, Şafak, 1988, s. 43-46; Hayit, **op. cit.**, 1975, s. 255-256; Kara ve Yeşilot, **op. cit.**, s. 34; Togan, **op. cit.**, 1981, s. 376. Türkistan Muhtariyeti ile Alaş Orda Hükümeti'nin faaliyetleri ve ilişkileri hakkında detaylı bilgiler için bkz. Abdolvahap Kara, **Türkistan Ateşi: Mustafa Çokay'ın Hayatı ve Mücadelesi**, İstanbul, Da Yayıncılık, 2002, s. 118-156.

⁵⁰ Kara ve Yeşilot, **op. cit.**, s. 34; Hayit, **op. cit.**, 1975, s. 237. Kazak topraklarında kurulan idari yapıya Kırgızistan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti isminin verilmesinin sebebi, o dönemde Ruslar'ın Kazakları Kırgız, Kırgızları da Kara-Kırgız olarak adlandırıyor olmasıdır. Bkz. **supra.**, s. 4.

⁵¹ Hayit, **op. cit.**, 1975, s. 362-372; Togan, **op. cit.**, 1981, s. 406.

İktidarlarını gün geçtikçe sağlamlaştıran Bolşevikler, SSCB Merkez Yürütme Komitesi'nin 1924 yılı sonlarında aldığı kararlarla, Orta Asya'daki cumhuriyetlerin, Moskova'ya tam bağımlı kılınması amacıyla, özerklik statülerini kaldırdı ve yeni idari düzenlemeler getirdi. Etnik unsurların dikkate alınmadığı bu kararlar çerçevesinde⁵² Buhara, Harezm ve Türkistan cumhuriyetlerine ait topraklarda Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu⁵³ ve bunlar doğrudan SSCB'nin bir parçası oldular.⁵⁴ Aynı yıl Tacikistan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adında özerk bir yapı oluşturuldu ve Kırgızistan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin adı Kazak Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak değiştirildi.⁵⁵ Bugünkü Kırgızistan topraklarında ise 1925'te Kırgız Özerk Bölgesi, 1926'da da Kırgız Muhtar Cumhuriyeti kuruldu. Tacikistan da 1929 yılında özerklik statüsünü yitirerek SSCB'ye tamamen bağlandı.⁵⁶ Kazakistan ve Kırgızistan ise SSCB'ye en son bağlanan Orta Asya cumhuriyetleri oldu.

⁵² Francine Hirsch, "Toward An Empire of Nations: Border-Making and the Formation of Soviet National Identities", **Russian Review**, Vol. 59, No. 2, 2000, s. 213-218. Hasan Ali Karasar'a göre Orta Asya'da 1924'ten itibaren ortaya çık(arıl)an sınırların Moskova'nın "böl ve yönet" politikası çerçevesinde gerçekleştiğine dair literatürdeki hâkim görüş tam olarak doğru değildir. Karasar'ın Rusya Devlet Arşivi'nde döneme ait belgelere dayanarak yaptığı çalışmada Harezm Halk Sovyet Cumhuriyeti'nin topraklarının paylaş(tır)ılmasında Özbekler'in ve Türkmenler'in taleplerinin öncü rol oynadığı ifade edilmektedir. Bkz. Hasan Ali Karasar, "The Partition of Khorezm and the Positions of Turkestanis on Razmezhevanie", **Europe-Asia Studies**, Vol. 60, No. 7, 2008, ss. 1247-1260.

⁵³ Hayit, **op. cit.**, 1975, s. 274; Helene Carrere d'Encausse, "The National Republics Lose Their Independence", Edward Allworth (ed.), **Central Asia, 130 Years of Russian Dominance: A Historical Overview**, 3rd Edition, Durham and London, Duke University Press, 1994c, s. 256.

⁵⁴ George Vernadsky, **Rusya Tarihi**, (çev. Doğukan Mızrak ve Egemen Ç. Mızrak), 2. Baskı, İstanbul, Selenge Yayınları, 2011, s. 409.

⁵⁵ Kara ve Yeşilot, **op. cit.**, s. 35.

⁵⁶ Carrere d'Encausse, **op. cit.**, 1994c, s. 257.

Harita 1. Orta Asya Cumhuriyetlerinin 1924-1925 Dönemindeki Siyasi Sınırları

Kaynak: <http://steppeandthelaw.com/the-border-conflict/radical-transformation-a-history-of-the-border-in-maps/> (15. 02. 2015)⁵⁷

Tüm bu gelişmeler, Rusya'daki rejim değişikliğinin Orta Asya'nın sömürgeleştirilmesini sona erdirmediğini, aksine bu defa da Bolşeviklerin izlediği “sovyetleştirme” politikalarıyla farklı bir boyutta devam ettiğini göstermektedir.⁵⁸

E. 1936'da Kazak ve Kırgız Birlik Cumhuriyetlerinin Kurulması

SSCB'nin 1936'da kabul ettiği yeni anayasayla birlikte, o zamana kadar en azından kâğıt üzerinde görece daha özgürlükçü olan sistem Komünist Parti'nin tek hâkim güç olduğu bir boyuta evrildi.⁵⁹ Yeni sistem Kazakistan ve Kırgızistan Muhtar Cumhuriyetleri'ni olumsuz etkiledi.

Daha önce belirtildiği üzere, bugünkü Kazak ve Kırgız topraklarında özerk idari teşkilatlar kurulmuştu. Orta Asya'daki Rus işgaline karşı ayaklanmalarda başı çeken Kazaklar ve Kırgızlar bu özerklik döneminde yeni rejime alıştırılmaya çalışıldı. Bu nedenle, 1916 ayaklanmasından sonra Rusların eline geçen Kazak ve

⁵⁷ Orijinal kaynakta Rusça olan yer isimleri, yazar tarafından Türkçeleştirilmiştir.

⁵⁸ Çokay'ın bu konudaki: “Çarlık devrinin emperyalizmi komünistlerinki yanında çocuk oyuncağı gibi kalıyor” ifadesi bu bağlamda açıklayıcı ve önemlidir. Maria J. Çokayeva, **Mustafa Çokay'ın Hatıraları**, (haz. Erol Cihangir), İstanbul, Turan Kültür Vakfı, 2000, s. 69.

⁵⁹ Vernadsky, **op. cit.**, s. 445-448.

Kırgız topraklarını tekrar yerli halka dağıtarak buralarda yerleşik hayatı inşa etmeye ve bağımsızlık yanlısı önderlerle işbirliği yaparak bölgede sosyalist rejimi benimsetmeye çalışan Moskova yönetimi, 1936 anayasası ile her iki cumhuriyetin özerklik statüsünü kaldırdı; Kazakistan ve Kırgızistan'ı iki ayrı Birlik Cumhuriyeti olarak merkeze bağladı.⁶⁰

Bolşeviklerin 1920'lerde milliyetçi ve bağımsızlık yanlısı direnişleri ortadan kaldırmak için izlemeye başladığı Orta Asya'daki toprakları milli esaslara göre bölme çalışmaları 1936'da tamamlanmış oldu.⁶¹ Özellikle Stalin'in iktisadi, siyasi, dini, toplumsal ve kültürel boyutlara sahip sovyetleştirme politikaları nedeniyle, milyonlarca Kazak ve Kırgız yaşamını yitirdi. 1917 Devrimi'ne kadar temel ekonomik faaliyetleri hayvancılık olan ve bunun gerektirdiği şekilde göçebe bir yaşam tarzına sahip Kazak ve Kırgızlar⁶², sovhoz (devlet çiftliği) ve kolhozlarla (kolektif çiftlik) yerleşik hayata zorlanırken, yaşanan açlık ve kıtlık bu can kayıplarının en önemli sebebidir.⁶³ 1936'dan itibaren de Stalin daha önce milli direnişlere önderlik eden Kazak ve Kırgız aydınlarını öldürme ve sürgün etme yoluyla ortadan kaldırarak bunların yerine Ruslar'ın ve Moskova yönetimi yanlısı grupların etkin olduğu Komünist Partiler aracılığıyla bölgedeki SSCB varlığını pekiştirdi.⁶⁴ Çarlık döneminde başlatılan göç politikalarına Stalin dönemindeki sovyetleştirme politikalarının ve sonrasında İkinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu

⁶⁰ Tam isimleri Kazakistan Sovyet Sosyalist Birliği ve Kırgızistan Sovyet Sosyalist Birliği'dir. Kara ve Yeşilot, **op. cit.**, s. 36; Hayit, **op. cit.**, s. 352; İsmail Doğan vd., "Kırgızistan", **Yeni Türkiye**, Yıl 9, Sayı 54, 2013, s. 1674.

⁶¹ Hayit, **op. cit.**, 1975, s. 341-352.

⁶² Kara ve Yeşilot, **op. cit.**, s. 35-36; Ahmed Rashid, **The Resurgence of Central Asia: Islam or Nationalism?**, Karachi, Oxford University Press, 1994, s. 137.

⁶³ Togan, **op. cit.**, 1981, s. 378-381.

⁶⁴ Hosking, **op. cit.**, s. 642; Kara ve Yeşilot, **op. cit.**, s. 36; Hayit, **op. cit.**, 1975, s. 302; Carrere d'Encausse, **op. cit.**, 1994c, s. 260-262; Doğan vd., **op. cit.**, s. 1674.

kayıplar eklenince bugünkü Kazakistan ve Kırgızistan topraklarında yaşayan yerli halkın nüfusu azaldı; Ruslar başta olmak üzere, yabancı unsurların sayısı arttı.

F. İkinci Dünya Savaşı

1939'da başlayan ve 1941'de SSCB'nin de dâhil olduğu İkinci Dünya Savaşı Orta Asya açısından olumlu ve olumsuz sonuçlar doğurdu. Sovyet topraklarının batı kesiminde yer alan sanayi kuruluşlarının Alman tehdidine karşı Orta Asya'ya taşınması ve bu sayede özellikle Kazakistan'ın büyük oranda sanayileşmesinin sağlanması, diğer Orta Asya cumhuriyetlerinde de gıda ve savaş sektörlerine ilişkin endüstri kollarının oluşturulması olumlu bir sonuç olarak değerlendirilebilir.⁶⁵

Savaşın olumsuz sonucu ise Kazakistan ve Kırgızistan'ın nüfus yapılarında meydana gelen köklü değişikliklerdir. Bölgenin nüfus dengesindeki değişim savaş döneminde iki yolla gerçekleşti(rildi). Birincisi, SSCB saflarında savaşa katılan milyonlarca insanın büyük kısmı savaşta hayatını kaybetti ve birçoğu da Naziler'e esir düştü. Hitler yönetiminin insanlık dışı muamelesi ve kamplardaki olumsuz koşullar nedeniyle bu esirlerin birçoğu yaşamını yitirdi. Geri kalanları ise Naziler tarafından oluşturulan Türkistan Lejyonları isimli birliklerde SSCB'ye karşı savaştırıldı.⁶⁶ Savaş'ın yarattığı ekonomik koşullar da, cephe gerisindeki halkı büyük sıkıntılara soktu.⁶⁷

⁶⁵ Rashid, **op. cit.**, s. 55; Roudik, **op. cit.**, s. 123.

⁶⁶ Savaş yıllarında Berlin'de yaşayan eski Alaş-Orda Hükümeti Başkanı Mustafa Çokay'dan Türkistan Lejyonları'na liderlik etmesi istendi, fakat Çokay Hitler Hükümeti'nin bu yöndeki isteklerini Naziler'e ilişkin olumsuz bakışı ve Orta Asya'daki halka yönelik Sovyet baskısının artacağı endişesi gibi nedenlerle reddetti. Türkistan Lejyonları hakkında detaylı bilgiler için bkz. Kara, **op. cit.**, 2002, s. 248-276; Kara ve Yeşilot, **op. cit.**, s. 37; Hayit, **op. cit.**, 2000, s. 190. İkinci Dünya Savaşı sırasında Naziler'e esir düşen Türkistanlılar ve SSCB'ye karşı oluşturulan Türkistan Lejyonları'na ilişkin bir çalışma için bkz. Halil Burak Sakal, **Germany and Turkestanis During the Course of the World War II**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Bilkent Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 73-155.

⁶⁷ Hayit, **op. cit.**, 2000, s. 189. Kırgız yazar Cengiz Aytmatov, İkinci Dünya Savaşı'nın Kırgızistan'da yarattığı sıkıntıları "Toprak Ana" adlı romanında çarpıcı bir şekilde anlatmıştır. Bkz. Cengiz Aytmatov, **Toprak Ana**, (çev. Refik Özdek), 30. Basım, İstanbul, Ötüken, 2014.

İkincisi, savaş sırasında Stalin ülkenin Volga bölgesindeki Muhtar Alman Cumhuriyeti'nde yaşayan milyonlarca Alman'ın yanı sıra Kırım Tatarları, Çeçen, İnguş, Ahıska Türkleri gibi farklı etnik gruplardan çok sayıda insanı gerek Nazilerle işbirliği yapacakları endişesi gerekse doğu bölgelerine taşınan sanayi kollarındaki işgücü ihtiyacını karşılamak gibi nedenlerle Orta Asya'ya yerleştirdi.⁶⁸ Yerli halkın büyük çoğunluğunun savaşta kaybedilmesine Ruslar'ın yanı sıra diğer etnik grupların da kitlesel göçleri eklenince Kazakistan ve Kırgızistan'daki nüfus dengesi alt üst oldu.

G. Kruşçev Dönemi

SSCB'de milyonlarca insanın ölümüne ve ciddi ekonomik kayıplara yol açan İkinci Dünya Savaşı'nda kazanılan zafer, Stalin'in 1920'lerden itibaren gerek rejimi güçlendirmek gerek yeni bir Sovyet insanı yaratmak amacıyla uyguladığı milliyetler ve kollektivizasyon politikalarının bir sonucuydu.⁶⁹ Savaş sonrası dönemde öncelikli hedef ve faaliyet konusu ise ekonominin iyileştirilmesiydi. Bu çerçevede bütün ülkede olduğu gibi Kazakistan ve Kırgızistan cumhuriyetlerinde de tarım ve sanayi alanlarında yoğun çalışmalar başlatıldı. Stalin'in 1953'te ölmesi üzerine ortaya çıkan iktidar mücadelelerini kazanıp Komünist Partisi Genel Sekreteri olan Nikita Kruşçev ise ekonomik gelişme için Kazakistan ve Kırgızistan'daki otlakları tarıma açarak bir kez daha bölgeye yönelik yabancı göçünü arttırdı.⁷⁰

Rusya Komünist Partisi'nin 2 Mart 1954 tarihinde çıkardığı "bâkir toprakları benimseme" kanunu gereğince Kazakistan'daki milyonlarca hektar boş arazide

⁶⁸ Rashid, **op. cit.**, s. 55; Kara ve Yaşilot, **op. cit.**, s. 38, Roudik, **op. cit.**, s. 124; Hosking, **op. cit.**, s. 684.

⁶⁹ Söz konusu politikalar Sovyet halklarında ilk başlarda memnuniyetsizlik yaratmakla birlikte, ortak düşmana karşı vatan savunması, bu hoşnutsuzluğu ortadan kaldırdı. Bkz. Hosking, **op. cit.**, s. 717-719.

⁷⁰ **Ibid.**, s. 722-725; Vernadsky, **op. cit.**, s. 530-536; Ian Murray Matley, "Agricultural Development (1865-1963)", Edward Allworth (ed.), **Central Asia, 130 Years of Russian Dominance: A Historical Overview**, 3rd Edition, Durham and London, Duke University Press, 1994, s. 303-308.

makineli tarıma dayalı faaliyetler başlatıldı⁷¹ ve ihtiyaç duyulan işgücü Ruslar, Ukraynalılar, Tatarlar gibi birçok farklı etnik gruba mensup insanın bölgeye göçüyle sonuçlandı.⁷² Çarlık döneminden beri uygulanan göç politikalarının son büyük dalgası bu dönemde gerçekleşti. Bu durum bağımsızlık sonrası dönemde özellikle Kazakistan'ın iç politikasında ve Rusya'yla ilişkilerinde zaman zaman gerilimlere yol açacak Rus nüfus sorununu ortaya çıkaracaktır.

1956 yılında toplanan SBKP 20. Kongresinde Kruşçev'in başlattığı *de-Stalinizasyon* politikaları Orta Asya cumhuriyetlerinde yönetici kadroların yerli halktan oluşacağı umudunu doğurdu. Fakat bu konuda ciddi bir gelişme yaşanmadı. Ruslar'ın kentlerdeki ve parti yönetimindeki üstünlükleri devam etti.⁷³ Ayrıca Kruşçev verimliliği arttırmak ve yerel güç ağlarını barındıran aşiret yapılarını çözmek amacıyla mevcut kolhoz ve sovhozların yüzölçümlerini büyüterek sayılarını azaltma yoluna gitti. Ancak bütün bu adımlar SSCB'de hububat yetersizliği başta olmak üzere tarımsal ürünlerdeki açığı kapatmadığı gibi⁷⁴ özellikle kolхозlardaki yerel iktidar ağlarının derinleşmesinin de önüne geçemedi.

H. Brejnev Dönemi

Kruşçev'in izlediği iç ve dış politikaların yarattığı hoşnutsuzluk SSCB'de kendisine yönelik eleştirileri giderek arttırdı. 1964 Ekimi'nde istifa eden Kruşçev'in yerine Leonid Brejnev Komünist Parti Genel Sekreteri oldu.⁷⁵ Brejnev de tıpkı Stalin ve Kruşçev gibi tarım ve sanayi alanlarında yeni hamlelere girişti. Fakat, seleflerinden farklı olarak, Orta Asya cumhuriyetlerinde yerel halka mensup kişilerin

⁷¹ Zeki Velidi Togan, *Türklüğün Mukadderatı Üzerine*, İstanbul, Kayı Yayınları, 1970, s. 21.

⁷² Kara ve Yeşilot, *op. cit.*, s. 39.

⁷³ Hosking, *op. cit.*, s. 734-735; John Anderson, *Kyrgyzstan: Central Asia's Island of Democracy?*, Singapore, Harwood Academic Publishers, 1999, s. 14-15.

⁷⁴ Vernadsky, *op. cit.*, s. 536; Hosking, *op. cit.*, s. 740-745.

⁷⁵ Vernadsky, *op. cit.*, s. 542-543.

az sayıda dâhil edildiği, muhalif faaliyetleri nedeniyle sık sık değiştirilen Rus kökenli yönetici sınıflar yerine, tamamen Sovyet eğitim sisteminde yetişmiş, pragmatik, rejimle (aslında Moskova yönetimiyle) iyi geçinen, geleneksel aşiret bağları güçlü ve uzun yıllar iktidarda kalan yeni kuşak isimleri işbaşına getirdi.⁷⁶ Brejnev'in söz konusu kadrolar politikası Kazakistan ve Kırgızistan'da mevcut aşiret bağlarını derinleştiren, ekonomik kaynakların ve siyasal görevlerin buna göre dağıtılmasına olanak sağlayan⁷⁷ sonuçlar doğurdu. Bu yeni ve sürekli kadroların en önemli özelliği ise merkezle çevre arasındaki bağın klientalizm ilişkileri yani Brejnev ile cumhuriyetlerin yöneticilerinin yakınlığı üzerine kurulmuş olmasıydı.⁷⁸

Kruşçev tarafından 1960'ta Kazakistan Komünist Partisi Birinci Sekreterliği görevine getirilen, fakat 1962'de azledilen Dinmuhammed Kunayev, Brejnev'in iktidara gelmesiyle birlikte aynı göreve tekrar atandı ve 1964-1986 arası dönemde, yani tam 22 yıl boyunca Kazakistan'ı yönetti. Büyük Cüz'e mensup Kunayev'in Kazakistan'ın ekonomik kaynaklarını ve siyasal kadrolarını kendi aşiret üyelerine dağıtmasına, son derece iyi ve yakın ilişkilere sahip olduğu Brejnev tarafından göz yumuldu.⁷⁹

Kırgızistan'da ise kuzeyli ve güneyli aşiretler arasındaki ayrılıktan yararlanıldı. Bu bağlamda 1961'de Kruşçev tarafından Kırgızistan Komünist Partisi Birinci Sekreterliği görevine atanan kuzeyli Koçkor Aşireti'nin lideri Turdakun Usubaliev, Brejnev'le kurduğu yakınlık sayesinde 1985'e kadar iktidarını sürdürdü. Usubaliev de tıpkı Kunayev gibi, ülkedeki iktisadi kaynakları ve siyasi görevleri

⁷⁶ Roy, *op. cit.*, s. 150-151.

⁷⁷ Hosking, *op. cit.*, s. 774. Kazakistan'daki aşiret yapılarının tarihsel arka planı ve bunların bağımsızlık sonrası siyasal alandaki yansımalarına dair çalışmalar için bkz. Edward Schatz, **Modern Clan Politics The Power of "Blood" in Kazakhstan and Beyond**, Seattle, University of Washington Press, 2004; Collins, *op. cit.*, 2006.

⁷⁸ *Ibid.*, s. 752; Roy, *op. cit.*, s. 152-153.

⁷⁹ Hosking, *op. cit.*, s. 775; Kara ve Yeşilot, *op. cit.*, s. 39.

kuzeyli aşiretlere kanalize etti. Brejnev'e bağlılığını hep sürdürdüğü için giderek artan yolsuzlukları Moskova tarafından engellenmedi.⁸⁰

1982'de yaşamını yitiren Brejnev'in ekonomi politikaları ülkenin kötüye gidişini önleyemedi. Kadrolar politikası ise yerelleşmeyi arttırmakla birlikte diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi Kazakistan ve Kırgızistan'daki milliyetçi akımların güçlenmesine yol açtı.⁸¹ Andropov ve Çernenko'nun çok kısa süren Birinci Sekreterlik görevini 1985 Martı'nda Mihail Gorbaçov devraldı.⁸² Gorbaçov'la birlikte Orta Asya cumhuriyetleri ve genel olarak SSCB yeni bir sürece girdi.

I. Gorbaçov Dönemi ve Bağımsızlık

Göreve gelir gelmez ülkedeki ekonomik ve siyasal düzenin kötüye gidişine seleflerinden farklı çözümler getirmeye çalışan Gorbaçov, yolsuzluk ve klientalizmle mücadele etmek için birtakım önlemler aldı. Glasnost (açıklık) ve perestroyka (yeniden yapılanma) politikaları⁸³ çerçevesinde 1985'te Kırgızistan'da Usubaliev görevden alındı ve yerine bu kez güneyli bir aşiret lideri olan Absamat Masaliev atandı. Usubaliev dönemindeki yolsuzlukları eleştiren Masaliev, kısa sürede tıpkı selefi gibi ülke kaynaklarını kendi aşiret üyelerine dağıtmaya başladı.⁸⁴ Önlenmesi amaçlanırken el değiştirerek devam ettirilen yolsuzluklar nedeniyle ekonomik durum daha da kötüleşti. 1989'da Masaliev yönetimine ve SSCB sistemine karşı ayaklanmalar başladı. Ekonomideki zayıflığın nedenini kuzeydeki yerleşik Ruslar ve güneyde yaşayan Özbeklerin varlığına dayandıran milliyetçi nitelikteki ayaklanmalar Masaliev yönetimini zayıflattı.⁸⁵

⁸⁰ Anderson, **op. cit.**, s. 15-16.

⁸¹ Hosking, **op. cit.**, s. 753-754.

⁸² **Ibid.**, s. 787-788.

⁸³ **Ibid.**, s. 796-798.

⁸⁴ Anderson, **op. cit.**, s. 17-18.

⁸⁵ **Ibid.**, s. 18-20.

Ülkenin kötüye gidişini önleyebilmek amacıyla yeni oluşturulan cumhurbaşkanlığı görevi için seçim yapılmasına karar verildi. Seçimler sonucunda kuzeyli bir aileden gelen ve kuzeyli aşiretlerin desteğini alan, reform yanlısı bir isim olan Askar Akayev 28 Ekim 1990'da Yüksek Sovyet tarafından cumhurbaşkanı seçildi.⁸⁶ 31 Ağustos 1991'de Kırgız Cumhuriyeti Yüksek Keneş'i (Meclis'i) devlet bağımsızlığı hakkındaki deklarasyonu kabul ederek, Kırgızistan'ın bağımsızlığı yolunda önemli bir adım attı. 1991 Eylülü'nde Akayev'in isteği ile parlamento bir karar alarak Kırgızistan Komünist Partisi'nin faaliyetlerine son verdi. Ekim 1991'de gerçekleştirilen seçimler sonucunda yenilenen parlamento, 12 Aralık 1991'de hem Akayev'in cumhurbaşkanlığını onayladı hem de Kırgızistan'ın bağımsızlığını ilan etti.⁸⁷

Uzun süredir Kazakistan Komünist Partisi Birinci Sekreterliği görevini yürüten Kunayev'in yolsuzluklarına dair eleştiriler Gorbaçov döneminde artınca, Kunayev 15 Aralık 1986 tarihinde emekliye ayrılmak zorunda kaldı ve yerine, 16 Aralık 1986 tarihinde Kazakistan dışından bir Rus olan Gennady Kolbin atandı. Fakat Kazakistan dışından bir ismin Kazakistan'a yönetici olarak atanması, halk tarafından tepkiyle karşılandı ve 16-18 Aralık 1986 tarihlerinde Almatı'da Jeltoksan (Kazak dilinde Aralık ayı) Olayları adı verilen kanlı çarpışmalara sahne olan protesto hareketleri yaşandı. Kazak milliyetçiliğinin kendini gösterdiği bu isyan bastırıldı, fakat Kolbin Kazak Sovyeti'nde istikrarı sağlayamadı⁸⁸. Jeltoksan Olayları'ndan sonra Kolbin'e karşı entelektüel düzeyde de muhalif hareketler sürdürülünce,

⁸⁶ Akayev'in devlet başkanlığı seçilmesiyle sonuçlanan sürecin detaylı bilgisi için bkz. Öraz, **op. cit.**, s. 227-228; Haluk Alkan, **Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar**, Ankara, USAK Yayınları, 2011, s. 214.

⁸⁷ Mehmet Saray, **Modern Kırgızistan'ın Doğuşu**, Ankara, TİKA Yayınları, 2004, s. 123-126.

⁸⁸ Abdulvahap Kara, **Kazakistan'ın Yeniden Doğuşu 1986 Aralık Olayları**, İstanbul, Ufukötesi Yayınları, 2006, s. 43-57.

Gorbaçov, Kolbin'i görevden aldı ve 1989 Haziranı'nda Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Merkez Komitesi Nazarbayev'i Birinci Sekreterlik görevine getirdi.⁸⁹ SSCB'nin çözülme sürecine girdiği dönemde Nazarbayev, birliğin korunması için Gorbaçov'la birlikte hareket etti, fakat Moskova'nın iktidarını cumhuriyetlerle paylaşması gerektiği yönündeki talepleri kabul edilmeyince Komünist Parti'den istifa ederek ülkesine döndü. Nazarbayev, 1990 Martı'nda Kazakistan Sovyet Cumhuriyeti Başkanı unvanını aldı ve SSCB dağıldığı için Aralık 1991'de yapılan ve yüzde 80'lik katılımı ile gerçekleşen seçimlerde oyların yüzde 98'ini alarak Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı seçildi.⁹⁰

Yukarıda da değinildiği üzere, ekonomideki kötü gidişi önlemek ve diğer cumhuriyetlerdeki Sovyet kontrolünü yeniden güçlendirmek isteyen Gorbaçov'un bu doğrultuda uygulamaya koyduğu politikalar tam tersi sonuçlar doğurdu ve nihayetinde SSCB dağıldı. Böylelikle bağımsızlıklarına kavuşan Kazakistan ve Kırgızistan yeni kurdukları devlet yapılarının neredeyse tamamında, 18. yüzyılın ortalarından günümüze kesintisiz ilişki içerisinde oldukları Rusya'dan etkilenmişlerdir. Söz konusu ülkelerdeki ulaşım, ticaret, sanayi altyapıları, sosyal yaşam, siyasal kurumlar, azınlık sorunu, hatta başkanlık rejimi Ruslar'dan kalan mirastır. Bağımsızlık sonrası dönemde de iki yeni devletin dış politikalarında eski egemen güç Rusya önemli konuma sahiptir.

⁸⁹ Sally N. Cummings, "Kazakhstan: an Uneasy Relationship –Power and Authority in the Nazarbaev Regime, Sally N. Cummings (ed.), **Power and Change in Central Asia**, London and New York, Routledge, 2002, s. 59-61.

⁹⁰ Martha Brill Olcott, **Kazakhstan: Unfulfilled Promise**, Washington, Carnegie Endowment for International Peace, 2002, s. 26.

II. KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ İLE RUSYA FEDERASYONU'NUN İLİŞKİLERİ (1991-2014):

SSCB'nin dağılması sonucu ardıl devlet Rusya ile ilk kez kendi ulus devletini kuran Kazakistan'ın ilişkilerini iki döneme ayırarak incelemek gerekmektedir. 1991-2001 yılları arasını kapsayan ilk dönemde iki ülke ilişkilerinin temel belirleyici dinamikleri ulus devlet inşa süreci ve SSCB'den artakalan sorunların çözülmesi olmuştur. Fakat, özellikle SSCB döneminde siyasi ve iktisadi politikaların merkezden planlanması, Sovyet sisteminin cumhuriyetler düzeyinde işbölümü temelinde işlemesi Kazakistan'ın bağımsızlığı için gerekli güçlü iktisadi sistemi kuruncaya kadar Rusya başta olmak üzere diğer Birlik ülkeleriyle ekonomik bütünlüğün sürdürülmesini gerektirmiştir. Dolayısıyla 2001'e kadar Kazak-Rus ilişkileri gerek ikili gerek çok taraflı platformlarda bağımsızlık inşası ve iktisadi birliği sürdürme çabaları çerçevesinde şekillenmiştir.

11 Eylül 2001'den itibaren başlayan ve 2014'te kurulan ekonomik bütünleşmeye kadar olan ikinci dönemde ise ilişkilere yeni dinamikler eklenmiştir. Kendi evinde saldırıya uğrayan ABD uluslararası terörizme karşı başlattığı mücadele çerçevesinde Afganistan'a müdahalede bulunmuş ve bu sırada operasyonlar için Orta Asya'daki bazı ülkelerde askeri üsler kurmuştur. Zengin enerji kaynaklarına sahip Kazakistan ise bir yandan sınır komşusu Rusya ile ekonomik entegrasyon çabalarını sürdürerek ilişkilerini derinleştirirken diğer yandan ABD başta olmak üzere Çin gibi aktörlerle Rusya'ya alternatif değil, fakat Rusya'nın yanı sıra işbirliği yaparak çokyönlü bir dış politika izlemeye çalışmıştır. Bu bağlamda Rusya Kazakistan'ın dış politikasında en önemli aktör olma konumunu sürdürmüş, ancak tek belirleyici güç olmaktan çıkmaya başlamıştır.

A. Siyasi Bağımsızlık İnşası ve Ekonomik Birliği Sürdürme Çabaları (1991-2001):

Kazak-Rus ilişkilerinin birinci dönemini oluşturan 1991-2001 yılları arasında gerek ikili gerek çok taraflı düzeyde iki devlet arasında bazı sorunlar yaşanmasına rağmen birbirlerine yönelik dış politikaları genel itibariyle uyumlu olmuştur. Nitekim bu uyum sayesinde SSCB'den artakalan sorunların çözümünde önemli adımlar atarak gelecek dönemde ekonomik bütünleşmeye varacak gelişmeler kaydetmişlerdir.

1. İkili Anlaşmalar

Kazakistan ile Rusya'nın ilişkilerini anlayabilmek için bu devletler arasında imzalanmış anlaşmalara bakmak gerekmektedir. 2014 yılı itibariyle iki devlet arasında toplam 300'den fazla belge imzalanmıştır.⁹¹ Bu nedenle söz konusu devletler arasında imzalanan en önemli üç siyasi anlaşma ve bir bildirgenin incelenmesi ikili ilişkilerin boyutlarına dair veriler sunması bakımından önemlidir.

SSCB'nin ardılı Rusya ile yeni bağımsız devlet Kazakistan arasında 1990'lı yıllarda imzalanan siyasi anlaşmalara bakıldığında temel üç husustan söz edilebilir. Birincisi, imzalanan anlaşmaların neredeyse tamamı Sovyetler Birliği döneminden artakalan sorunların çözülmesine yöneliktir. İkincisi, Rusya SSCB'nin Kazakistan'da kurduğu uzay üssü, konuşlandırdığı nükleer silahlar ve askeri malzemeler gibi unsurları ardıl devlet olarak kendi mirası şeklinde görmekte ve buna istinaden söz konusu ülke topraklarındaki fiili varlığını sürdürmektedir. Üçüncüsü ise, Kazakistan neredeyse bütün anlaşmalarda eski hâkim güç Rusya ile egemen-eşit statüde olduğunu vurgulamakta fakat ciddi tavizler vermektedir. Nitekim iki devlet arasında imzalanan önemli anlaşmalarda bu durum açıkça görülmektedir.

⁹¹ "Russia-Kazakhstan", http://www.rfembassy.kz/eng/lm/dvustoronnie_otnosheniya/rossiya-kazakhstan/ (22. 02. 2015).

a. Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması

Rusya ve Kazakistan devlet başkanları tarafından 25 Mayıs 1992’de Moskova’da 10 yıllığına imzalanan, taraflardan feshine yönelik bir talep gelmediği takdirde süresi kendiliğinden uzayacak olan ve iki ülke arasındaki ilişkilerin temelini oluşturan 40 maddelik bu antlaşma önemli hükümler içermektedir. Taraflar birbirlerinin egemen eşitliklerine ve toprak bütünlüklerine karşılıklı saygı göstereceklerini, aralarındaki uyuşmazlıkları barışçı yollardan çözeceklerini, birbirlerine yönelik ekonomik veya başka baskı türleri dâhil hiçbir güç kullanmayacaklarını ve güç kullanma tehdidinde bulunmayacaklarını, içişlerine karışmama, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı göstermenin yanı sıra diğer evrensel uluslararası hukuk kurallarının kabulü üzerine dostluk ilişkilerini inşa edeceklerini bildirmişlerdir. (md. 1).⁹² Bölgesel ve küresel düzeyde barış, istikrar ve güvenliği sağlamak için istişarelerde bulunmayı ve koordineli bir dış politika izlemeyi (md. 2) taahhüt eden taraflar; ortak askeri-stratejik alanların kurulması (md. 3); savunma amacıyla birbirlerinin ülkelerindeki askeri üsler, depolar ve diğer askeri tesislerin ortak kullanılması (md. 4); Avrasya bölgesinde barışı tehdit eden, bozan ya da taraflardan herhangi birinin güvenliğini ihlal eden durumlarda birbirlerine danışmayı ve bu konuda gerekli tedbirleri almayı, taraflardan biri ya da her ikisi saldırıya uğradığı takdirde birbirlerine askeri yardımlar da dâhil gerekli desteği vermeyi (md. 5); taraflardan herhangi birinin diğeri aleyhine ittifaklara ya da bloklara katılmamasını (md. 6); askeri sanayi ve silah ticareti alanında işbirliğini (md. 7); Kazakistan topraklarındaki nükleer silahların kaldırılmasını (md. 8)

⁹² “Dogovor A Drujbe, Sotrudničestve i Vzaimnoy Pomoşı Mejdu Rossiyskoy Federatsiey i Respublikoy Kazakhstan (Rusya Federasyonu ve Kazakistan Cumhuriyeti Arasında Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması)”, http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/A4A4F3A99A22A4DC43257EC200458CCD (28.02.2015)

kararlaştırmışlardır.⁹³ Askeri ve siyasi alanda işbirliğine yönelik bu maddeler gerek zayıf bir orduya sahip Kazakistan'ın gerek SSCB döneminde Kazakistan topraklarında konuşlandırılan nükleer silahları⁹⁴ ve uzay üssünü kendi denetimine almak isteyen Rusya'nın çıkarlarına uygundur.

Yine antlaşmada yer alan birbirlerinin ülkelerinde toprak bütünlüğü ve mevcut sınırlara zarar verecek bağımsızlık hareketlerine ya da etnik gruplar arasındaki uyumu bozacak eylemlere izin vermemeyi taahhüt ettikleri 10. madde⁹⁵ Nazarbayev'in ülkenin kuzeyinde yaşayan ciddi orandaki Rus nüfusun ayrılıkçı hareketlerde bulunması ihtimalinden duyduğu endişeyi gidermeye yöneliktir.⁹⁶ Aynı

⁹³ **Idem.**

⁹⁴ SSCB dağıldığında Kazakistan'ın elinde 1400'den fazla kıtalararası menzile sahip stratejik nükleer başlık (SS-18) bulunuyordu. Bu sayının birkaç katı miktarda taktik nükleer başlık yine Kazakistan sınırları dâhilinde konuşlandırılmıştı. Söz konusu nükleer silahlar hem bölge hem de dünya güvenliği açısından Moskova ve Washington başta olmak üzere uluslararası alanda endişeye yol açtı. Taraflar arasındaki yoğun diplomatik müzakereler sonucunda 21 Aralık 1991'de nükleer silahların statüsünü konu alan Almatı Deklarasyonu'na Ukrayna ve Belarus ile birlikte imza koyan Kazakistan, elindeki tüm taktik nükleer silahları bir plan dâhilinde Temmuz 1992'ye kadar Rusya'ya devretmeyi kabul etti. Soğuk Savaş döneminde ABD ile SSCB arasında sürdürülen ve 1991'de imzalanan Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması'na (START I) 1992'de eklenen Lizbon Protokolü uyarınca Kazakistan START I antlaşmasına taraf olmaya ve elindeki uzun menzilli stratejik nükleer başlıkların tamamını Rusya'ya devretmeye karar verdi. Buna ek olarak 13 Aralık 1993'te Kazak Parlamentosu'nun onayı ile Kazakistan, 1968 tarihli Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'na (NPT), nükleer silah sahibi olmayan ülke statüsü ile taraf olmayı kabul etti. Bu çerçevede, Kazakistan'ın stratejik nükleer silahlarının tümünü Rusya'ya devretmesi süreci 1996 yılı sonu itibarıyla tamamlandı. Mustafa Kibaroglu, "Orta Asya'da Kitle İmha Silahları ve Silahsızlanma", Mustafa Aydın (der.), **Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2005, s. 320-321.

⁹⁵ "Dogovor A Drujbe, Sotrudničestve i Vzaimnoy Pomoşi Mejdu Rossiyskoy Federatsiey i Respublikoy Kazakhstan (Rusya Federasyonu ve Kazakistan Cumhuriyeti Arasında Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması)", http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/A4A4F3A99A22A4DC43257EC200458CCD (28.02.2015).

⁹⁶ Girişte değinildiği üzere, Rusya Çarlığı döneminde başlayan ve SSCB döneminde artarak devam eden Kazakistan topraklarına yönelik Rus göçü, bağımsız Kazakistan'a Rus azınlığı meselesini miras bıraktı. 1991 yılındaki verilere göre etnik Kazaklar nüfusun yüzde 42'sini, Ruslar ise yüzde 37'sini oluşturmaktaydı. Bu nedenle Nazarbayev'in 10 Aralık 1997'de devletin başkentini Kazak nüfusun çoğunlukta olduğu güneyden (Almatı'dan) Rus nüfusun çoğunlukta olduğu Kuzey'e (Astana'ya) taşımasındaki amacı Rusya'ya sınır olan bölgeyi daha iyi denetleyebilmektir. Roy, **op. cit.**, s. 187-188. 2014 yılı itibarıyla de Kazakistan'ın toplam nüfusunun yaklaşık % 24'ünü (3 milyonun üzerinde) ve ülkenin kuzeyindeki nüfusun yaklaşık % 50'sini Ruslar oluşturmaktadır. Peter Eltsov and Klaus Larres, "Putin's Targets: Will Eastern Ukraine and Northern Kazakhstan Be Next?", **New Republic**, March 10, 2014, <http://www.newrepublic.com/article/116965/putins-next-targets-eastern-ukraine-and-northern-kazakhstan> (19. 05. 2014). Utku Yapıcı'ya göre Kazakistan'da bulunan Rus nüfus, Astana yönetiminin Rusya'yla ilişkilerinde "yumuşak karnı"dır. Utku Yapıcı, **Sovyet Sonrası Coğrafyada**

şekilde, tarafların kendi ülkelerinde yaşayan diğer tarafın vatandaşlarına eşit davranmayı, azınlık ve insan haklarına saygı göstermeyi öngören maddeler de (md. 11-15)⁹⁷ Rusya'nın Kazakistan'da yaşayan Rus nüfusun haklarını garanti altına almak istediğinin göstergesidir.

Tarafların birbirlerinin ekonomik yapısının istikrarını bozacak faaliyetlerden kaçınmayı (md. 16), petrol ve doğalgaz kullanımı ve ihracatı konusunda eşitlik temelinde işbirliği yapmayı (md. 21)⁹⁸ kararlaştırdıkları iktisadi içerikli maddeler, Kazakistan'ın zayıf ekonomik yapısı ve enerji ihracatında Rusya'ya bağımlılığı göz önünde bulundurulduğunda daha çok Moskova yönetimini taahhüt altına sokan yükümlülükler olarak değerlendirilebilir.⁹⁹

b. Baykonur Uzay Kompleksinin Kiralanmasına Dair Antlaşma

Yeltsin Hükümeti, SSCB döneminde uzay çalışmaları için kurulan ve gerekli altyapıya sahip Baykonur'dan vazgeçmek istemedi.¹⁰⁰ Kazakistan'ın egemenlik haklarını zedeleyecek bu talep konusunda taraflar arasında 1994 yılında bir uzlaşma sağlandı. 10 Aralık 1994 tarihinde Moskova'da imzalanan Rusya Federasyonu Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında "Baykonur" Kompleksi Kira Antlaşması¹⁰¹ Rusya'nın SSCB mirasından Kazakistan'ın egemenlik hakları pahasına da olsa vazgeçmediğini göstermesi açısından önemlidir.

Devlet ve Milliyetçilik: Estonya, Ukrayna ve Kazakistan Örnekleri, Ankara, Tan Kitabevi Yayınları, 2011, s. 405-406.

⁹⁷ "Dogovor A Drujbe, Sotrudničestve i Vzaimnoy Pomoşi Mejdu Rossiyskoy Federatsiey i Respublikoy Kazakhstan (Rusya Federasyonu ve Kazakistan Cumhuriyeti Arasında Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması)", http://archive.mid.ru/bdcomp/spd_md.nsf/0/A4A4F3A99A22A4DC43257EC200458CCD (28.02.2015).

⁹⁸ **Idem..**

⁹⁹ Mikhail Alexandrov, **Uneasy Alliance: Relations Between Russia and Kazakhstan in the Post-Soviet Era, 1992-1997**, Connecticut, Greenwood Press, 1999, s. 68-69.

¹⁰⁰ SSCB döneminde Kazakistan'ın Kızıl Orda bölgesinde konuşlandırılan Baykonur uzay üssü yaklaşık olarak 6717 kilometrekarelik bir alanda yer almaktadır. **Ibid.**, s. 81.

¹⁰¹ "Dogovor Arendi Kompleksa <<Baykonur>> Mejdu Pravitelstom Rossiyskoy Federatsii i Pravitelstom Respubliki Kazahhstan (Rusya Federasyonu Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti

Antlaşma ile Kazakistan Hükümeti Baykonur uzay kompleksini 20 yıllığına (md. 4) ve senelik 115 milyon dolar bedel karşılığında (md. 5) Rusya'ya kiralamıştır.¹⁰² Kira şartlarının sıralandığı 6. maddeye göre Baykonur kompleksinin yer aldığı şehrin yöneticisi Rus tarafının önerisi üzerine Rusya Devlet Başkanı ve Kazakistan Cumhurbaşkanı tarafından ortaklaşa bir kararla atanır. Yine aynı madde gereğince Baykonur'da çalışan Rus askeri ve sivil personel ile bunların aileleri Rusya Federasyonu hukukuna tâbidir. Söz konusu sivil ve askeri personel ile bunların ailelerinin Baykonur kompleksinin bulunduğu topraklarda işledikleri suçlar ve yasadışı eylemler Rus yetkili mercilerince Rusya Federasyonu hukukuna göre cezalandırılır. Diğer davalar ise Kazakistan Cumhuriyeti kanunlarına tâbidir.¹⁰³

Nazarbayev yönetiminin egemenlik haklarına aykırı olmasına rağmen böyle bir antlaşmayı imzalamasında rol oynayan faktörler düşünüldüğünde¹⁰⁴ üç temel husus söylenebilir. Birincisi, Rusya'nın SSCB döneminden beri yatırım yaptığı ve altyapısını geliştirdiği “hazır” bir tesisi başka yere taşımak istememesidir. İkincisi, Kazakistan'ın Baykonur'da faaliyet göstermek için gerekli eğitim ve bilgiye sahip yeterli sayıda personelinin bulunmamasıdır. Üçüncüsü ve en önemlisi ise, Rusya'nın 18. yüzyılın ortalarından Soğuk Savaş'ın sonuna kadar egemenliği altında bulundurduğu Kazakistan topraklarındaki varlığını sürdürmek istemesidir.¹⁰⁵

Hükümeti Arasında “Baykonur” Kompleksi Kira Antlaşması’’, http://www.kazembassy.ru/images/stories/for_mat/proekty/1dogovor_RK_RF_arendy_kompleksa_Baikonur.pdf (01. 03. 2015).

¹⁰² **Idem..**

¹⁰³ **Idem..**

¹⁰⁴ Mikhail Alexandrov'a göre Kazakistan'ın Rusya'ya karşı bu kadar çok taviz içeren bir anlaşma imzalamasının sebebi o dönemde Kazak tarafının yeterli diplomatik tecrübeye sahip olmamasıdır. Alexandrov, **op. cit.**, s. 220.

¹⁰⁵ Nitekim Rusya Federasyonu Nazarbayev yönetimiyle yaptığı ikili anlaşmalara dayanarak Kazakistan'ın farklı bölgelerinde uzay çalışmaları ve askeri havacılık faaliyetleri çerçevesinde bazı uçuş deneme merkezleri, poligonlar, radyo-teknik merkezi gibi tesisleri kiralama yoluyla 1990'lı yıllardan bu yana denetiminde bulundurmaktadır. Nogayeva, **op. cit.**, 2011, s. 135. Baykonur'un yanı sıra söz konusu askeri tesisler Rusya'nın Kazakistan topraklarında varlığını sürdürmek istediği yönündeki tespiti doğrular niteliktedir.

c. Hazar Denizi'nin Kuzeyinde Egemenlik Alanlarının Sınırlandırılması Anlaşması

SSCB'nin dağılmasıyla Hazar Denizi'nin kıyıdaş devlet sayısı arttı. Bu durum Hazar Denizi'nin statüsünün yeniden belirlenmesi ihtiyacını doğurdu. Ancak zengin hidrokarbon yataklarına sahip Hazar'ın nasıl paylaşılacağına dair Kazakistan, Rusya, Azerbaycan, İran ve Türkmenistan arasında ortak bir karara varılamadı. Bu nedenle Kazakistan ile Rusya kendi aralarında Hazar Denizi'nin kuzey kesiminde egemenlik haklarını belirleyen bir anlaşma imzaladılar.¹⁰⁶

6 Temmuz 1998 tarihinde Moskova'da imzalanan anlaşmaya¹⁰⁷ göre taraflar su yüzeyini ortak kullanmak koşuluyla Hazar Denizi'nin kuzey kesimindeki toprak altına ilişkin egemenlik haklarını bir orta hat çizerek sınırlandırma (md. 1); egemenlik haklarını kendi sınırları dâhilindeki deniz yatağı ve toprak altında keşif ve

¹⁰⁶ Hazar'ın statüsü ve nasıl paylaşılması gerektiği hususunda kıyıdaş devletlerin iki temel görüşü söz konusudur. Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan'ın ortak görüşü Hazar'ın kıyıdaş her devletin ulusal egemenlik yetkisinde yer alacak şekilde paylaşılmasıdır. Rusya ve İran ise, Hazar'ın bir göl olduğunu, bu nedenle bütün kıyıdaş devletlerin ortak kullanımına açık olması gerektiğini savunmaktadır ve buna gerekçe olarak SSCB ile İran arasında 1921 ve 1940 yıllarında imzalanan antlaşmalarda yer alan Hazar'ın ortak kullanılmasına dair hükümleri göstermektedir. Pınar İpek, "The Role of Oil and Gas in Kazakhstan's Foreign Policy: Looking East or West?", **Europe-Asia Studies**, Vol. 59, No. 7, November 2007, s. 1180-1181. Bununla birlikte Kazakistan ve Azerbaycan Hazar'ın hukuksal statüsünün çözüme kavuşturulmasını beklemeden kendi kıyılarında petrol çıkarma çalışmalarına başladılar ve bu çalışmaları devam ettirmektedirler. Önce Nisan 1998'de Azerbaycan-Rusya, Temmuz 1998'de Kazakistan-Rusya kıyılarına bitişik deniz yataklarını paylaşma konusunda anlaştilar, ancak Hazar'ın statüsü meselesi bir çözüme kavuşturulamadı. bkz. Mustafa Aydın, "Hazar'ın Hukuksal Statüsü", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası**, Cilt 2, 9. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 433. 2000'lerin başında Hazar'ın statüsü meselenin nihai çözüme kavuşturulabilmesi için Hazar Denizi zirvesi (*Caspian Sea summit*) adında toplantılar dizisi başlatıldı. Kıyıdaş devletlerin başkanlık düzeyinde temsil edildiği Hazar Denizi zirvelerinin ilki 2002'de Türkmenistan'da gerçekleştirildi. Daha sonra 2007'de İran'da ve 2010'da Azerbaycan'da düzenlenen Hazar Denizi zirvesinin dördüncü toplantısı 2014 Eylülünde Rusya'nın Astrahan şehrinde yapıldı. Toplantı sonrası açıklama yapan Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, gelecek sefer düzenlenecek zirvede Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne dair taraflar arasında bir anlaşmaya varılacağından umutlu olduğunu dile getirdi. Dolayısıyla Hazar'ın statüsü konusunda henüz nihai bir çözüme ulaşılmadı. Bkz. "Putin Optimistic of Eventual Accord After Fourth Caspian Summit", **RFERL**, September 29, 2014.

¹⁰⁷ "Soglaşenie Mejdu Respublikoy Kazakhstan i Rossiyskoy Federatsiey o Razgraniçenii Dna Severnoy Çasti Kaspiyskovo Morya v Tselyah Osuşestvleniya Suverennıkh Prav na Nedropolzovanie (Kazakistan Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Arasında Hazar Denizi'nin Kuzeyindeki Toprak Altına İlişkin Egemenlik Haklarının Sınırlandırılması Anlaşması)", http://www.kazembassy.ru/images/stories/for_mat/proekty/s70soglaşenie_RK_RF_razgraniçenie_dna_Kaspıi.pdf (01. 03. 2015)

kaynak yönetimi şeklinde kullanma (md. 2) konularında mutabakata vardılar. Diğer maddelerde de nakil hatlarının geliştirilmesi, egemenlik haklarının kullanımı sırasında çevre güvenliğinin dikkate alınması, biyolojik çeşitliliğin korunması gibi hususlarda uzlaştılar.¹⁰⁸

Kazakistan ve Rusya ilerleyen yıllarda söz konusu anlaşmada bazı değişiklikler yaptılar, fakat Hazar Denizi'nin statüsünün netleşmemesi nedeniyle 2014 yılının sonu itibarıyla henüz ciddi bir adım atılamadı.

d. 21. Yüzyıla Yönelik İyi Komşuluk ve İttifak Deklarasyonu

6 Temmuz 1998 tarihinde Moskova'da Rusya Devlet Başkanı Yeltsin ile Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev arasında imzalanan Bildirge (Deklarasyon) iki açıdan önemlidir. Birincisi, söz konusu Bildirge Rus dış politikasında Orta Asya'ya dönüşün kapsamlı bir örneğidir.¹⁰⁹ İkincisi ise Kazakistan'ın eski egemen güç Rusya ile ilişkilerini daha kapsamlı hâle getirmeye çalıştığının göstergesidir.

¹⁰⁸ **Idem..**

¹⁰⁹ SSCB'nin dağılmasıyla Rusya'da iktidara gelen Yeltsin ve Dışişleri Bakanı Andrei Kozirev Batı ile ilişkilere ağırlık vermiş, Orta Asya devletlerini Rusya'nın Avrupalı kimliğine zarar veren bir yük olarak görmüşlerdir. Bu çerçevede, Rusya'nın yerinin Batı olduğu, SSCB'ye ekonomik ve siyasi anlamda yük olan Orta Asya'nın Rusya'ya da ayak bağı olacağı yönünde düşünceler ağırlık kazanmış ve Rusya'da Atlantikçiler-Avrasyacılar tartışması başlamıştır. 1990'lı yılların başlarında etkin olan Atlantikçilerin yerini 1990'ların ikinci yarısından itibaren Yevgeni Primakov gibi Avrasyacılar almıştır. Rusya'daki bu dönüşüm iç ve dış politikada yansımaları bulmuştur. Bkz. Nicolai N. Petro and Alvin Z. Rubinstein, **Russian Foreign Policy: From Empire to Nation-State**, New York, Longman, 1997, s. 98-100; Raşid Tacibayev, "Rusya'nın Orta Asya'ya Yönelik Politikalarının Dönemlere Göre Değişimi", Kafkasyalı (ed.), **Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya**, Ankara, Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 198-199. Rusya'nın Orta Asya politikaları 1993 yılında ilan edilen "yakın çevre" politikasıyla başlayarak sonraki yıllarda daha kapsamlı hale gelmiştir. 1993 yılındaki Dış Politika Konsepti'nde de yer verilen eski Sovyet coğrafyasından müteşekkil "yakın çevre"yi kapsayan politikasını takiben Orta Asya'nın önemi giderek artmıştır. 2000 yılında iktidara gelen Putin döneminde, özellikle 11 Eylül 2001 olaylarından itibaren Orta Asya tıpkı uluslararası sistem açısından olduğu gibi Moskova için de çok önemli bir bölge statüsüne kavuşmuştur. Bölgedeki ABD varlığından rahatsız olan Rusya, Orta Asya'daki hegemonyasını bölgesel oluşumlar ve ekonomik, siyasi ve askeri araçlarla sürdürmeye çalışmaktadır. Bkz. Andrei Melville and Tatiana Shakleina (eds.), **Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities**, Budapest, Central European University Press, 2005, s. 13-25,35; Bertil Nygren, **The Rebuilding of Greater Russia: Putin's Foreign Policy Towards the CIS Countries**, London and New York, Routledge, 2008, s. 24-46. SSCB sonrası dönemde Rusya'nın iç ve dış politikasındaki dönüşümlere dair detaylı ve nitelikli çalışmalar için bkz. Andrei P. Tsygankov, **Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity**, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, 2006; David M. Kotz ve Fred Weir, **Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu: Sovyet Sisteminin**

Bildirgeye göre, taraflar, aralarında daha önce akdedilmiş anlaşmaları teyit ederek, ilişkilerini birbirlerinin egemen eşitliğine ve toprak bütünlüklerine, meşru ulusal çıkarlarına karşılıklı saygı çerçevesinde daha ileri boyutlara taşımayı öngörmektedirler. Tarihsel bağları göz önünde bulundurarak iyi komşuluk ilişkilerini barış ve güvenlik alanında, ekonomi, ticaret ve enerji konularında daha fazla yakınlaştırmayı, hatta bu çerçevede ittifaklar ve entegrasyonlar kurmak istediklerini beyan etmektedirler. Ayrıca birbirlerinin ülkelerinde yaşayan Kazak ve Rus nüfusların haklarına karşılıklı saygı göstermeyi ve buradan hareketle kendi ülkelerinde Rus ve Kazak eğitim kurumlarının oluşturulmasını kabul etmektedirler.¹¹⁰

Kazakistan ve Rusya arasında siyasi, askeri, ekonomik, azınlık hakları, eğitim, ticaret gibi pek çok alanda işbirliğinin güçlendirilmesini ve hatta entegrasyonlar bağlamında derinleştirilmesini öngören Bildirge, aşağıda görüleceği üzere 2013 yılında kapsamlı bir anlaşmaya dönüşecektir.

2. Ekonomik İlişkiler

Kazakistan ile Rusya arasındaki ekonomik ilişkiler 1990'lı yıllarda iki ülkenin de serbest piyasa ekonomisine geçiş yönünde gerçekleştirdikleri reformların gölgesinde kaldı. İki eski Sovyet ülkesi SSCB döneminden kalan merkezi-planlı ekonomiyi terk ederek liberal iktisadi politikaların gerektirdiği düzenlemeler çerçevesinde kendi ulusal ekonomilerini kurmaya çalıştılar. Bununla birlikte ticaretinin büyük kısmı Rusya başta olmak üzere eski Sovyet ülkelerine dayanan Kazakistan güçlü bir milli ekonomi kurabilmek için ekonomik birliğin sürdürülmesinden yana

Çöküşü ve Yeni Rusya, (çev. Cemile Çakır), İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2012; Erel Tellal, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", **AÜSBF Dergisi**, Cilt 65, Sayı 3, 2010, ss. 189-236.

¹¹⁰ "Deklaratsiya Mejdu Respublikoy Kazakhstan i Rossiyskoy Federatsiey o Veçnoy Drujbe i Soyuzničestve, Orientirovannom v XXI Stoletie (Kazakistan Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Arasında 21. Yüzyıla Yönelik Ebedi Dostluk ve İttifak Deklarasyonu)", <http://www.kazembassy.ru/en/dvustoronnesotrudnichestvoen/dogovornayabazaen/78-mezdunarodnyedogovora> (01. 03. 2015)

oldu. İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere Nazarbayev Bağımsız Devletler Topluluğu içerisinde oluşturulacak gümrük birliği için çaba harcayacaktır.

Kazakistan serbest piyasa ekonomisine geçiş için gerekli reformları mümkün olduğunca hızlı bir şekilde gerçekleştirmeye çalıştı. Çünkü Nazarbayev'e göre dünya küreselleşme adında yeni bir sürece girmişti ve SSCB bu yeni sürece ayak uyduramadığı için yıkılmıştı. Bu nedenle Kazakistan planlı-idari ekonomiden pazar ekonomisine geçmek zorundaydı.¹¹¹ Dolayısıyla 1990'lı yıllarda Kazakistan ile Rusya arasındaki ekonomik ilişkiler bu geçiş süreci temelinde şekillendi.

Söz konusu geçiş sürecinde atılacak adımlar 1992 tarihli "Kazakistan'ın Egemen Bir Devlet Olarak Kuruluş ve Gelişim Stratejisi" belgesinde ilan edildi.¹¹² Belgeye göre Kazakistan ulusal para birimine geçmeyi hedeflemekteydi, fakat o dönemde henüz koşulların uygun olmaması nedeniyle ancak krizden çıktıktan ve ekonomi istikrara kavuştuktan sonra bu hedefi gerçekleştirmeyi planlıyordu.¹¹³ Kazakistan Sovyet Rublesi bölgesinde kalması nedeniyle ekonomi politikalarında Rusya'yla paralel adımlar atmak zorunda kaldı.¹¹⁴ Bir başka deyişle Kazakistan'ın ekonomi ve mali politikaları 1993'e kadar Rusya tarafından belirlendi. Kazakistan, Rus Milli Bankası'nın belirlediği fiyatları ve enflasyon oranlarını ülkede uygulamak zorunda kaldı.¹¹⁵ Kazakistan ekonomisi Rusya için yük olmaya başlayınca¹¹⁶ Rusya

¹¹¹ Nursultan Nazarbayev, **Kazakistan Yolu**, (Yay. Haz. Canseyit Tüymebayev), Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, 2012, s. 22, <http://www.kazakhstan.org.tr/kazakistan-yolu/> (06. 03. 2015)

¹¹² Belgede ilk üç yılda rekabet şartlarında serbest piyasa ekonomisinin oluşturulması için gerekli hukuki ve diğer koşulların yaratılması, özel mülkiyetin oluşturulması, devlet mülkiyetindeki malların ve kurumların % 30-40'ının özelleştirilmesi, bu yöndeki adımları gerçekleştirecek kalifiye kadroların kurulması gibi hususlara yer verilmiştir. **Ibid.**, s. 25-30.

¹¹³ **Ibid.**, s. 30.

¹¹⁴ Arystan Esentugelov, "Kazakhstan: Problems and Prospects of Reform and Development", Boris Rumer (ed.), **Central Asia in Transition: Dilemmas of Political and Economic Development**, New York, M. E. Sharpe, 1996, s. 202.

¹¹⁵ Anar Somuncuoğlu, "Geçiş Döneminde Kazakistan Ekonomisi", **Avrasya Dosyası**, Cilt 7, Sayı 4, Kış 2001-2002, s. 33.

bunu devam ettirmek istemedi. Bu nedenle Rusya’da bazı kesimler Kazakistan’a Ruble bölgesinden çıkması yönünde baskı yapmaktaydı.¹¹⁷ 1993 Temmuz’undan itibaren Rusya Sovyet Rublesi’ni terk edip Rus Rublesi’ni tedavüle sokunca, Kazakistan da 15 Kasım 1993’te kendi ulusal para birimi olan Tenge’yi yürürlüğe koydu.¹¹⁸ Böylece kendi bağımsız ekonomisini kurma yolunda ilk adımını attı.

1993’ten itibaren Kazakistan yaptığı aşamalı fakat büyük özelleştirmeler¹¹⁹, yeni vergi kanunları, fiyatları serbestleştirme gibi hamlelerle yabancı yatırımı ülkeye çekmeyi başardı.¹²⁰ Bu çerçevede Kaztelekom; Semey, Leninogor gibi termik santraller; Mangıstaumunaygaz, Aktöbemunaygaz gibi petrol ve doğalgaz işletmeleri ABD, Endonezya ve Çin şirketlerine satıldı.¹²¹

¹¹⁶ Olcott, **op. cit.**, 2002, s. 132; Nitekim Rusya, 1993 Mayıs’ında tüm BDT ülkelerine olduğu gibi Kazakistan’a da verdiği teknik kredileri durdurarak Ruble bölgesini dağıtmaya çalıştı. Nazarbayev, **op. cit.**, 2012, s. 233-234.

¹¹⁷ Nazarbayev, **op. cit.**, 2012, s. 30.

¹¹⁸ **Ibid.**, s. 251-252.

¹¹⁹ Kazakistan’daki ilk özelleştirme aşaması, 1991-1993 yılları arasında daha önce devlet mülkiyetinde olan konutların kuponlar karşılığında burada oturanlara devredilmesiyle başladı. 1993-1995 yılları arasındaki ikinci aşamada ise yatırım kuponları karşılığında daha çok tarım ve hayvancılık alanındaki devlet işletmeleri özel sektöre satıldı. 1996-1998 ve 1998-2000 yılları arasındaki üçüncü aşamada elektrik enerjisi ve petrol-gaz sektörleri dâhil olmak üzere stratejik sektörlerde ve bankacılık, eğitim, sağlık, bilim gibi alanlarda özelleştirmeler yapıldı. Bkz. **Ibid.**, s. 274; Olcott, **op. cit.**, 2002, s. 136-144.

¹²⁰ Kara ve Yeşilot, **op. cit.**, s. 120.

¹²¹ Nazarbayev, **op. cit.**, 2012, s. 296-298. Kazakistan’ın Hazar havzasındaki zengin petrol ve doğalgaz kaynakları henüz SSCB dağılmamışken ABD başta olmak üzere Batılı devletlerin dikkatini çekti. Söz konusu kaynakların tespiti, çıkarılması ve işletilmesi için 1988’den itibaren SSCB ile ABD’li petrol şirketi Chevron yönetimi arasında resmi görüşmeler başlatıldı. Fakat uzun süre bir anlaşmaya varılamayan görüşmeler sırasında SSCB dağıldı. Bağımsız bir devlet olarak Kazakistan gerek Rusya’nın enerji kaynakları üzerindeki tekelini kırmak gerekse ülkeye yabancı yatırımları çekmek için görüşmeleri sürdürdü. Nihayet uzlaşmaya varan Kazakistan ile Chevron arasında 6 Nisan 1993’te Tengizchevroil Ortak İşletmesi’nin Kuruluş Anlaşması imzalandı. Anlaşmaya göre ortak işletmenin hisseleri % 50 Kazakistan ve % 50 Chevron olmak üzere paylaştırıldı. Amerikan kamuoyunda riskli bir yatırım olarak eleştirilen anlaşmayı imzalayan Chevron, Kazakistan enerji kaynaklarına yapılacak yatırımlar için öncü oldu ve kısa sürede söz konusu eleştirilerin yanlış olduğu ortaya çıktı. Nitekim, 2005 yılı itibarıyla Tengizchevroil şirketi 13 milyon 657 bin ton petrol, 4 milyar 67 milyon m³ gaz elde etti. 1995’te çıkarılan Petrol Hakkında Kanun ile ülkeye yapılacak yabancı yatırımlar için güvenceler artırıldı ve beklenen amaç elde edildi. **Ibid.**, s. 164-174. Bununla birlikte, Kazakistan 1990’lı yıllarda ABD’den önemli miktarda ekonomik yardım aldı. Nitekim 1999 yılına gelindiğinde Kazakistan ABD’den “Özgürlüğü Destekleme Yasası” (*FREEDOM Support Act*) çerçevesinde doğrudan yardım kapsamında aldığı 311,57 milyon dolarla Orta Asya devletleri içinde en fazla yardım alan ülke durumundaydı. Çağrı Erhan, “ABD’nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül Sonrası Açılımları”, Mustafa Aydın (der.), **Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2005, s. 28-29.

Görüldüğü üzere Kazakistan 1990'lı yıllarda serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecini tamamlamakla uğraştı. Rusya'yla ise Ruble bölgesi ve teknik kredi yardımı gibi bazı mali alanlarda sorunlar yaşadı. Bununla birlikte iki ülke arasında ticari ilişkilerin geliştirilmesi yönünde adımlar da atıldı.

Kazakistan ile Rusya arasında ilk ikili ekonomik anlaşma “Ekonomik Faaliyetlerin Üzerindeki Kısıtlamaların Kaldırılması Anlaşması” adıyla 17 Ocak 1992'de¹²² imzalandı. Anlaşma'yla taraflar birbirlerinin topraklarında mal, hizmet, işgücü faaliyetlerinin serbest dolaşımını, Rus ve Kazak şirketlerinin her iki ülkede de faaliyet göstermesini sağlama konularında gerekli yasal ve örgütsel tedbirleri alacaklarını (md. 2); bütün finansal ve mali işlemlerinde Ruble kullanacaklarını (md. 3); birbirlerinin topraklarından geçen transit boru hatları dâhil olmak üzere her türlü taşımacılık faaliyetlerinde ek ücret talep etmeyeceklerini (md. 7) taahhüt ettiler.¹²³ Anlaşmaya bakıldığında Kazakistan'ın yeni dönemde sınır komşusu olan Rusya'yla SSCB döneminden beri bağ(ım)lı olduğu ticari ilişkilerini sürdürmeye devam etmek istediği ve yine SSCB döneminden kalan boru hatlarından uluslararası pazarlara enerji naklinde Rusya'nın ek ücretlendirmeye gitmemesini amaçladığı söylenebilir.

Kazakistan ile Rusya arasında imzalanan bir diğer önemli ekonomik belge ise 28 Mart 1994 tarihli “Ekonomik İşbirliği ve Entegrasyonu Derinleştirme Antlaşması”¹²⁴ dır. Buna göre taraflar ekonomik entegrasyon, tek ekonomik alan ve ortak pazar oluşturmak için gerekli reformları yapmak (md. 1); iki ülke arasında mal, hizmet, sermaye ve

¹²² “Soglašenje Mejdu Rossiyskoy Federatsiey i Respublikoy Kazakhstan o Snyatii Ograniçeniy v Hoziystvennoy Deitelnosti (Rusya Federasyonu ile Kazakistan Cumhuriyeti Arasında Ekonomik Faaliyet Üzerindeki Kısıtlamaların Kaldırılması Anlaşması)”, http://mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/F6D76C59582BAC4243257E000021BA16 (06. 03. 2015)

¹²³ **Idem..**

¹²⁴ “Dogovor o Dalneyšem Uglublenii Ekonomičeskovo Sotrudničestva i Integratsii Rossiyskoy Federatsii i Respubliki Kazakhstan (Rusya Federasyonu ve Kazakistan Cumhuriyeti Ekonomik İşbirliği ve Entegrasyonu Derinleştirme Antlaşması)”, http://mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/93E26260844A88FD43257E000021BB16 (06. 03. 2015)

emeğin serbest dolaşımına kademeli geçişi sağlamak için ortak fiyatlandırma, vergi, gümrük ve para politikaları geliştirmeyi taahhüt (md. 2) konularında anlaştılar. Diğer maddelerde de bunlar için gerekli adımlar ve düzenlemeleri detaylandırıdılar.¹²⁵ Bu çerçevede 1995 yılına gelindiğinde Kazakistan'ın toplam ihracatında Rusya % 45,1; ithalatında ise % 49,9'luk paya sahipti.¹²⁶

1997'de Kazak ve Rus hükümetleri “Petrol ve Gaz Sanayiinde Teknik ve Ekonomik İşbirliği ve Entegrasyon Hakkında Anlaşma”yı imzaladılar.¹²⁷ Buna göre taraflar uluslararası pazarlara petrol ve gaz nakli için birbirlerinin topraklarında bulunan boru hatlarının çalışma süresini ve kapasitesini maksimum seviyede tutmak (md. 3); Tengiz-Novorossik arasındaki yeni boru hattı inşasını ve Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu'na yeni katılımcıları desteklemek (md. 4) konularında mutabık kaldılar.¹²⁸

1990'ların sonlarına doğru Kazakistan ve Rusya arasında enerji sektörü ağırlıklı olmak üzere ticari ilişkiler sürdürüldü ve bölgesel entegrasyon için adımlar hızlandırıldı. Yüzyılın sonuna gelindiğinde iki ülke arasındaki ticaret dengesi Kazakistan aleyhine değişmeye başladı. 2000 yılı verilerine göre Rusya Kazakistan'ın ihracatında % 19,9; ithalatında ise % 48,4'lük paya sahipti.¹²⁹

Görüldüğü üzere Rusya'yla yakın ekonomik ilişkiler kurmak 1990'lı yıllarda Kazakistan için bir zorunluluktı. Nazarbayev liberal ve güçlü bir ekonomik yapı kurmak için gerekli reformları ancak Rusya'yla işbirliği çerçevesinde

¹²⁵ **Idem..**

¹²⁶ Irina Sinitsina, **Economic Cooperation Between Russia and Central Asian Countries: Trends and Outlook-Working Paper No. 5**, University of Central Asia, 2012, s. 8-9.

¹²⁷ “Soglaşenie Mejdu Pravitelstvom Rossiyskoy Federatsii i Pravitelstvom Respubliki Kazakhstan o Tekhničeskom i Ekonomičeskom Sotrudničestve i Integratsii v Neftgazovih Otrastiyax (Rusya Federasyonu Hükümeti ve Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Petrol ve Gaz Sanayiinde Teknik ve Ekonomik İşbirliği ve Entegrasyon Hakkında Anlaşma)”, http://mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/DF801174A5DE9E1F43257E000021BF74. (06. 03. 2015)

¹²⁸ **Idem..**

¹²⁹ Sinitsina, **op. cit.**, s. 8-9.

başarabileceğinin farkındaydı. Bu nedenle 1990’lar boyunca Kazak yönetimi bir yandan siyasi bağımsızlığını inşa ederken diğer yandan Rusya ve diğer eski Sovyet cumhuriyetleriyle ekonomik birliğin sürdürülebilmesi için çaba harcadı. 21. yüzyılın başlarında ise iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler bölgesel entegrasyonlar çerçevesinde daha da gelişecektir.

3. Çok Taraflı Uluslararası Platformlar

Kazakistan ile Rusya ilişkilerinin önemli bir boyutunu da çok taraflı uluslararası platformlar oluşturmuştur. Özellikle 1990’lı yıllardaki bölgesel örgütlerin oluşumunda her iki ülke de öncü rol oynamıştır. Bu nedenle söz konusu örgütler kapsamında Kazak-Rus ilişkilerini incelemek gerekmektedir.

a. Bağımsız Devletler Topluluğu

Rusya, Ukrayna ve Belarus liderlerinin 8 Aralık 1991’de Minsk’te bir araya gelerek yaptıkları görüşme sonucunda kabul edilen Minsk Deklarasyonu’yla Bağımsız Devletler Topluluğu’nun (BDT) temelleri atıldı. Orta Asya’daki cumhuriyetlerin liderleri tarafından şaşkınlıkla karşılanan Minsk Deklarasyonu, söz konusu liderler açısından bir “Slav Birliği” olarak algılandı ve endişe yarattı. Bunun üzerine Orta Asya liderleri 13 Aralık 1991’de Aşkabat’ta toplandılar ve ancak kurucu üye olarak kabul edilmeleri şartıyla BDT içerisinde yer almayı kararlaştırdılar. Rusya, Ukrayna ve Belarus liderlerinin bu koşulu kabul etmeleri üzerine 21 Aralık 1991’de Almatı’da bir araya gelen 11 eski Sovyet cumhuriyeti lideri tarafından imzalanan Almatı Deklarasyonu ile BDT kurulmuş oldu.¹³⁰

¹³⁰ Gregory Gleason, **The Central Asian States: Discovering Independence**, Colorado, Westvie Press, 1997, s. 76-77. BDT’yi kuran temel metinler olarak Minsk ve Almatı (Alma Ata) Antlaşmaları hem SSCB’nin varlığına son veren bir dağılma belgesi hem de SSCB’den farklı yeni bir bütünleşme modeline imkân sağlayan düzenlemelerdir. Bu tespit ve söz konusu antlaşmaların maddeleri üzerinden yola çıkılarak BDT’nin nasıl bir bütünleşme türü olduğuna dair detaylı bir çalışma için bkz. Çınar

Minsk Deklarasyonu'na en çok karşı çıkan Orta Asyalı lider Nazarbayev'dir. Çünkü Nazarbayev'e göre Minsk Deklarasyonu, "Doğu Slavları"ndan müteşekkil bir Sovyet sonrası milliyetçiliğini ima ediyordu ve böyle bir yapı, nüfusunun hemen hepsi Ruslardan oluşan kuzey topraklarının yarısından çoğunu kaybetmesi demekti.¹³¹

Ocak 1993'te BDT üyesi devletlerin başkanları arasında yapılan zirve toplantısında kabul edilen BDT Şartı, örgütün amaçlarını, başlıca organlarını ve işlevlerini anlatan temel metindir.¹³² Her ne kadar BDT Şartı'na göre üye devletler egemen-eşit kabul edilse de Rusya açısından durum farklıdır. Rusya kendisini BDT dâhilinde "eşitler arasında birinci" olarak görmektedir. Üye devletler, Moskova yönetiminin nükleer şemsiyesi altında güvenliklerini sağlama, iç istikrarlarının ve toprak bütünlüklerinin BDT'nin barışı-koruma güçleri tarafından güvence altında olması, Rusya'nın enerji kaynaklarına ulaşımın ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi gibi sebeplerle bu duruma göz yummaktadırlar.¹³³ Kuruluşundan itibaren BDT üyeleri siyaset, ekonomi ve güvenlik alanında işbirliğine yoğunlaşarak örgütün derinleşmesini sağladılar.¹³⁴ Bu bağlamda Eylül 1993'te BDT ülkeleri arasında ekonomik birlik oluşturma yönünde imzalanan anlaşmayla malların, hizmetlerin, işgücünün ve sermayenin serbest hareketini sağlayacak bir ortak ekonomik alan

Özen, "Bağımsız Devletler Topluluğu ve Bütünleşme Olgusu", **Yeni Forum**, Cilt 16, Sayı 313, Haziran 1995, ss. 16-28.

¹³¹ Hosking, **op. cit.**, s. 838.

¹³² BDT Şartı'nın 2. maddesine göre üye devletler arasında siyasal, ekonomik, çevre, insani, kültürel ve diğer alanlarda işbirliği; ortak bir ekonomik alan ve entegrasyon çerçevesinde üye devletlerin ekonomik ve sosyal kalkınmalarını sağlamak; insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunması; uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması, silahların ve askeri harcamaların azaltılması, nükleer ve diğer kitle imha silahlarının tasfiyesi ve silahsızlanma alanlarında işbirliği gibi konular BDT'nin başlıca amaçlarıdır. Bkz. Erel Tellal, "Bağımsız Devletler Topluluğu", Çınar Özen ve Özgür Tonus (ed.), **Uluslararası Örgütler**, 2. Baskı, Ankara, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013a, s. 174. BDT Şartı için bkz. Melville and Shackle (eds.), **op. cit.**, s. 13-25.

¹³³ Petro and Rubinstein, **op. cit.**, s. 115.

¹³⁴ Richard Sakwa and Mark Webber, "The Commonwealth of Independent States, 1991-1998: Stagnation and Survival", **Europe-Asia Studies**, Vol. 51, No. 3, 1999, s. 381. BDT'nin kurumsallaşma süreci ve organlarına dair detaylı bilgiler için bkz. Fırat Purtaş, **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, Ankara, Platin, 2005, s. 71-81.

kurulması; vergi, gümrük, fiyat ve ekonomi politikalarının ortak hale getirilmesi için çalışmalar yapılması yönünde kararlar alındı. 1995 yılında ise Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Rusya arasında ekonomik ve insani alanlarda işbirliğini arttırmayı öngören anlaşma imzalandı.¹³⁵ Şubat 1999’da söz konusu dört ülkenin oluşturduğu Devletlerarası Konsey’in kararıyla Tacikistan da gümrük birliği kurulması yönündeki anlaşmaya taraf oldu. 2000 yılının Ekim ayında bu beş devletin liderleri arasında Avrasya Ekonomik Topluluğu kurulmasına dair anlaşma imzalandı.

1990’lı yıllarda BDT’de yer almak Kazakistan için üç bakımdan önemliydi. Birincisi, yukarıda da değinildiği üzere Nazarbayev Rusya, Ukrayna ve Belarus arasında oluşturulacak bir yapının “Slav Birliği”ni ortaya çıkaracağından, böyle bir durumun da ülkesinin kuzeyinde yaşayan Rus nüfus nedeniyle gelecekte toprak bütünlüğüne tehdit oluşturacağından endişe ediyordu.

Nazarbayev’i BDT’ye dâhil olmaya iten ikinci unsur ise ülkesinin ekonomik çıkarlarıdır. Eski Sovyet devletleri arasında ekonomisi diğer Birlik cumhuriyetlerine en sıkı bağımlı olan ülke Kazakistan’dı. En başından itibaren Nazarbayev merkezi ekonomiden serbest piyasa düzenine geçiş için öngörülen liberal politikaları gerçekleştirerek ülkesinin iktisadi ve mali sistemini sağlam temeller üzerine inşa edebilmek için siyasi egemenliğe zarar vermeyecek bir ekonomik birliğin sürdürülmesinden yanaydı.¹³⁶ SSCB’nin dağılması, Ruble bölgesinden çıkmak,

¹³⁵ “Commonwealth of Independent States”, http://www.cisstat.com/eng/frame_about.htm (10. 04. 2014).

¹³⁶ Alexandrov, **op. cit.**, s. 155-159; Nazarbayev’e göre küresel sistemdeki rekabet koşullarında Orta Asya devletleri bağımsızlıklarını ancak birbirlerine karşılıklı bağımlılık halinde koruyabilirlerdi. Ortak bölgesel çıkarlar hesaba katılmadan dar anlamdaki ulusal çıkarlar temelinde ulusal devlet oluşturma politikaları Orta Asya’daki dengeyi bozacaktı. Böyle bir olumsuzluğun önlenmesi için hem transit ticaretin hem de petrol ve gaz ihracatının geliştirilmesi, ortak bir dış ekonomi politikası, tek bir gümrük ve vergi kontrolü kurulması gerekmekteydi. Bu bağlamda ekonomik alanda faal ekonomik bölgenin güçlendirilmesi, çok taraflı Gümrük Birliği’nin kurulması, ortak tarım pazarının oluşturulması, “Ortak Pazar”ın kurulması ve nihayet tek bir para sistemine geçilmesi yönünde adımlar atılmalıydı. Nursultan Nazarbayev, **Tarihin Akışında**, (Yay. Haz. Canseyit Tüymebayev), Kazakistan

bağımsız devletler arasında ticarete gümrük vergileri koymak, enerji kaynaklarının fiyatındaki düşüşler nedeniyle uluslararası piyasada rekabet gücünü kaybetmek gibi sonuçlar doğuracaktı. Tüm bu nedenlerden dolayı Nazarbayev BDT üyeleri arasındaki her toplantıda Avrupa’da olduğu gibi Avrasya’da da gümrük birliğinden başlayıp giderek derinleşecek ekonomik bir bütünleşme kurulmasını savundu. Bu çerçevede Avrasya Birliği adındaki en kapsamlı önerisini 22 Mart 1994 tarihinde Londra’daki bir toplantıda dile getirdi.¹³⁷ 1990’ların ikinci yarısından itibaren Rusya’da Avrasyacıların güç kazanmasıyla Nazarbayev’in bu önerisine sıcak bakılmaya başlandı.¹³⁸ Nitekim ileride anlatılacağı üzere Kazakistan liderinin girişimiyle başlayan süreç Rusya’nın da desteğiyle 2000’li yıllarda önce Gümrük Birliği’ne, ardından da Avrasya Ekonomik Birliği’ne dönüşecektir.

Kazakistan için BDT’yi önemli kılan üçüncü husus ise güvenlik boyutudur. SSCB döneminde ordu Rusların kontrolündeydi ve diğer Sovyet cumhuriyetleri için kendi askeri güçlerini geliştirme imkânı söz konusu değildi. Dağılmanın ertesinde Rusya kendi ulusal ordusunu kurdu ve ardıl devlet olarak SSCB’nin nükleer silahlarını sahiplendi. Dolayısıyla Kazakistan modern bir ordu kurmak için hem tecrübeli üst düzey subaylardan hem de askeri teknolojiye mahrum kaldı.¹³⁹ Bütün bu gelişmelere Soğuk Savaş’ın ardından bölgede çıkan çatışmalar¹⁴⁰ da eklenince Kazakistan’ın Rusya’nın güvenlik şemsiyesi altına girmekten başka çaresi kalmadı.

Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, 2012a, s. 219-222, <http://www.kazakhstan.org.tr/tarihin-akisinda/> (06. 03. 2015)

¹³⁷ Alexandrov, **op. cit.**, s. 159-174.

¹³⁸ **Ibid.**, s. 184-185.

¹³⁹ **Ibid.**, s. 205-207; Sakwa and Webber, **op. cit.**, s. 381-383.

¹⁴⁰ Bu çatışmalardan en önemlisi 1992-1997 yılları arasında yaşanan ve büyük kayıplarla sonuçlanan Tacikistan İç Savaşı’dır. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Djalili ve Kellner, **op. cit.**, s. 241-244. Hemen belirtmek gerekir ki, Kazakistan söz konusu iç savaştan doğrudan etkilenmemekle birlikte genel olarak Orta Asya’da bir istikrarsızlığa yol açmasından endişe etmiştir. Bunun temel sebebi ise Orta Asya’nın geneline yayılacak bir istikrarsızlığın hem Kazakistan’ın güvenliğini tehlikeye atabileceği hem de bölge ülkeleri ve yabancı aktörlerle ticaretini sekteye uğratabileceğiydi.

BDT kapsamında yapılan en önemli antlaşma 15 Mayıs 1992’de Taşkent’te imzalanan Kolektif Güvenlik Antlaşması’dır.¹⁴¹ 1994’te beş yıllığına yürürlüğe giren Kolektif Güvenlik Antlaşması çerçevesinde ortak hava savunması, ortak sınır koruması ve barışı-koruma gibi amaçları gerçekleştirmek üzere BDT ülkeleri arasında güçler oluşturularak askeri ve güvenlik gibi alanlardaki işbirliği derinleştirilmeye çalışıldı. Ayrıca 1995’te kabul edilen Konsept ile ortak bir BDT silahlı güçleri kurulması kararlaştırıldı. Yine 1995 yılında imzalanan ortak hava savunması alanındaki anlaşma ile Kolektif Barışı-Koruma Güçlerinin Statüsü Anlaşması BDT kapsamında güvenlik işbirliğini arttırmayı hedeflemekteydi. Fakat Azerbaycan, Moldova, Özbekistan, Türkmenistan ve Ukrayna söz konusu anlaşmaları imzalamaktan kaçınırlarken¹⁴² Kazakistan Rusya önderliğindeki BDT’nin güvenlik şemsiyesi altında kalmayı sürdürdü. İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere Kazakistan, 11 Eylül 2001 olaylarının ardından Kolektif Güvenlik Antlaşması temelinde kurulan bölgesel örgütte de yer alacaktır.

b. Şangay İşbirliği Örgütü

Kazakistan ile Rusya’nın yer aldığı çok taraflı uluslararası platformlardan bir diğeri de Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)’dür. Temelleri Nisan 1996’da Şangay Beşlisi olarak adlandırılan Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ile Tacikistan arasında

¹⁴¹ Kolektif Güvenlik Antlaşması’nın en önemli maddesi 4. maddedir. Söz konusu maddeye göre bir devlete yapılan saldırı ya da saldırı tehdidi antlaşmaya taraf tüm devletlere yapılmış sayılacaktır. Erel Tellal, “Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü”, Çınar Özen ve Özgür Tonus (ed.), **Uluslararası Örgütler**, 2. Basım, Ankara, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013b, s. 78; Gregory Gleason and Marat E. Shaihtudinov, “Collective Security and Non-State Actors in Eurasia”, **International Studies Perspectives**, Vol. 6, No. 2, 2005, s. 277.

¹⁴² Söz konusu anlaşmalar çerçevesinde Tacikistan İç Savaşı’nda ve Gürcistan-Abhazya Savaşı’nda BDT çerçevesinde oluşturulan Kolektif Savunma Güçleri etkin rol oynadılar. Sakwa and Webber, **op. cit.**, s. 382-386. Yukarıda sayılan beş devletin söz konusu anlaşmalara taraf olmamalarının temel sebebi bu devletlerin kendi ulusal ordularını, tıpkı SSCB dönemindeki gibi, Rusya liderliğindeki oluşumlara devretme yönündeki isteksizlikleridir. Adam Weinstein, “Russian Phoenix: The Collective Security Treaty Organization”, **Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations**, No. 8, 2007, s. 169.

Şangay’da imzalanan sınır anlaşmalarına dayanan ve 2001 Haziranı’nda Özbekistan’ın da dâhil olmasıyla ortaya çıkan ŞİÖ¹⁴³, ilk yıllarda kendisini bölgesel bir oluşum ve üye devletler arasındaki ilişkileri güçlendirecek bir yapı olarak deklare etti.¹⁴⁴ Bölgesel güvenlik ve sınır kontrolünü sağlamayı öncelikli hedefi olarak belirten ŞİÖ üyeleri, bölge güvenliğine yönelik üç temel tehdit olarak niteledikleri terörizm, aşırılıkçı ve ayrılıkçı faaliyetlerle mücadeleyi de örgütün amaçları kapsamına soktular.¹⁴⁵

Çin’in girişimiyle gerçekleştirilen 1996’daki toplantıda “Sınır Bölgelerindeki Askeri Konularda Güven İnşa Edici Önlemler Anlaşması” (*Agreement on Confidence Building Measures in the Military Sphere in the Border Areas*) kabul edildi. Bir yıl sonra Şangay Beşlisi’ni oluşturan devletler Moskova’da “Sınır Bölgelerinde Askeri Güçlerin Karşılıklı Azaltılması Anlaşması”nı (*Agreement on the Mutual Reduction of Military Forces in Border Areas*) imzaladılar. Temmuz 1998’deki Almatı Zirvesi’nde Şangay Forumu’nun işbirliği konuları bölgesel güvenlik ve ekonomi alanlarını da kapsayacak şekilde genişletildi. 1999 yılında Bışkek’te bir araya gelen Şangay Beşlisi Taşkent’te bir anti-terör merkezi kurma konusunda anlaştılar. 2000 yılında Duşanbe’de gerçekleştirilen toplantıda ise Şangay Beşlisi’nin daha resmi düzeyde bir örgütsel yapıya dönüştürölmesi kararlaştırıldı. Bu çerçeve 2001 yılında dölzenlenen zirvede Özbekistan’ın da katılımıyla oluşan ŞİÖ’nöl başlıca amaçları üye devletler arasındaki karşılıklı dostluk ve güveni gölçlendirmek; siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda işbirliğini arttırmak; bölgesel barış ve güvenliği

¹⁴³ Stina Torjesen, “Russia as a Military Great Power: The Uses of the CSTO and the SCO in Central Asia”, Elena Wilson Rowe and Stina Torjesen (eds.), **The Multilateral Dimension in Russian Foreign Policy**, , London and New York, Routledge, 2009, s. 187-190.

¹⁴⁴ Sean L. Yom, “Power Politics in Central Asia: The Future of the Shanghai Cooperation Organization”, **Harvard Asia Quarterly**, Vol. 6, No. 4, 2002, s. 48-49.

¹⁴⁵ *Ibid.*, s. 49.

sürdürmek için ortak çabalara daha fazla yer vermek; yeni bir demokratik ve adil siyaset ve uluslararası düzenin inşasına katkıda bulunmaktır.¹⁴⁶

Kazakistan için ŞİÖ 1990'lı yıllarda iki açıdan önemlidir. Birincisi, tıpkı BDT'de olduğu gibi güvenlik kaygısıdır. Fakat hemen belirtmek gerekir ki Nazarbayev yönetimi daha erken tarihli BDT'ye üye olurken temel amacı öncelikle ekonomik çıkarlarını korumaktı. İkinci amacıysa, yukarıda da belirtildiği üzere, kuracağı yeni ulusal ordusunun modernizasyonunu sağlamak ve bu süreçte oluşacak güvenlik zafiyetini Rusya'nın şemsiyesi altında bertaraf etmektir. ŞİÖ'ye üyeliğinin amacı ise bölge devletleri arasındaki sınırların belirsizliğinden kaynaklanan kontrol boşluğunun önlenmesi suretiyle güvenliğini garanti altına almaktır. Nitekim 1999'da Kırgızistan ile Özbekistan sınırındaki denetim zafiyetinden yararlanarak Kazakistan'ın güney komşularını tehdit eden radikal İslamcı terör gruplarına karşı Şangay Beşlisi önemli bir mekanizma olarak görülmeye başlandı.¹⁴⁷

İkincisi ise Çin'in öncülüğünde ve Rusya'nın desteğiyle oluşturulan ŞİÖ'ye üyelik Kazakistan'ın çok yönlü dış politika ilkesinin¹⁴⁸ bir gereğidir. Söz konusu ilke çerçevesinde Kazakistan Rusya'ya rağmen değil, Rusya'nın yanı sıra Çin gibi büyük bir aktörle ilişki kurarak dengeli dış politika izlemeye çalışmaktadır.

İleride değinileceği üzere, özellikle 2000'li yıllarda Kazakistan ile Çin arasında giderek gelişen ekonomik ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda

¹⁴⁶ Torjesen, **op. cit.**, s. 187-190.

¹⁴⁷ Hasan Ali Karasar, "Bağımsızlıklar Sonrası Türkistan'da Rus Siyaseti", **Avrasya Dosyası**, Cilt 6, Sayı 4, 2001, s. 237.

¹⁴⁸ Reuel Hanks'e göre Kazakistan dış politikasındaki çokyönlülük ilkesi için Rusya, Çin ve ABD arasında kuracağı denge kilit rol oynamaktadır. Reuel R. Hanks, "'Multi-Vector Politics' and Kazakhstan's Emerging Role as a Geo-Strategic Player in Central Asia", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, Vol. 11, No. 3, 2009, s. 260. Utku Yapıcı da benzer bir analiz yapmıştır. Bkz. Utku Yapıcı, "Kazakistan'ın Dış ve Güvenlik Politikasında Çok-Vektörlülük", M. Turgut Demirtepe ve Güner Özkan (der.), **Uluslararası Sistemde Orta Asya: Dış Politika ve Güvenlik**, Ankara, USAK Yayınları, 2013, s. 198-199; Yapıcı, **op. cit.**, 2011, s. 405-406.

Nazarbayev'in ŞİÖ'yü Çin gibi büyük bir pazara giriş kapısı olarak değerlendirdiği de söylenebilir.

c. Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı

Kazakistan lideri Nazarbayev'in Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan uluslararası sisteme bakışını ve bölgedeki güvenlik sorunlarının çözümüne ilişkin nasıl bir yaklaşım sergilediğini en iyi şekilde açıklayan oluşum Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı (AİGK)'dir. AİGK'nin oluşturulmasına yönelik ilk teklif 5 Kasım 1992 tarihli Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplantısında Nazarbayev tarafından yapıldı. Kazakistan liderine göre Asya'da barış, güvenlik ve istikrarı tesis edebilmek için tıpkı Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı gibi bütün kıta ülkelerini kapsayan bir yapıya ihtiyaç vardı. Bazı Asyalı liderlerin Nazarbayev'in bu teklifine olumlu yaklaşması üzerine 1993'ten itibaren konferanslar serisi halinde faaliyetlerine başlayan AİGK'nin daha sağlam bir yapıya dönüştürülmesine yönelik çalışmalar sonucunda kabul edilen ilk belge 14 Eylül 1999 tarihli AİGK Üyesi Ülkeler Arasındaki İlişkileri Yönlendiren İlkeler Bildirgesi'dir.¹⁴⁹ Üye devletlerin¹⁵⁰ dışişleri bakanlarının Almatı'da gerçekleştirdikleri toplantıda yayınlanan Bildirge'ye göre taraflar aralarındaki ilişkilerde egemen eşitlik ve egemenlik haklarına saygı; kuvvet kullanma ya da kuvvet kullanma tehdidinden kaçınma; toprak bütünlüğüne saygı; anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümü; içişlerine karışmama; silahsızlanma ve silahların kontrolü; ekonomik, sosyal ve

¹⁴⁹ http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1 (03. 03. 2015)

¹⁵⁰ Bir devletin AİGK'ye üye olabilmesinin tek koşulu ülke topraklarının en azından bir parçasının Asya'da bulunmasıdır. 2015 Mart ayı itibarıyla AİGK üyeleri Afganistan, Azerbaycan, Bahreyn, Bangladeş, Birleşik Arap Emirlikleri, Çin, Filistin, Hindistan, Irak, İran, İsrail, Kamboçya, Katar, Kazakistan, Kırgızistan, Kore Cumhuriyeti, Mısır, Moğolistan, Özbekistan, Pakistan, Rusya, Tacikistan, Tayland, Türkiye, Ürdün ve Vietnam'dır. ABD, Endonezya, Filipinler, Japonya, Malezya, Ukrayna, Sri Lanka gözlemci ülkeler; Birleşmiş Millletler, AGİT, Arap Ligi ve TÜRKPA gözlemci uluslararası örgütlerdir. **Idem.**

kültürel alanlarda işbirliği; insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ilkelerini gözetceklerini kabul ettiler.¹⁵¹

Asya'da barış ve güvenliğin sağlanması için diplomatik zemin oluşturan AİGK, ileride detaylı bir şekilde anlatılacağı üzere, asıl olarak 11 Eylül 2001 sonrasında kurumsal hale gelecek ve faaliyetlerini arttıracaktır.

AİGK'nin oluşumunda Nazarbayev'in üstlendiği öncü rol, Kazakistan ile bu tezin diğer nesneleri olan Rusya ve Kırgızistan arasındaki farklılığı göstermesi bakımından önemlidir. Bu çerçevede Kazakistan Rusya'dan farklı olarak bölgesel güvenliği sadece eski Sovyet coğrafyasında atılacak adımlarla sınırlı tutmamaktadır. Kırgızistan'dan farklı olarak bölgesel sorunların çözümü için uluslararası alanda sorumluluk üstlenmekten ve girişimlerde bulunmaktan çekinmemektedir.

Ayrıca, Kazakistan'ın Ocak 1992'de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'na üye olmasına rağmen benzer işlevlere sahip AİGK girişimini başlatması, Nazarbayev'in Asya'daki sorunların yabancı bir güç tarafından değil, bizzat bölge devletleri tarafından çözülebileceği kanaatinde olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

B. Bölgesel Güvenlik ve Ekonomik Entegrasyon Çerçevesinde İlişkilerin Derinleşmesi (2001-2014):

Kazak-Rus ilişkileri 2000'li yıllarda yeni bir sürece girdi. Bir yandan bölgesel güvenlik sorunları ilişkilerdeki etkisini artırırken diğer yandan iki ülkenin ekonomisi BDT kapsamında atılan adımlar sonucu bütünleşti. Aynı zamanda Kazakistan zengin enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara nakli ve bölgesel sorunlara daha fazla aktörün katılımıyla bir çözüm bulunabilmesini sağlama konularında inisiyatifler başlattı.

¹⁵¹ Idem..

1. İkili Anlaşmalar

11 Eylül 2001 saldırılarının ardından ABD'nin Afganistan'da başlattığı uluslararası terörizme karşı savaş gerek küresel sistemi gerek Orta Asya'yı, dolayısıyla Kazakistan ve Kırgızistan'ı etkiledi. 2001'den itibaren iki ülkenin dış politikalarında, özellikle Rusya'yla ilişkilerinin belirlenmesinde 11 Eylül sonrası bölgede yaşanan gelişmeler yeni bir parametre teşkil etti. ABD bazı Orta Asya ülkelerinde askeri üsler kurarak bölgedeki nüfuzunu artırdı. ABD'nin varlığı Kazakistan'a Rusya'nın birinci konumda olduğu fakat Washington ve diğer bazı devletlerle ilişkilerin geliştirilmesini gerektiren bir çokyönlü dış politika izlemek için uygun zemin sağladı. Kırgızistan'ın aksine doğrudan güvenlik tehdidine maruz kalmayan Kazakistan Rusya, ABD ve bölge ülkeleriyle ilişkilerini askeri alanlar dışında da geliştirme imkânı yakalayarak konumunu güçlendirdi. Nitekim Kazakistan ile Rusya arasında 2001 sonrası dönemde imzalanan önemli ikili anlaşmalara bakıldığında 1990'lı yıllarda temelleri atılan işbirliği alanlarının daha ileri seviyeye taşındığı ve ilişkilerin derinleştirildiği görülmektedir.

a. Baykonur Uzay Kompleksi Hakkında Anlaşma

Tarafların 9 Ocak 2004'te Astana'da imzaladıkları anlaşmanın amacı 1. maddede belirtildiği üzere Baykonur uzay kompleksinin kullanımını her iki ülke için daha verimli hâle getirmektir.¹⁵² Kompleksin altyapısını çevresel sorunları da göz önünde bulundurarak modernize etmeyi (md. 3), çalışmalar sırasında çevre güvenliğine tehdit oluşturacak faaliyetlerin en aza indirilmesi için birlikte çalışmalar

¹⁵² “Soglaşenie Mejdru Rossiyskoy Federatsiey i Respublikoy Kazakhstan o Razvitii Sotrudničestva po Effektivnomu İspolzovaniyu Kompleksa <<Baykonur>> (Rusya Federasyonu ile Kazakistan Cumhuriyeti Arasında “Baykonur” Kompleksinin Etkili Kullanımına İlişkin İşbirliğinin Geliştirilmesi Anlaşması)”, http://mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/F52427A23AEA348C43257E000021A09B (04. 03. 2015)

yapmayı (md. 4) içeren anlaşmanın en önemli kısmı Baykonur'un kira süresinin 2050 yılına kadar uzatılmasının kabul edildiği 6. maddedir.¹⁵³

Söz konusu anlaşmayla Rusya Kazakistan topraklarındaki varlığını uzay çalışmaları çerçevesinde 2050 yılına kadar sürdürmeyi garanti altına almıştır.

b. 25 Mayıs 1992 Tarihli Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşmasında Değişiklik Yapılmasına Dair Protokol

Kazakistan ile Rusya 7 Haziran 2012'de, 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren, özellikle de 11 Eylül sonrası dönemde gerek bölgesel gerek küresel düzeyde yaşanan gelişmeler doğrultusunda, ikili ilişkilerinin çerçevesini belirleyen 25 Mayıs 1992 tarihli Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması'nı güncelleyen bir Protokol imzaladılar.¹⁵⁴ Söz konusu Protokol'ün giriş bölümünde tarafların amacı dönemin nesnel gerçekleri, bölgesel ve küresel güvenliğe yönelik yeni tehditler, bölgesel entegrasyona dair yeni oluşumlar dikkate alınarak ikili işbirliğinin yasal dayanağını oluşturan Antlaşma'nın geliştirilmesi şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca taraflar ikili işbirliği çerçevesinde stratejik ortaklıklarını ve ittifak ilişkilerini derinleştirmeyi hedeflemektedirler.¹⁵⁵

Protokol'ün 1. maddesiyle taraflar ikili ilişkilerinde BDT, Avrasya Ekonomik Topluluğu, Gümrük Birliği, Ortak Ekonomik Alan, KGAÖ, ŞİÖ, AİGK içerisindeki işbirliği düzenlemelerini dikkate alacaklarını bildirdiler. Ayrıca taraflar KGAÖ içerisinde kolektif güvenlik ve kriz yanıtlama konularında etkili bir sistem oluşturulması için ortak önlemler alacaklarını Protokol'ün 2. maddesiyle taahhüt

¹⁵³ **Idem..**

¹⁵⁴ “Protokol o Vnesenii İzmeneniy v Dogovor o Drujbe, Sotrudničestve i Vzaimnoy Pomoşı Mejdı Rossiyskoy Federatsiey i Respublikoy Kazakhstan ot 25 maya 1992 goda (Rusya Federasyonu ile Kazakistan Cumhuriyeti Arasındaki 25 Mayıs 1992 Tarihli Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması'nda Değişiklikler Yapılmasına İlişkin Protokol)”, http://mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/B7EEF1F281A3B16943257E0000219AFC (04. 03. 2015)

¹⁵⁵ **Idem..**

ettiler. Bunların yanı sıra silahlı kuvvetlerin reformu, modern silah ve askeri teçhizatların edinilmesi gibi askeri teknoloji politikalarında eşgüdüm sağlayacakları (md. 3); tüm kitle imha silahlarının ve bunları fırlatma vasıtalarının yayılması alanında uluslararası anlaşmalarla sıkı bir uyum içinde hareket edecekleri (md. 4); iki ülke arasında vatandaşların serbest dolaşımını sağlamak için çalışmalar yapacakları (md. 5); Avrasya Ekonomik Birliği'nin oluşturulmasına yönelik yapılan düzenlemeler temelinde ekonomik entegrasyonu daha da geliştirecekleri (md. 8) hususlarında anlaştılar. Son olarak taraflar aşırıcilık, kitle imha silahlarının yayılması, insan ticareti, yasadışı göç gibi bölge güvenliğini tehdit eden yeni unsurlarla mücadelede işbirliğini geliştirmeye ve derinleştirmeye Protokol'de yer verdiler (md. 9).¹⁵⁶

2012'de imzalanan söz konusu belge Kazakistan ve Rusya ilişkileri bağlamında üç açıdan önemlidir. Birincisi, taraflar birbirlerini stratejik ortak ve müttefik olarak nitelendirmektedirler. İkincisi, bölgesel güvenliğı tehdit eden yeni unsurlarla mücadelede işbirliğini derinleştirmeyi amaçlamaktadırlar. Üçüncüsü ise Avrasya Ekonomik Birliği adında yeni bir bölgesel oluşum için çaba harcayacaklarını taahhüt etmektedirler. Nitekim bu yöndeki çabaları, aşağıda anlatılacağı üzere, 2014 yılında sonuca ulaşacaktır.

c. 21. Yüzyılda İyi Komşuluk ve İttifak Antlaşması

Kazakistan ve Rusya arasında imzalanan önemli belgelerin bir diğeri 6 Temmuz 1998 tarihinde akdedilen 21. Yüzyıla Yönelik İyi Komşuluk ve İttifak Deklarasyonu geliştirilmesiyle oluşturulan antlaşmadır. Taraflar arasında 11 Kasım

¹⁵⁶ **Idem..**

2013'te Yekaterinburg'da imzalanan Rusya Federasyonu ve Kazakistan Cumhuriyeti Arasında 21. Yüzyılda İyi Komşuluk ve İttifak Antlaşması iki ülkenin ebedi dostluk ve işbirliği ilişkilerini 21. yüzyılın dayattığı gereklilikleri karşılayacak şekilde güçlendirmek amacını taşımaktadır.¹⁵⁷

Kazakistan ve Rusya, aralarındaki stratejik ortaklığa vurgu yapan Antlaşma'da birbirlerinin egemenliklerine ve toprak bütünlüklerine saygı göstermeyi (md. 1 ve 2); birbirlerine karşı blok ya da ittifaklara katılmayacaklarını ve kendi topraklarının birbirlerine yönelik saldırgan eylemler için kullanılmasına izin vermeyeceklerini (md. 3); Avrasya bölgesinde ve dünyada barış, güvenlik ve istikrarın sağlanması konularında koordineli bir dış politika izleyeceklerini (md. 4); kitle imha silahları ve bunları fırlatma araçlarının yayılmasının önlenmesi konusunda işbirliği yapacaklarını (md. 5); uluslararası terörizm ve organize suçlarla ortak mücadele edeceklerini (md. 6); kendi topraklarında yaşayan etnik gruplar ve ulusal azınlıkların etnik, dini, dilsel ve kültürel kimliklerini koruyacaklarını (md. 9); Avrasya entegrasyonunu derinleştireceklerini (md. 10); enerji alanında işbirliğini arttıracaklarını (md. 13-15) taahhüt ettiler. Diğer maddelerde de ticaret, çevre, uzay araştırmaları, askeri teknoloji, eğitim gibi alanlarda işbirliğini geliştirme üzerinde anlaşılar.¹⁵⁸

Yukarıdaki maddelere bakıldığında bu Antlaşma'nın 21. yüzyılda Kazakistan ve Rusya ilişkilerinin daha ileri seviyeye taşınabilmesi için çerçeve bir belge olduğu söylenebilir.

¹⁵⁷ “Dogovor Mejdu Rossiyskoy Federatsiey i Respublikoy Kazakhstan o Dobrososedstve i Soyuzničestve v XXI veke (Rusya Federasyonu ve Kazakistan Cumhuriyeti Arasında 21. Yüzyılda İyi Komşuluk ve İttifak Antlaşması)”, http://mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/DC6ABE071FC734FF43257E0000219D60 (04. 03. 2015)

¹⁵⁸ **Idem..**

2. Ekonomik İlişkiler

Kazakistan ve Rusya arasındaki ekonomik ilişkiler 2000’li yıllarda, aşağıdaki bölümde daha detaylı anlatılacağı üzere, önce Gümrük Birliği ardından da Avrasya Ekonomik Birliği’nin kurulmasına varacak düzeyde gelişti. Nazarbayev’in siyasi bağımsızlığa zarar vermeyecek bir ekonomik bütünleşmenin eski SSCB ülkeleri arasında oluşturulması hedefi Rusya’da Putin’in iktidara gelmesiyle olumlu karşılanmaya başlandı. Dolayısıyla 2000’li yılların ilk 14 senesinde ikili ekonomik ilişkiler söz konusu bölgesel oluşumları kurma bağlamında yoğunlaştı. Buna paralel olarak ticari ilişkiler aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere giderek Kazakistan’ın aleyhine gelişen bir seyir izledi.

Tablo 1. Yıllara Göre Kazakistan’ın Rusya Federasyonu’na İhracatı ve Rusya Federasyonu’ndan İthalatı¹⁵⁹

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İhracat	10,5	9,8	9,8	8,7	8,2	9,6	8,7	7,1	6,9
İthalat	38,0	38,3	35,5	36,3	31,3	39,4	42,7	36,6	36,8

Rusya 2013 yılında Kazakistan’ın ithalat yaptığı ülkeler arasında birinciyken, ihracat ortakları arasında dördüncü sırada yer almıştır.¹⁶⁰ İki ülkenin dâhil olduğu ve 2015’ten itibaren yürürlüğe giren Avrasya Ekonomik Birliği’ne rağmen ticaret hacmindeki düşüş göz önünde bulundurulduğunda söz konusu ekonomik entegrasyonun Kazakistan açısından endişe verici olduğu söylenebilir. Nitekim, 2015 yılı Ocak ayı verilerine göre Kazakistan’ın Rusya’ya ihracatı % 5,3 iken bu ülkeden ithalatı %35,6¹⁶¹ oranında gerçekleşmiştir.

¹⁵⁹ Sinitsina, **op. cit.**, s. 8-9; A. A. Smailov (ed.), **Statistical Yearbook “Kazakhstan in 2013”**, Astana, Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, Committee on Statistics, 2014, s. 115-120.

¹⁶⁰ Smailov, **op. cit.**, s. 130.

¹⁶¹ **Socio-Economic Development of the Republic of Kazakhstan in January-February 2015: Statistical Handbook**, Astana, Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, Committee on Statistics, 2015, s. 29.

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde değinilmesi gereken bir diğer husus ise Avrasya Ekonomik Birliği kapsamında Kazakistan ekonomisinin Rusya'ya giderek daha bağ(ım)lı hâle gelmesidir. Başka bir ifadeyle Rus ekonomisindeki her türlü gelişme doğrudan Kazakistan'da etki yaratmaktadır. Örneğin 2014 yılında Ukrayna'da meydana gelen olaylar¹⁶² neticesinde Avrupa Birliği Rusya'ya ciddi ekonomik yaptırımlar uygulamaya başlayınca Nazarbayev'in söz konusu yaptırımların barbarca olduğu ve Kazak şirketleri açısından ciddi olumsuz sonuçlar doğurduğu yönündeki ifadesi¹⁶³ bunun en açık göstergesidir.

Kazakistan bir yandan ekonomik entegrasyon kapsamında Rusya ile iktisadi ilişkilerini derinleştirirken diğer yandan uluslararası piyasalara enerji nakli konusunda daha rahat hareket etmeye çalışmaktadır. Nitekim Rusya'nın tekelinde olmayan enerji nakil hatları gerek Kazakistan gerek Batılı devletler ve Asya ülkeleri açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda, Kazakistan Rusya'nın yer almadığı Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ile Avrupa; Kazakistan-Çin petrol boru hattı ve Türkmenistan-Çin doğalgaz boru hattı ile Doğu Asya; İran üzerinden de Güney Asya pazarlarına¹⁶⁴ açılmaktadır.

¹⁶² Ukrayna'da Rusya yanlısı Yanukoviç Hükümeti'ne karşı başlatılan protestolar sonucunda Şubat 2014'te söz konusu hükümet düşürüldü ve yerine Batı yanlısı bir hükümet kuruldu. Putin yönetimi ise, Ukrayna'da bulunan Rus nüfusu gerekçe göstererek Ukrayna'ya asker sevk etti. Bkz. "Timeline: Ukraine's Political Crises", 15. 05. 2014, <http://www.aljazeera.com/news/europe/2014/03/timeline-ukraine-political-crisis-201431143722854652.html> (19. 05. 2014). Ülkedeki şiddet olaylarının giderek tırmanması üzerine Rusya daha sert tedbirler aldı. Kırım bölgesindeki Moskova yanlısı kesimin Rusya'ya bağlanmak istemesi üzerine 16 Mart 2014'te bölgede referandum yapıldı. Referanduma katılan halkın % 97'si Rusya'ya katılma yönünde oy kullandı. Bunun üzerine Kırım Rusya tarafından ilhak edildi. ABD ve AB Rusya'nın Kırım'ı ilhakını kınayarak Kiev'deki hükümetle yakın ilişkiler kurarken Moskova yönetimine ekonomik yaptırımlar uygulamaya başladı. Söz konusu yaptırımlar Rus ekonomisini olumsuz etkiledi. 2014 yılı sonu itibarıyla ülkedeki şiddet olayları sonlanmadı. "Ukraine Crisis: Timeline", 13. 11. 2014, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-26248275> (04. 03. 2015)

¹⁶³ "Nazarbaev Calls U. S., EU Sanctions On Russia 'Barbaric'", **RFERL**, February 11, 2015.

¹⁶⁴ http://www.eia.gov/countries/regions-topics.cfm?fips=CSR#intl_trade (04. 03. 2015). Kazakistan'ın İran'la bağlantısı 2014'te faaliyete geçen demiryolu hattıyla sağlanmaktadır. Denize çıkışı olmayan Orta Asya ülkelerini Basra Körfezi'ne bağlayan hat, Kazakistan'ın enerji kaynaklarına sahip Özen bölgesinden başlayıp Türkmenistan üzerinden İran'a ulaşmaktadır. Söz konusu 930 km

Görüldüğü üzere Nazarbayev ekonomik alanda bölgesel bütünleşmeyi önemli görmekte ve özellikle uluslararası sistemde güçlü bir aktör olan sınır komşusu Rusya'yla yakın ekonomik ilişkiler geliştirmektedir. Fakat, ülke ekonomisini tek taraflı olarak Rusya'ya bağımlı kılmamanın en azından ticari ilişkiler bağlamında olumsuz sonuçlar doğurabileceğinin farkındadır. Bu nedenle Avrupa, Çin ve Orta Doğu'yla ticari ilişkilerini geliştirmesini sağlayacak alternatif çözümler üretmektedir.

Harita 2. Hazar Petrol ve Doğalgazının Başlıca İhracat Güzergâhları ve Kazakistan'ın Konumu

Kaynak: <http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=KAZ> (31. 05. 2015)¹⁶⁵

uzunluğundaki demiryolu hattıyla Kazakistan ve Türkmenistan nükleer programı nedeniyle Tahran'a Batılı aktörlerce uygulanan ticari yaptırımları göz ardı etmektedirler. Ayrıca bu girişim Kazakistan'a Rusya'ya alternatif yeni bir ticaret hattı imkânı sağlaması bakımından önemlidir. Joanna Lillis, "Kazakhstan, Turkmenistan and Iran Launch Railroad to Get Trade on Track", **Eurasia Insight**, December 3, 2014, <http://www.eurasianet.org/node/71166> (31. 05. 2015)

¹⁶⁵ Orijinal kaynakta İngilizce olan yer isimleri, yazar tarafından Türkçeleştirilmiştir.

3. Çok Taraflı Uluslararası Platformlar

11 Eylül'ün ardından ABD'nin Orta Asya'ya gelişi Rusya'nın öncü rol oynadığı yeni bölgesel örgütlerin kurulması ve mevcut örgütler içerisinde işbirliği kapsamının genişletilmesi sonucunu doğurdu. Kazakistan'ın hepsinde kurucu üye statüsüyle yer aldığı söz konusu örgütler Astana-Moskova ilişkilerinin yakınlaşmasını sağlayan platformlar oldu.

a. Bağımsız Devletler Topluluğu

Nazarbayev'e göre Orta Asya'yı istikrara kavuşturmanın en etkili yöntemi bölge içi bütünleşmedir.¹⁶⁶ BDT ise, Nazarbayev'in bu yöndeki görüşünü destekleyen adımların atıldığı en kapsamlı örgüttür. Nitekim BDT içerisinde 1990'lı yıllarda temelleri atılan üç önemli kurum 2000'li yıllarda ortaya çıkmıştır. Birincisi, aşağıda daha detaylı anlatılacak olan, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ)'dür. Ekonomik amaçlarla kurulan diğer iki oluşumsa sırasıyla Gümrük Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği'dir.

Daha önce bahsedildiği üzere, 1990'lı yıllarda Kazakistan BDT çerçevesinde Rusya'yla ilişkilerini güvenlik ve ekonomi saikleriyle şekillendirdi. Fakat 2002'de KGAÖ'nün kurulmasıyla Astana yönetimi BDT içerisinde daha çok ekonomik entegrasyon sürecine ağırlık vermeye başladı. Nazarbayev “önce ekonomi, sonra politika”¹⁶⁷ düşüncesi doğrultusunda 2000'li yıllarda BDT kapsamında Rusya'yla ilişkilerini ekonomik çerçevede geliştirdi.

i. Gümrük Birliği

BDT ülkeleri arasında 1993 Eylülü'nde ekonomik birlik oluşturma yönünde imzalanan anlaşmayla malların, hizmetlerin, işgücünün ve sermayenin serbest

¹⁶⁶ Nursultan Nazarbayev, “Kazakistan-2050 Stratejisi”: Olgunlaşan Devletin Yeni Siyasi İstikameti, 2012b, s. 65, http://www.kazakhstan.org.tr/Kazakistan_2050_Stratejisi/ (04. 03. 2015)

¹⁶⁷ Ibid., s. 8-9.

hareketini sağlayacak bir ortak ekonomik alan kurulması; vergi, gümrük, fiyat ve ekonomi politikalarının ortak hale getirilmesi için çalışmalar yapılması yönünde kararlar alındı. 1995 yılında ise Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Rusya arasında ekonomik ve insani alanlarda işbirliğini arttırmayı öngören anlaşma imzalandı.¹⁶⁸ Şubat 1999'da söz konusu dört ülkenin oluşturduğu Devletlerarası Konsey'in kararıyla Tacikistan da gümrük birliği kurulması yönünde anlaşmaya taraf oldu. 2000 yılının Ekim ayında bu beş devletin liderleri arasında Avrasya Ekonomik Topluluğu kurulmasına dair anlaşma imzalandı. Eylül 2003'te Belarus, Kazakistan, Rusya ve Ukrayna Ortak Ekonomik Alan kurulması yönünde anlaştı.¹⁶⁹

6 Ekim 2007'de Rusya, Belarus ve Kazakistan arasında kurulması kararlaştırılan Gümrük Birliği, Temmuz 2010 tarihinden itibaren yürürlüğe girdi. Rusya'nın BDT ülkeleri arasında üçüncü, Orta Asya ülkeleri arasında birinci ticaret ortağı olan Kazakistan, Gümrük Birliği çerçevesinde Rusya ile olan ticaret hacmini arttırmıştır.¹⁷⁰ 2013 yılı verilerine göre Kazakistan'ın Rusya'ya yaptığı ihracat 5.8 milyar dolar, bu ülkeden yaptığı ithalat ise 17.7 milyar dolardır.¹⁷¹

Ancak iki ülke ekonomilerindeki demografik verilerin ve pazar paylarının Rusya'nın lehine farklı büyüklüklerde olması, Şubat 2014'te Kazakistan'da yapılan devalüasyon da göz önünde bulundurulduğunda, Gümrük Birliği Astana açısından düşündürücü bir hâl almaktadır.¹⁷²

¹⁶⁸ "Commonwealth of Independent States", http://www.cisstat.com/eng/frame_about.htm. (10. 04. 2014).

¹⁶⁹ "About Commonwealth of Independent States", <http://www.cisstat.com/eng/cis.htm>. (10. 04. 2014).

¹⁷⁰ İlyas Kamalov, **Rusya'nın Orta Asya Politikaları: Rapor**, Ankara, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 47.

¹⁷¹ Kerim Has ve Habibe Özdal, "İdeolojiden Pratiğe Putin'in Megola İdeası Avrasya Birliği", **Analist**, Sayı 42, Ağustos 2014, s. 23.

¹⁷² **Idem.**

ii. Avrasya Ekonomik Birliği

İlk kez Nazarbayev tarafından 29 Mart 1994'te önerilen Avrasya Birliği projesi, üzerinden yirmi yıl geçtikten sonra şekil ve mahiyet değiştirerek tam olarak gerçekleşme sürecine girmiştir.¹⁷³ Ortaya atıldığı dönemde Rusya tarafından yeterli ilgiyi görmeyen Nazarbayev'in Birlik nerisi, 2000 yılında iktidara gelen Putin tarafından olumlu karşılanmaya başlandı. Ekim 2000'de Rusya, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından imzalanan anlaşmayla ye ülkeler arasında entegrasyonu ngren Avrasya Ekonomi Topluluğu (EurAsEC) kuruldu. Putin liderliğindeki Rusya için önemli bir oluşum teşkil edecek olan Avrasya Ekonomik Birliği'ne giden sürecin ilk köşe taşı ise 2010 yılında Rusya, Belarus ve Kazakistan arasında imzalanan ve aynı yıl yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlaşması'dır. İkinci köşe taşı ise, Gümrük Birliği kapsamında 2011 yılında uygulamaya konulan ve mal, işgücü, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımını sağlayan ve ye ülkeler arasındaki tüm gümrük duvarlarını kaldıran Tek Ekonomik Alan'dır. 1 Ocak 2012'de üç ülke arasında ulus-üstü bir organ olan Avrasya Ekonomik Komisyonu kuruldu. 29 Mayıs 2014 tarihinde Astana'da gerçekleştirilen zirvede Putin, Nazarbayev ve Lukaşenko 2010 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği'ni 1 Ocak 2015 itibariyle Avrasya Ekonomik Birliği'ne (AEB) dönüştürme kararını içeren anlaşmayı imzaladılar. AEB'nin amacı ise, tıpkı Avrupa Birliği gibi önce ekonomik entegrasyonu, ardından siyasi bütünleşmeyi sağlamaktır.¹⁷⁴ Nazarbayev açısından ulusal egemenliğe zarar verecek böyle bir entegrasyon modeli ihtiyatla karşılanırken, eski Sovyet

¹⁷³ Ibid., s. 19.

¹⁷⁴ Ibid., s. 19-22.

coğrafyasında nüfuzunu arttırmak isteyen Moskova yönetimi için AEB son derece uygun bir araçtır.¹⁷⁵

AEB çerçevesinde Kazakistan, Rusya'nın aksine siyasi bütünleşmeden ziyade ekonomik boyuta ağırlık vermektedir.¹⁷⁶ Siyasi boyuttan bağımsız düşünülecek olursa AEB, Kazakistan'ın Rusya'yla sahip olduğu ekonomik ilişkileri gittikçe güçlendiren ve derinleştiren bir sürece imkân sağlamaktadır.

b. Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü

11 Eylül olaylarından sonra ABD'nin Afganistan ve Irak'taki askeri operasyonları bütün BDT ülkelerini, özellikle Orta Asya devletlerini Rusya ile güvenlik alanında işbirliğini arttırmaya sevk etti. Afganistan'daki Taliban rejimi ve El-Kaide ile mücadele bağlamında uluslararası terörizmle savaşın küresel sistemde ön plana çıkması üzerine¹⁷⁷, 7 Ekim 2002'de Kolektif Güvenlik Antlaşması'na taraf olan devletler (Belarus, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan) Kışinev zirvesinde bir araya gelerek Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nü (KGAÖ) kurdular.¹⁷⁸ Örgütün amacı üye devletlerin güvenliklerini, toprak bütünlüklerini ve egemenliklerini garanti altına almaktır. KGAÖ çerçevesinde atılan ilk ve en önemli adım ise Kolektif Acil Müdahale Gücü'nün (*Collective Rapid Deployment Force*) oluşturulmasıdır.¹⁷⁹

11 Eylül'den itibaren bölgede askeri üsler açan ABD ve NATO'nun bölgeye yönelik politikaları, Taliban'ın başını çektiği radikal İslamcı terör örgütlerinin

¹⁷⁵ Aleksey Malaşenko, "Avrasya Birliği Nasıl Okunmalı?", (Mülakat: Kerim Has), **Analist**, Sayı 42, Ağustos 2014, s. 31.

¹⁷⁶ Jibek S. Sızdıkova, "Avrasya Birliği'nin Geleceğinde Rusya ve Kazakistan", (Mülakat: Kerim Has), **Analist**, Sayı 42, Ağustos 2014, s. 35. Nitekim Nazarbayev,

¹⁷⁷ Weinstein, **op. cit.**, s. 173.

¹⁷⁸ **Idem.**; Tellal, **op. cit.**, 2013b, s. 79-80.

¹⁷⁹ Weinstein, **op. cit.**, s. 173-174; Nursultan Nazarbayev, **Kritik On Yıl**, (Yay. Haz. Canseyit Tüymebayev), Ankara, 2012c, s. 143, <http://www.kazakhstan.org.tr/Kritik-On-Yil/> (05. 03. 2015)

güvenliği tehdit eder hale gelmesi ve bu terör örgütlerinin elinde bulunan uyuşturucu trafiği KGAÖ'nün kurulmasında önemli rol oynayan faktörlerdir.¹⁸⁰

KGAÖ ile Rusya ve diğer üye devletler bölgedeki ABD askeri varlığını sınırlandırmayı, güvenlik meselelerini dışarıdan bir müdahaleden ziyade kendi imkânlarıyla çözüme kavuşturmayı amaçlamışlardır. Ayrıca KGAÖ üyeleri, Batı için büyük endişe yaratmayan fakat kendilerini doğrudan tehdit eden çevre güvenliği, uyuşturucu, insan ticareti ve örgütlü suçlarla mücadele etmek için KGAÖ'ye daha fazla önem vermektedirler.¹⁸¹ Washington'un Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'daki rejim karşıtı hareketlerle ilişkilendirilmesi özellikle Orta Asya devletlerini endişeye sevk etmiş, ABD'nin bölgedeki varlığı olumsuz karşılanmaya başlanmıştır.¹⁸²

Kazakistan'ın dış politikası bakımından KGAÖ iki açıdan önemlidir. Birincisi, Nazarbayev'in belirttiği gibi Rusya ile ilişkiler Kazakistan dış politikasında öncelik bakımından ilk sıradadır.¹⁸³ Bu nedenle Kazakistan dış politikasındaki en önemli aktörle ilişkilerini yeni bir platformda daha ileri seviyeye taşımayı hedeflemektedir.

İkinci önemi ise, yine Kazakistan'ın dış politika öncelikleriyle ilgilidir. Nazarbayev "Kazakistan-2050 Stratejisinde" küresel düzeyde yaşanmakta olan büyük istikrarsızlıklar ve güç dengeleri değişimine işaret ederek, bölgesel ve milli güvenliği en üst düzeyde güçlendirmeyi dış politikanın birinci önceliği olarak ifade etmiştir.¹⁸⁴ Bu bağlamda bölgesel güvenlik ve Orta Asya'nın istikrarının sağlanması için gerekli sorumlulukların üstlenileceğini, ülke olarak en önemli adımı ise KGAÖ müttefikleriyle sıkı bir şekilde çalışarak Kolektif Hızlı Müdahale Güçlerinin

¹⁸⁰ Tellal, **op. cit.**, 2013b, s. 80.

¹⁸¹ Weinstein, **op. cit.**, s. 176.

¹⁸² Tellal, **op. cit.**, 2013b, s. 80.

¹⁸³ Nazarbayev, **op. cit.**, 2012b, s. 64.

¹⁸⁴ **Ibid.**, s. 65.

potansiyelini ve askeri yetenek gücünü arttırmaya katkı sağlamak suretiyle atacaklarını dile getirmiştir.¹⁸⁵

Dolayısıyla KGAÖ, Kazakistan'ın dış politikasında birincil konumdaki aktör olan Rusya'yla ilişkilerini pekiştirmesi ve bu sayede güvenliğini arttırması bakımından iki ülke ilişkilerinde önemli bir konuma sahiptir.

c. Şangay İşbirliği Örgütü

2002 yılında kabul edilen ŞİÖ Şartı'nda örgütün amaçları arasında uyuşturucu ticareti ve silah kaçakçılığıyla mücadele; siyasi, ticari, ekonomik, savunma, kültür, çevre koruması, bilim ve teknoloji, eğitim, enerji gibi alanlarda işbirliği yapılması yer almaktadır.¹⁸⁶ Rusya ve Çin güvenlik sorunlarıyla mücadele için uygun bir zemin sağlayan ŞİÖ ile bölgedeki ABD varlığını dengelemek ve uluslararası sistemdeki ABD hegemonyasına karşı bir blok oluşturmak gibi hedefler gütmektedirler. Rusya lideri Putin'in Ağustos 2007'de Bişkek'te gerçekleştirilen ŞİÖ zirvesinde ifade ettiği “tek kutuplu dünya kabul edilemez” söylemi örgütün bölgesel ve küresel sistemde nasıl bir statüye sahip olacağına dair ipuçları barındırmaktadır.¹⁸⁷ Afganistan, Hindistan, İran, Moğolistan ve Pakistan'ın gözlemci statüsünde, Belarus, Sri Lanka ve Türkiye'nin diyalog ortakları¹⁸⁸ olduğu ŞİÖ, bölgede genişleme eğilimi göstermekte ve İran gibi ABD ile mücadele içerisinde olan bir ülkeye gözlemci statüsü tanıyarak ABD karşıtı bir blok oluşturma çabasına dair yorumlara güç

¹⁸⁵ **Ibid.**, s. 66-67.

¹⁸⁶ ŞİÖ'nün amaçları, ilkeleri ve organları hakkında detaylı bilgi için bkz. “Charter of the Shanghai Cooperation Organization”, <http://www.secsco.org/EN123/show.asp?id=69> (12. 04. 2014)

¹⁸⁷ M. Turgut Demirtepe ve İbrahim Erdoğan, “Bölgesel Çıkarlar ve Küresel Hedefler Odağında Şanghay İşbirliği Örgütü”, Demirtepe ve Özkan (der.), **Uluslararası Sistemde Orta Asya: Dış Politika ve Güvenlik**, Ankara, USAK Yayınları, 2013, s. 89.

¹⁸⁸ <http://www.secsco.org/EN123/index.asp> (12. 04. 2014)

kazandırmaktadır. Ayrıca ŞİÖ, Rusya ve Çin için hem işbirliği hem de birbirlerini denetleyebilmeleri açısından bir zemin sağlaması bakımından da önemlidir.¹⁸⁹

ŞİÖ'nün güvenlik boyutunun yanı sıra ekonomik boyutu¹⁹⁰ da dikkat çekicidir. Üye devletler arasında artan ekonomik işbirliği, özellikle enerji alanında yoğunlaşmaktadır. 2006 yılında Putin, enerji alanında işbirliği koordinasyonunun sağlanması için ŞİÖ Enerji Kulübü kurulmasını önermiş ve üye devletler bu öneriyi desteklemişlerdir. 2011 yılında bu yönde çabalar yoğunluk kazanmıştır. Hem enerji üreticisi hem de enerji tüketimi açısından dışarıya bağımlı olan devletlerin çıkarlarını dengeleme ve uyumlaştırma amacıyla başlatılan girişime özellikle Rusya ve Çin ağırlık vermektedir. Bunun temel sebebi, Rusya'nın bölgede enerji alanındaki tekeli sürdürmek, Çin'in ise enerji güvenliğini garanti altına almak istemeleridir. Bu çerçevede Çin ile Orta Asya ülkeleri ve Rusya arasında ŞİÖ kapsamında önemli petrol ve doğalgaz anlaşmaları ile boru hatları projeleri gerçekleştirilmiştir.¹⁹¹

Kazakistan açısından ŞİÖ öncelikle jeopolitik bağlamda önemlidir. Sınır komşuları olan Rusya ve Çin gibi iki büyük devletin öncülüğünde kurulan ŞİÖ'de yer almak Kazakistan için bir zorunluluktur.¹⁹²

Ayrıca Kazakistan her ne kadar diğer Orta Asya devletleri kadar doğrudan tehdit altında olmasa da bölge güvenliğinin milli güvenliği açısından öneminin farkında olduğu için terörizm, uyuşturucu ticareti, ayrılıkçı ve aşırılıkçı faaliyetlerle

¹⁸⁹ Teemu Naarajarvi, "China, Russia and the Shanghai Cooperation Organisation: Blessing or Curse for New Regionalism in Central Asia?", **Asia Europe Journal**, Vol. 10, Issue 2, 2012, s. 117-122.

¹⁹⁰ Nazarbayev, **op. cit.**, 2012c, s. 153.

¹⁹¹ Galiia A. Movkebaeva, "Energy Cooperation Among Kazakhstan, Russia, and China Within the Shanghai Cooperation Organization", **Russian Politics and Law**, Vol. 51, No. 1, 2013, s. 80-87.

¹⁹² Murat Laumulin, "The Shanghai Cooperation Organization and The Interests of Kazakhstan", <http://kisi.kz/site.html?id=1178> (05. 03. 2015); Bulat Sultanov, "Kazakh Foreign Policy in Modernization", <http://kisi.kz/site.html?id=1040> (05. 03. 2015)

mücadele amacıyla oluşturulan ŞİÖ bünyesindeki askeri mekanizmalara önem vermektedir.¹⁹³

Kazakistan ŞİÖ'ye üye devletlerle ekonomik ilişkilerini geliştirmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi, ŞİÖ çerçevesinde özellikle enerji alanında işbirliğinin artırılması çabaları Kazakistan'ın ekonomik çıkarlarıyla örtüşmektedir. Bununla birlikte Kazakistan ve Rusya Çin'in ŞİÖ içerisinde ekonomik ağırlığını arttırmasından da çekinmektedirler. Özellikle Kazakistan dengeli bir ekonomi ve dış politika izlemeyi hedeflerken bu kez Çin'in baskın olduğu bir sürece girmekten endişe etmektedir.¹⁹⁴

d. Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı

Daha önce değinildiği gibi Asya'da barış, güvenlik ve istikrarın bizatihi Asya devletleri tarafından diplomatik yollarla sağlanması amacıyla Nazarbayev tarafından başlatılan AİGK girişimi, 11 Eylül sonrası dönemde uluslararası gündemin merkezine oturan terörizmle mücadeleyi öncelikli hedef olarak benimsedi. Bu bağlamda 4 Haziran 2002'de Almatı'da toplanan AİGK üyesi ülkeler zirvesinde iki önemli belge kabul edildi. Birincisi AİGK üyelerinin dünya üzerindeki her türlü terörizm faaliyetlerinden endişe ettiklerini, bununla mücadele için BM Şartı çerçevesinde ikili, bölgesel ve uluslararası işbirliğini güçlendireceklerini; küreselleşmenin yarattığı yoksulluk, işsizlik, hoşgörüsüzlük gibi sosyo-ekonomik durumların iyileştirilmesinin ve medeniyetler arası diyalogun arttırılmasının mücadelelerinin bir parçası olduğunu duyurdukları Terörizmin Yok Edilmesi ve Medeniyetler Arası Diyalogun Arttırılması Deklarasyonu'dur.¹⁹⁵

¹⁹³ Laumulin, **op. cit.**

¹⁹⁴ **Idem.**

¹⁹⁵ "CICA Declaration on Eliminating Terrorism and Promoting Dialogue among Civilizations (2002)", http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1 (04. 03. 2015)

Aynı zirvede kabul edilen Almatı Senedi (*Almaty Act*) ise AİGK'nin bir foruma dönüşmesini sağlayan temel kurucu metindir.¹⁹⁶ AİGK üyesi devletlerin Hükümet ve Devlet Başkanları Toplantısı'nda kabul edilen Almatı Senedi'nde Asya'da ve dünyada güvenlik ve barışın sağlanabilmesi için AİGK'nin bir diyalog forumuna dönüştürülmesi; uluslararası terörizmle mücadeleyi güvenlik çerçevesinden ziyade barış, güven ve dostluk çerçevesinde sürdürecekleri; bu bağlamda ekonomik, çevre, insani alanların yanı sıra uyuşturucu, sınıraşan suçlar, insan ticareti gibi hususlarda işbirliğini arttıracakları; söz konusu amaçları gerçekleştirebilmek için AİGK'nin kurumsal yapısını güçlendirmek için bir sekreteryaya kurulması yolunda çalışacaklarını bildirdiler.¹⁹⁷

22 Ekim 2004'te yine Almatı'da yapılan toplantıda kabul edilen Güven Arttırıcı Önlemler Kataloğu'nda üye devletler askeri-siyasal boyutta; terörist, ayrılıkçı, aşırılıkçı faaliyetler ve organize suç örgütleri gibi yeni tehditler karşısında; ekonomik, çevre ve insani alanlarda işbirliği yapma konusunda uzlaştılar.¹⁹⁸

2006'da Almatı'da sekreteryası kurulan AİGK'nin başkanlık görevini 2002-2010 yılları arasında Kazakistan yürüttü.¹⁹⁹ Döneme dair genel bir değerlendirmede bulunulacak olursa, Kazakistan'ın bir yandan 1990'lı yıllardan itibaren Rusya'nın güvenlik şemsiyesi altına girerken diğer yandan bölge istikrarını sadece güvenlik temelli değil güven, diplomasi ve diyalog zemininde sağlayamaya çalıştığı

¹⁹⁶ Gülay Kılıç, "CICA (AİGK): Güvenlik Değil, 'Güven Arttırıcı Önlemler' Konferansı", **Review of International Law and Politics**, 2010, s. 170.

¹⁹⁷ "Almaty Act (2002)", http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1 (04. 03. 2015)

¹⁹⁸ "CICA Catalogue of Confidence Building Measures (2004)", http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1 (04. 03. 2015)

¹⁹⁹ Kılıç, **op. cit.**, s. 170-171. 2010-2014 yılları arasında Türkiye'nin yürüttüğü AİGK Dönem Başkanlığı'nı 2014'te Çin Halk Cumhuriyeti devraldı. <http://www.mfa.gov.tr/asyada-isbirligi-ve-guven-arttirici-onlemler-konferansi.tr.mfa> (04. 03. 2015). AİGK'nin işleyişi dört yılda bir gerçekleştirilen Bakanlar Toplantısı ve yine dört yılda bir düzenlenen Zirve Toplantısı şeklindedir. En son 2014'te Şangay'da düzenlenen Zirve'nin ana gündemini ABD'nin Afganistan'dan çekildikten sonra bölgede barış ve istikrarın sağlanması için atılacak adımlar oluşturdu. "Declaration of the Forth CICA Summit (2014)", http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1 (04. 03. 2015)

söylenir.²⁰⁰ Bununla birlikte AİGK oluşumunun Kazakistan için Rusya'ya alternatif değil, Rusya'nın da yer aldığı bir uluslararası platform olduğu göz önünde bulundurulduğunda Nazarbayev'in dengeli bir dış politika izleme hedefi doğrultusunda hareket ettiği görülmektedir.²⁰¹ Son olarak, Kazakistan'ın AİGK girişiminin arkasında yatan bir başka önemli saik ise ekonomik çıkarlarıdır. Ekonomisi büyük ölçüde petrol ve doğalgaz ihracatına, yani enerji ticaretine dayanan Kazakistan, Rusya dışında, Asya ülkeleriyle yakın ilişkiler kurarak pazarını çeşitlendirmeyi, ticaret için gerekli olan güvenlik ve bölge istikrarını sağlamayı hedeflemektedir.²⁰²

Bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren Kazakistan SSCB döneminden kalan ekonomik yapı, Rus nüfus ve zayıf askeri olanakları nedeniyle komşusu ve eski egemen güç Rusya'yla yakın ilişkiler içerisinde oldu. Fakat zengin enerji kaynaklarının da sağladığı imkân sayesinde kısa sürede kendi devletini kurup güçlendirmeyi başardı ve bu gücünü artırabilmek için ABD, Çin gibi büyük aktörlerle ve bölge ülkeleriyle Rusya'ya karşı olmayan fakat Rusya'nın yanı sıra

²⁰⁰ Shirin Akiner, "Evolution of Kazakhstan's Foreign Policy: 1991-2011", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, Cilt 6, Sayı 12, 2011b, s. 13. AİGK bünyesinde Rusya'nın Çin ile birlikte başlattığı askeri boyuttaki Asya-Pasifik Bölgesinde Güvenliği Arttırma Girişimi dikkate alındığında Kazakistan ile Rusya'nın bölge istikrarı için farklı yaklaşımlar sergiledikleri çıkarımında bulunabilir. Söz konusu girişim için bkz. http://www.s-cica.org/page.php?page_id=24&lang=1 (04. 03. 2015); Nazarbayev, **op. cit.**, 2012c, s. 21.

²⁰¹ Nazarbayev 2012'de yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında "Biz sadece Batı ile değil aynı zamanda Asya devletleriyle de ilişkilerimizi geliştirerek, dengeli dış politikamızı sürdüreceğiz. (...) Biz, XXI. yüzyılın küresel çaptaki tehditlerine Avrasya entegrasyonunu derinleştirme yoluyla yanıt veriyoruz." ifadesini kullanmıştır. Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, **Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in Ulusa Sesleniş Konuşması**, 27. 01. 2012, s. 15, <http://www.kazakhstan.org.tr/Ulusa-Seslenis-2012/> (04. 03. 2015). Kazakistan 2010'da AGİT dönem başkanlığını devralırken, kuruluşuna öncülük ettiği ve kurulduğundan itibaren aralıksız dönem başkanlığını sürdürdüğü AİGK'deki bu görevini Türkiye'ye bıraktı. Astana yönetiminin bu tutumu Nazarbayev'in dengeli dış politikaya yönelik ifadesini açıklayan/doğrulayan iyi bir örnektir. Akiner, **op. cit.**, 2011b, s. 13-14. Ayrıca Kazakistan AGİT dönem başkanlığı görevini yürüten, yani bir Avrupa örgütüne başkanlık eden ilk BDT ülkesi olmuştur. Yapıcı, **op. cit.**, 2013, s. 214.

²⁰² Nitekim Kazakistan'ın dönem başkanlığını yürüttüğü AİGK'nin 2006 Zirvesi'nde kabul edilen Deklarasyon'un 11. ve 12. maddelerinde üye devletlerin enerji alanında işbirliğinin enerji arz güvenliği ve nakil hatlarının emniyeti çerçevesinde artırılması için çalışacaklarını ifade etmeleri bu tespiti desteklemektedir. "Declaration of the Second Summit (2006)", http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1. (04. 03. 2015)

işbirliği kurmayı başardı. BDT'nin kuruluş aşamasında Orta Asya devletlerinin dâhil edilmesinde ve AİGK gibi çok taraflı platformların oluşmasında öncü rol oynayan Kazakistan bir yandan güvenlik alanındaki eksikliğini Rusya aracılığıyla gidermeye çalışırken diğer yandan Rusya'yla iktisadi bağlarını AEB'nin kurulmasıyla daha da güçlendirmektedir. Aşağıda da görüleceği üzere, Orta Asya'nın zayıf ve istikrarsız devleti Kırgızistan'ın Rusya'yla ilişkileri ise Kazakistan'ınkinden son derece farklıdır.

III. KIRGIZİSTAN CUMHURİYETİ'NİN RUSYA FEDERASYONU İLE İLİŞKİLERİ (1991-2014):

Küçük ve fakir bir Orta Asya ülkesi olan Kırgızistan 1990'lı yılların ilk yarısında Rus dış politikasında kayda değer bir konuma sahip değildi. Fakat bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren çokyönlü bir dış politika²⁰³ ilkesi benimseyen Kırgızistan açısından durum farklı olmuştur. Bişkek yönetiminin izlemeye çalıştığı çok yönlü dış politikada eski egemen güç Rusya en önemli aktör olagelmıştır.

SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlığına kavuşan Orta Asya cumhuriyetleri gerek zengin enerji kaynaklarıyla gerek iç savaş nedeniyle uluslararası sistemin dikkatini çekerken Kırgızistan'da bu iki durum da söz konusu değildi. Fakat Akayev'in Kırgızistan'ı bir "demokrasi adası"²⁰⁴, iktisadi bakımdan "Orta Asya'nın İsviçresi"²⁰⁵ yapma söylemi ve bu çerçevede merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş için hızlı bir reform süreci gerçekleştirmesi gibi unsurlar Kırgızistan'a sempati duyulmasını sağlamıştır. Bu sempati sayesinde ülkeye yabancı yatırımları çekerek ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmeyi amaçlayan Akayev yönetimi başarılı olamamış, söz konusu başarısızlığa bölgede istikrarsızlık yaratan radikal İslami hareketlerin faaliyetleri nedeniyle görülen güvenlik zafiyeti de eklenince Kırgızistan için Rusya adeta kurtarıcı bir müttefik hâline gelmiştir.

1990'lı yıllarda "demokrasi adası" olma iddiasıyla uluslararası sistemin dikkatini çeken Kırgızistan, 11 Eylül 2001'in hemen ardından ABD'ye askeri üs

²⁰³ Yaşar Sarı, "Foreign Policy of Kyrgyzstan under Askar Akayev and Kurmanbek Bakiyev", **Perceptions**, Vol XVII, No. 3, 2012, s. 137.

²⁰⁴ "Demokrasi adası" olarak nitelendirilmesinin sebebi Kırgızistan'ın diktatörlük rejimlerine ve iç çatışmalara sahip ülkelerle çevrili olmasıdır. Bkz. Anderson, **op. cit.**, s. 23.

²⁰⁵ **Ibid.**, s. 65; Martha Brill Olcott, **Central Asia's New States: Independence, Foreign Policy, and Regional Security**, Washington, United States Institute of Peace, 1996, s. 87-88.

tahsis etmesi, buna tepki gösteren Rusya'ya da hava üssü kurma izni vermesi gibi nedenlerle “Yeni Büyük Oyun”un²⁰⁶ sahnesi olarak gündemde yer almıştır. Ayrıca Kırgızistan 2003'ten itibaren eski Sovyet coğrafyasındaki “renkli devrimler”in yaşandığı ülkelerden biri olarak da ön plana çıkmıştır. Bütün bunlara ülkenin güneyindeki Kırgız-Özbek çatışması da eklenince “demokrasi adası”nın uygulamaya çalıştığı çokyönlü dış politika giderek Rusya'ya bağ(ım)lılığa evrilmiştir.

A. ‘Demokrasi Adası’ Söylemi ve Güvenlik Sorunları Çerçevesinde İlişkiler (1991-2001):

SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Kırgızistan'ın Rusya ile ilişkilerinde 1991'den başlayıp 11 Eylül olaylarının yaşandığı 2001 yılına kadar olan dönem birinci evreyi oluşturmaktadır. Bu dönemin başlarında Kırgızistan ve Rusya ulus-devlet inşa süreçlerine, ekonomik reformlara ve Batılı devletlerle ilişkilere odaklandılar. Kırgızistan “demokrasi adası” olabilmek ve ülkeye yabancı yatırımları

²⁰⁶ Ünlü yazar Rudyard Kipling 1901 tarihli “Kim” adlı romanında 19. yüzyılda Rusya Çarlığı ve Britanya İmparatorluğu'nun Orta Asya üzerindeki nüfuz mücadelesini “Büyük Oyun (*Great Game*)” olarak adlandırmıştır. Bir başka deyişle 19. yüzyılda Kafkasya ve Orta Asya'ya doğru yayılmaya başlayan Rusya Çarlığı'nın giderek güneye ilerlemesi o dönemde Britanya İmparatorluğu'nun sömürgesi olan Hindistan'ı kaybetmesine yol açabilirdi. Bu nedenle Londra hükümeti Ruslar'ın daha fazla ilerlemesini engelleyebilmek amacıyla Afganistan'ı nüfuzu altına alarak bu bölgeyi Rusya Çarlığı ile Hindistan arasında tampon bölge tayin etti. SSCB'nin dağılmasının ardından Orta Asya'da yeni bir nüfuz mücadelesi başladı. Bu yeni mücadele literatürde, 19. yüzyılın İngiliz-Rus rekabetini anlatmak için kullanılan “Büyük Oyun” kavramına atıfla “Yeni Büyük Oyun (*New Great Game*)” olarak adlandırıldı. Büyük Oyun'a “yeni” niteliği kazandıran başlıca unsurlarsa tarafların/aktörlerin ve nüfuz mücadelesi yönteminin 19. yüzyıldakinden farklı olmasıdır. Şöyle ki, 19. yüzyıldaki Büyük Oyun'un tarafları Rusya Çarlığı ve Britanya İmparatorluğu idi. 1990'larda başlayan Yeni Büyük Oyun'un başlıca aktörleri ise Rusya, ABD ve Çin'dir. 19. yüzyıldaki Büyük Oyun işgal ve ilhak yoluyla toprak kazanımı ve sömürge yarışı şeklinde yürütülürken; 20. yüzyılın sonlarında başlayan Yeni Büyük Oyun'da Orta Asya ve Hazar Denizi'ndeki petrol ve doğalgaz kaynaklarının üzerinde etkinlik kurulması, bir başka ifadeyle söz konusu enerji kaynaklarının paylaşılması esas amaçtır. Bu bağlamda Büyük Oyun'dan farklı olarak Yeni Büyük Oyun'da devletlerin yanı sıra büyük enerji şirketleri de aktör olarak yer almaktadırlar. 11 Eylül 2001'den itibaren ABD'nin Afganistan'da başlattığı savaş çerçevesinde Kırgızistan ve Özbekistan gibi Orta Asya ülkelerinde askeri üsler kurması, eski Sovyet coğrafyasında yaşanan “renkli devrimler” sonucunda Rusya yanlısı liderlerin yerine Batıyla daha yakın ilişkiler kurması beklenen isimlerin geçmesi gibi unsurlar Yeni Büyük Oyun'un ABD ve Rusya arasında doğrudan nüfuz mücadelesi şeklinde de yürütüldüğü yorumlarına yol açmıştır. Peter Hopkirk, **The Great Game: The Struggle for Empire in Central Asia**, New York, Kodansha International, 1994, s. xv-7 ve 123-134; Alexander Cooley, **Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia**, New York, Oxford University Press, 2012, s. 3-8; Akiner, **op. cit.**, 2011a, s. 401.

çekebilmek için Rusya başta olmak üzere pek çok devletle, özellikle Batılı ülkelerle yakın ilişkiler kurmaya çalıştı. Fakat 1990'lı yılların sonlarına doğru bölgede yaşanan gelişmeler Kırgızistan'ın Rusya'ya daha fazla yakınlaşmasına yol açtı.

Kırgızistan'ın güneyinde Özbek nüfus ağırlıktadır ve ayrıca Kırgız, Özbek ve Tacik nüfusun bir arada yaşadığı Fergana Vadisi²⁰⁷ yer almaktadır. 1992-1997 yılları arasında yaşanan Tacikistan İç Savaşı²⁰⁸ ve Özbekistan'daki İslam Kerimov karşıtı Özbek İslami Hareketi'nin (ÖİH)²⁰⁹ faaliyetleri Kırgızistan'ın güney sınırında

²⁰⁷ Yüzölçümü bakımından Orta Asya'nın % 5'ini oluşturan Fergana Vadisi'nde çoğunluğu Kırgız, Özbek ve Tacikler olmak üzere Orta Asya nüfusunun yaklaşık % 25'i yaşamaktadır. Etrafı yüksek dağlarla çevrili, verimli topraklara sahip Fergana etnik yapısı dikkate alınmadan Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan arasında paylaş(tır)ılmıştır. Örneğin Kırgızistan'ın güneyindeki Oş, Celalabad ve Batken şehirlerinde yaklaşık % 50 oranında Özbek yaşamaktadır. Dolayısıyla Fergana Vadisi'nde Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan arasında ciddi sınır ve azınlık sorunları mevcuttur. Nitekim 1990 ve 2010 yıllarında Kırgızistan'ın Oş ve Celalabad bölgelerinde Kırgızlar'la Özbekler arasında ciddi kayıplara yol açan çatışmalar meydana geldi. Ayrıca Kırgız-Tacik sınırında da sürekli olarak çatışmalar yaşanmaktadır. Bununla birlikte söz konusu üç devlet tarafından denetimi zor olan Fergana Vadisi radikal İslami hareketlerin ve terörist grupların kolaylıkla barınabildiği bir bölgedir. Denetim eksikliği Fergana Vadisi'ni uyuşturucu üretimi ve ticareti için merkez hâline getirmekte, bu durum ise terör örgütlerinin kendilerine ekonomik kaynak bulmalarını kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla Fergana Vadisi Kırgızistan başta olmak üzere bölge devletleri açısından ciddi istikrarsızlık unsurları barındırmaktadır. Bu konuda detaylı bir çalışma için bkz. Levent Demirci, "Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana", **Savunma Bilimleri Dergisi**, Cilt 11, Sayı 2, 2012, ss. 33-69.

²⁰⁸ Tacikistan İç Savaşı sırasında 20 bin Tacik Kırgızistan ve Özbekistan'a sığınmıştır. Bkz. Djalili ve Kellner, **op. cit.**, s. 242. Ayrıca iç savaştan dolayı güç kaybeden Tacik yönetimi Kırgızistan ve Özbekistan sınırlarında denetimi sağlamakta yetersiz kalmıştır. Nitekim, aşağıda değinileceği üzere, 1999 yılında Özbek İslami Hareketi'ne mensup militanlar Tacikistan üzerinden Kırgızistan'ın Batken bölgesine geçerek dokuz hafta boyunca burayı ellerinde tutmuşlardır. Karasar, **op. cit.**, 2001, s. 236-237.

²⁰⁹ Özbekistan İslami Hareketi'nin (*Oz'bekiston Islomiy Harakati*) (ÖİH) temelleri, Aralık 1991'de Fergana Vadisi'ndeki Namangan şehrinde kendilerine cami inşa etmek için toprak vermeyen komünist yöneticileri rehin alan Müslüman eylemcilerin oluşturduğu Adalet (*Adolet*) hareketine dayanmaktadır. Afgan Savaşı'nda Sovyet askeri olarak yer alan Cuma Namangani ve İslami ideolog Tahir Yoldaşev'in Özbekistan'da İslam devleti kurmak amacıyla oluşturdukları Adalet hareketi Mart 1992'de yasadışı ilan edildi ve hareketin liderleri Tacikistan'a kaçtı. Burada 1992-1997 yılları arasında süren Tacik İç Savaşı'na katılan Özbek İslamcılar, ateşkesin hemen ardından 1998 yılında diğer İslamcı gruplarla birlikte ÖİH'yi kurmak için Afganistan'da toplandılar. Özbekistan lideri İslam Kerimov karşıtı olan ve Kerimov'u devirmek isteyen ÖİH, ilk eylemini 16 Şubat 1999'da Taşkent'teki hükümet kurumlarını hedef alan bombalı saldırılarla gerçekleştirdi ve 100'den fazla insanın yaralandığı bu saldırılarda 16 kişi yaşamını yitirdi. Ağustos 1999'da ÖİH militanları Tacikistan sınırından Kırgızistan'ın güneyine geçerek burada Japon ve Kırgız vatandaşlarını kaçıarak Kırgızistan silahlı güçleriyle çatışmaya girdi. Bir yıl sonra ÖİH militanları Özbek, Kırgız ve Tacik sınırlarındaki köyleri basarak silahlı eylemlerde bulundu. 2001 yılında Afganistan'ın ABD tarafından işgal edilmesinin ardından bölgede ÖİH ile de mücadele edilmeye başlandı ve Kasım 2001'de örgüt liderlerinden Cuma Namangani bir hava saldırısı sırasında öldürüldü. Hareketin geri kalan militanları diğer lider Tahir Yoldaşev ile birlikte Pakistan'a kaçtı. Kanlı eylemlerine devam eden ÖİH, Ağustos 2009'daki bir operasyonda öldürülen Tahir Yoldaşev'den sonra lidersiz kaldı ve ÖİH'nin gücü çok

güvenlik zafiyetine yol açmıştır. Kendi sınırlarını koruyamayan bir ülke konumuna düşen Kırgızistan Rusya'dan yardım istemek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Bişkek yönetimi ekonomi ve güvenlik alanlarında giderek Rusya'ya yakınlaşmıştır.

Harita 3. Fergana Vadisi'ndeki Başlıca Etnik Grupların Dağılımı²¹⁰

Kaynak: <http://www.economist.com/node/16377083> (05. 09. 2015)

1. İkili Anlaşmalar

Kırgızistan ile Rusya arasındaki ilişkileri anlayabilmek için yukarıda incelenen Kazakistan bölümünde olduğu gibi, bu ülkeler arasında imzalanmış anlaşmalardan bazılarını yakından bakılacaktır. İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulduğu 20 Mart 1992 tarihinden 2014 yılına kadar siyasi, askeri, ekonomik, kültürel, insani ve diğer alanlarda 130'dan fazla belge imzalanmıştır.²¹¹

büyük oranda kırılabildi. Fakat ÖİH'nin yeniden güçlenerek bölgede eylemlerini sürdürmesinden endişe edilmektedir. Bkz. Emmanuel Karagiannis, "The New Political Islam in Central Asia: From Radicalism to the Ballot Box?", **Brown Journal of World Affairs**, Vol. 19, Issue 1, 2012, s. 74-75.

²¹⁰ Orijinal kaynakta İngilizce olan kavramlar, yazar tarafından Türkçeleştirilmiştir.

²¹¹ <http://www.kyrgyz.mid.ru/dog.html#> (08. 03. 2015)

Bu çerçevede öncelikle Kırgızistan ile Rusya arasında imzalanan birer anlaşma ve bildirgeyi irdelemek gerekmektedir.

Orta Asya'nın eski egemen gücü Rusya ile küçük ve zayıf ülkesi Kırgızistan arasında 1990'lı yıllarda imzalanan siyasi anlaşmalara bakıldığında iki husustan söz edilebilir. Birincisi, imzalanan anlaşmalar Kazakistan ile Rusya arasında akdedilmiş belgelere kıyasla sayı bakımından daha az ve hükümleri bakımından daha kısadır. Bu durum hem Kazakistan'ın aksine Kırgızistan ile Rusya'nın sınır komşusu olmaması ve Kırgızistan'ın zayıf bir devlet olmasının hem de özellikle 1990'ların ilk yarısında iki ülke arasındaki ilişkilerin sınırlı düzeyde kalmasının sonucudur. İkincisi ise, 1990'ların ortalarından itibaren bölgedeki radikal İslamcı hareketler başta olmak üzere istikrarsızlık yaratan unsurların Kırgızistan'ın güvenliğini tehdit eder hâle gelmesi, askeri gücünün söz konusu tehditlerle mücadelede yetersiz kalması Bışkek yönetiminin giderek Rusya'ya bağ(ım)lı olmasına yol açmış ve bu durum imzalanan anlaşmalara yansımıştır.

a. Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması

Rusya ve Kırgızistan devlet başkanları tarafından 10 Haziran 1992'de Moskova'da 10 yıllığına imzalanan, taraflardan feshine yönelik bir talep gelmediği takdirde süresi kendiliğinden 10 yıl daha uzayacak olan 34 maddelik bu antlaşma²¹² iki ülke arasındaki ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Taraflar ilişkilerini egemenlik ve toprak bütünlüklerine karşılıklı saygı, ekonomik ya da başka yollar dâhil olmak üzere her türlü kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidinden kaçınma, uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi, eşitlik ve içişlerine karışmama, insan

²¹² “Dogovor o Drujbe, Sotrudničestve i Vzaimnoy Pomoşı Mejdu Respublikoy Kırgızstan i Rossiyskoy Federatsiey (Kırgızistan Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Arasında Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması)”, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/17122?cl=ru-ru> (08. 03. 2015)

haklarına ve temel özgürlüklere saygı ilkeleri üzerine inşa edeceklerini bildirmişlerdir (md. 1).²¹³ Bölgesel ve küresel düzeyde barış, istikrar ve güvenliği sağlamak için işbirliği yapmayı (md. 2) kararlaştıran taraflar; savunma ve güvenlik konularında BDT kapsamında askeri işbirliğini geliştireceklerini (md. 3); Avrasya bölgesinde barışı tehdit eden bir durum olduğunda istişarelerde bulunacaklarını ve taraflardan herhangi birine yönelik saldırı durumunda diğer tarafın kolektif savunma hakkı çerçevesinde askeri yardımlar da dâhil her türlü desteği vereceğini (md. 4); taraflardan herhangi birine karşı oluşturulan ittifak ya da bloklara katılmayacaklarını, ülke topraklarının taraflardan herhangi birine yönelik saldırganlık veya şiddet eylemleri için kullanılmasına izin vermeyeceklerini (md. 5); BDT çerçevesinde oluşturulacak Gümrük Birliği için ekonomik işbirliği yapacaklarını ve ticari ilişkilerin önündeki engelleri kaldıracaklarını (md. 14) taahhüt etmişlerdir.²¹⁴ Antlaşmanın ismi ve bütün bu hükümleri yukarıda incelenmiş olan Kazakistan ile Rusya arasında imzalanan belgeyle aynıdır. Kazakistan'la akdedilen antlaşmadan farkı ise SSCB'den artakalan nükleer silahlar yahut uzay üssü benzeri herhangi bir sorunun Kırgızistan-Rusya ilişkilerinde olmamasıdır. Bununla birlikte antlaşmanın 9.-12. maddelerinde düzenlenen ve tarafların kendi ülkelerinde yaşayan diğer tarafın vatandaşlarına eşit davranacaklarını; azınlık ve insan haklarına saygı göstereceklerini; söz konusu azınlık ve diğer tarafın vatandaşlarına yönelik zorla asimilasyona girişmeyeceklerini kararlaştırdıkları hükümler²¹⁵ Rusya'nın

²¹³ **Idem..**

²¹⁴ **Idem..**

²¹⁵ **Idem..**

Kırgızistan’da yaşayan Rus nüfusun²¹⁶ haklarını garanti altına almak istediğinin göstergesidir.

Antlaşmada yer alan diğer maddelerde ise taraflar ekonomi, ticaret, birbirlerinin ülkelerinde karşılıklı yatırımı teşvik, enerji, iletişim, sanayi, tarım, eğitim, turizm, hukuk, bilim ve teknoloji alanlarında işbirliği yapacaklarını kabul etmişlerdir (md. 15-28).²¹⁷ Söz konusu hükümlerin bağımsızlığını yeni kazanmış, enerji kaynaklarından yoksun, zayıf bir ekonomiye sahip Kırgızistan’a antlaşmada öngörülen alanlarda Rusya’nın yapması beklenen yardımlara yönelik olduğu söylenebilir.

b. Ebedi Dostluk, İttifak ve Ortaklık Deklarasyonu

27 Temmuz 2000’de Moskova’da Rusya Devlet Başkanı Putin ile Kırgızistan Cumhurbaşkanı Akayev arasında imzalanan 15 maddelik Bildirge’nin (Deklarasyon)²¹⁸ tarih ve içeriği 1990’ların sonlarına gelindiğinde iki ülkenin

²¹⁶ 1989 verilerine göre Kırgızistan nüfusunun % 22’si (yaklaşık 920 bini) Ruslar’dan oluşmaktaydı. Bu oranla Kırgızistan Kazakistan’dan sonra en fazla Rus nüfusa sahip ikinci Orta Asya ülkesi konumundaydı. 1990’da Kırgızlar’la Özbekler arasındaki çatışmanın yarattığı korku, ülke ekonomisinin kötü durumu, yaşam standartlarından memnuniyetsizlik ve Kırgızca’nın resmi dil olmasını düzenleyen yasanın kabulü Kırgızistan’da yaşayan Ruslar’ın ülkeden göçmelerine yol açmıştır. Bişkek yönetimi açısından ülkedeki eğitilmiş ve kalifiye işgücünü oluşturan Ruslar’ın gidişi Kırgızistan’ı olumsuz etkileyecek bir beyin göçüydü ve bunun önüne geçilmeliydi. Nitekim ilerleyen yıllarda Kırgız hükümeti Ruslar’ın ülkede kalmasını sağlayabilmek amacıyla birtakım düzenlemeler yapmıştır. Bu kapsamdaki en önemli düzenleme ise 2000 Mayıs’ında Kırgız Cumhuriyeti’nin resmi diliyle ilgili yasayla Rusça’nın statüsünün “resmi” ve Kırgızistan içinde “milletlerarası” dil düzeyine çıkarılmasıdır. Akayev’in bu adımı Putin tarafından övgüyle karşılanmış ve Rusya’dan ekonomik yardım talep etmesinin gerekçelerinden birini oluşturmuştur. Charles E. Ziegler, “The Russian Diaspora in Central Asia: Russian Compatriots and Moscow’s Foreign Policy”, **Demokratizatsiya**, Vol. 14, No. 1, Winter 2006, s. 106-110; Olcott, **op. cit.**, 1996, s. 90-91; Elnur Soltan, “Rusya ve Kırgızistan: Asimetrik İlişkilerin Sürekliliği”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 7, Sayı 4, Kış 2001-2002, s. 194-196; Anderson, **op. cit.**, s. 45-48. Görüldüğü üzere Bişkek yönetiminin ülkedeki Rus nüfusa bakış açısı Kazakistan’dan farklıdır. Bu bağlamda Rus azınlık Kazakistan-Rusya ilişkilerinde Astana yönetiminin yumuşak karnını oluştururken; Kırgızistan-Rusya ilişkilerinde Bişkek yönetiminin pragmatik politikalar izlemesine imkân sağlamaktadır.

²¹⁷ “Dogovor o Drujbe, Sotrudničestve i Vzaimnoy Pomoşi Mejdu Respublikoy Kırgızstan i Rossiyskoy Federatsiey (Kırgızistan Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Arasında Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması)”, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/17122?cl=ru-ru> (08. 03. 2015)

²¹⁸ “Deklaratsiya o Veçnoy Drujbe, Soyuzničestve i Partnertsve Mejdu Kırgızskoy Respublikoy i Rossiyskoy Federatsiey (Kırgız Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Arasında Ebedi Dostluk, İttifak ve Ortaklık Deklarasyonu)”, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/17525> (08. 03. 2015)

ilişkilerindeki belirleyici dinamiklerin neler olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Kırgızistan ve Rusya arasındaki ilişkilerin 21. yüzyıla girerken ittifak ve stratejik ortaklık taahhüdü altında ebedi dostlukla bağlı olduğunu kabul ettikleri (md. 1) Bildirge’de, taraflar, ulusal ve bölgesel güvenlik ve istikrarın güçlendirilmesi, çok kutuplu bir dünya kurulmasının tam olarak desteklenmesi konularında karşılıklı yarara dayalı bir çokyönlü dış politika yürüteceklerini, uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde nükleer ya da konvansiyonel hiçbir silahın araç olarak kullanılmamasını, taraflardan herhangi birine yönelik bir saldırı durumunda diğer tarafın BM Şartı’nın 51. maddesi ve Kolektif Güvenlik Antlaşması çerçevesinde askeri dâhil her türlü yardımı yapacağını (md. 2); BDT’nin kendi içerisinde ve dünya ekonomik sistemiyle etkili bir entegrasyona dönüştürülmesini teşvik çabalarını dış politikalarının öncelikleri olarak göz önünde bulunduracaklarını, bu çerçevede ekonomik işbirliğinin derinleşmeye varan daha yüksek seviyelere taşınması için bir önkoşul olan mal, hizmet, emek ve sermayenin serbest dolaşımına dayalı ortak bir ekonomik alanın gelişimine yönelik serbest ticaret bölgesi oluşturacaklarını ve Gümrük Birliği kapsamında yakın işbirliği sergileyeceklerini (md.3); güvenlik tehdidine karşı 15 Mayıs 1992 tarihli Kolektif Güvenlik Antlaşması’nı yeni jeopolitik gerçeklerle uyumlu şekilde güçlendireceklerini, bu doğrultuda Avrasya’da etkin bir kolektif güvenlik sistemi oluşturmak için çaba sarf edeceklerini (md. 4); terörizm, sınıraşan organize suçlar, uyuşturucu başta olmak üzere yasadışı ticaret ve diğer uluslararası suçlarla mücadelede ikili işbirliğinin yanı sıra BDT Kolektif Güvenlik Antlaşması ve Şangay Forumu gibi çok taraflı uluslararası platformlarda işbirliği yapacaklarını (md. 6); iki tarafın ekonomik yapılarının güçlendirilmesi ve halkların refah seviyelerinin

arttırılması için askeri-teknik, enerji, tarım, hafif sanayi gibi alanlarda işbirliğini geliştireceklerini ve karşılıklı yatırımları arttıracaklarını (md. 7) ilan ettiler.²¹⁹

Diğer maddelerinde bilimsel-teknik (md. 8), çevre (md. 9), anadilde eğitim dâhil azınlık hakları (md. 13), eğitim (md. 14) gibi alanlarda işbirliğine dair düzenlemelere yer verilen²²⁰ Bildirge'ye dayanarak Kırgızistan-Rusya ilişkilerine dair bazı saptamalar yapmak mümkündür. Bu bağlamda belirtilmesi gereken ilk husus askeri konularla ilgili hükümlerin ağırlıkta olduğu söz konusu Bildirge'nin imzalandığı tarihin ne ifade ettiğidir. Yukarıda değinildiği üzere radikal İslamcı ÖİH militanlarının 1999 Ağustosunda Fergana Vadisi'nden Kırgızistan'ın Batken bölgesine sızmasıyla başlayan olayların üzerinden henüz bir yıl bile geçmeden böyle bir Bildirge'nin imzalanması Bişkek yönetiminin güvenlik konusunda doğrudan Rusya'ya sığındığını göstermektedir. Rusya açısından bakıldığında ise, Orta Asya'daki güvenlik sorunlarına Moskova yönetiminin duyarsız kal(a)mayacağı, bilakis mümkün olduğunca erken müdahale edilebilmesi için gerekli düzenlemelerin yapıldığına/yapılacağına işaret etmektedir.

Bir diğer husus, ilişkilerin sadece ikili düzeyde değil KGA, Şangay Forumu, Gümrük Birliği gibi çok taraflı anlaşmalar kapsamında da geliştirilmesine, dolayısıyla daha da yakınlaştırılmasına yönelik çabalara dış politikalarında öncelik tanıyacaklarına dair vurgudur. Bu yöndeki hükümler, bağımsızlığının ilk yıllarında Kırgızistan'ı "Orta Asya'nın İsviçresi" yapmayı hedefleyen ve Batılı devletlerle yakın ilişkiler kurmaya çalışan Akayev'in 1990'ların sonlarından itibaren güvenlik ve ekonomi konularında gittikçe Rusya'ya bağlanan ve dış politikasını buna göre şekillendiren adımlar atmaya başladığını göstermektedir. Rusya tarafından

²¹⁹ **Idem..**

²²⁰ **Idem..**

bakıldığında ise Putin döneminde Orta Asya'nın Rus dış politikasında önemli bir yere sahip olacağının habercisidir. Değnilmesi gereken son husus da söz konusu Bildirge'nin 2000'li yıllardaki Kırgız-Rus ilişkileri için adeta bir çerçeve yahut temel metin niteliğinde olduğudur. Nitekim belgede yer alan KGA, Şangay Forumu, ekonomik entegrasyon sürecine ilişkin hükümler 11 Eylül olaylarının hemen ardından somutlaştırılacaktır.

2. Ekonomik İlişkiler

Kırgızistan ile Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerin 1990'lı yıllardaki seyri iki döneme ayrılabilir. Bağımsızlığın ilk yıllarına tekabül eden birinci dönemde hem Kırgızistan hem Rusya SSCB döneminden kalan merkezi-planlı ekonomiyi terk ederek liberal iktisadi politikaların gerektirdiği reformları gerçekleştirmekle uğraştılar. Her iki ülke de serbest piyasa ekonomisi temelinde kendi ulusal iktisadi yapılarını kurmaya çalıştılar. 1990'ların ortalarından itibaren başlayan ikinci dönemde ise Kırgızistan'ın zayıf iktisadi durumu nedeniyle Rusya'ya yönelmesi ve BDT kapsamında ekonomik ilişkilerin gittikçe yakınlaşması söz konusudur.

SSCB döneminde küçük ölçekte sanayileşen Kırgızistan bağımsızlık sonrası süreçte bu endüstri kollarını geliştirmeyi ve çeşitlendirmeyi başaramadı.²²¹ Bunun en önemli sebebi ise SSCB'nin dağılmasının ardından Kırgızistan'daki sanayi sektöründe çalışan nitelikli işgücünün yani Ruslar'ın ve diğer yabancı etnik gruplara

²²¹ İki savaş arası dönemde SSCB Kırgızistan'ın kuzeyinde sanayi kuruluşları oluşturmaya başlamıştır. Araba ve tarım makineleri üretimi, savunma sanayi, elektrikli aletler gibi endüstri kuruluşlarıyla başta kömür olmak üzere cıva, kurşun, çinko, altın gibi çeşitli mineraller ve madenlerin üretilmesi için gerekli sanayi kolları kurulmuştur. Kırgız SSC'sinde mobilya, tekstil, ayakkabı ve şeker üretimi önemli bir paya sahip olmuştur. Fakat merkezi-planlı ekonominin Orta Asya'da şekillendirmeye çalıştığı işbölümünde Kırgızistan'ın asıl payına tarım ve hayvancılık düşmüştür. Ayrıca Kırgızistan, yasal ve yasa dışı pek çok uyuşturucu maddesinin üretildiği bir yer olmuştur. SSCB döneminde ve günümüzde Kırgızistan'ı ön plana çıkaran en önemli varlığı ise dağlık yapısının da katkı sağladığı zengin su kaynaklarıdır. Kırgızistan komşu ülkelere elektrik sağlayan bir hidroelektrik potansiyeline sahiptir. Anderson, **op. cit.**, s. 65-68; Olcott, **op. cit.**, 1996, s. 97-98.

mensup kişilerin ülkeden göç etmesidir.²²² Dolayısıyla Kırgız halkının daha çok kırsal kesimde yaşayan, tarım ve hayvancılıkla uğraşan, sanayide çalışacak deneyimden yoksun olması ve ülkenin dağlık yapısı ile petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarına sahip olmaması Bişkek yönetiminin endüstri temelli bir ulusal ekonomi inşasına imkân tanımamaktaydı. Bu dezavantajlar karşısında Akayev'in bulduğu çözüm Kırgızistan'ı Avrupa'nın dağlık ve enerji kaynaklarından mahrum ülkesi İsviçre gibi bir finans merkezi yapmaktı.²²³

“Orta Asya'nın İsviçresi” olmayı hedefleyen Kırgızistan'ın atması gereken ilk adım, tıpkı Kazakistan gibi, hızlı bir şekilde serbest piyasa ekonomisine geçiş için gerekli reformları gerçekleştirmek ve yabancı yatırımları ülkeye çekmektir. 1990'ların ilk yarısında Kırgız-Rus ekonomik ilişkileri bu geçiş süreci temelinde şekillendi. Kazakistan bölümünde anlatıldığı üzere, aynı dönemde Rusya da benzer reformlar gerçekleştirdiği ve Orta Asya ülkelerinin Rus ekonomisine getirdiği külfetten kurtulmayı amaçladığı için 1993 Temmuzunda Sovyet Rublesi'ni terk edip Rus Rublesi'ni tedavüle soktu. Bunun üzerine Kırgızistan aynı yıl kendi ulusal para birimi olan Som'u yürürlüğe koydu.²²⁴ Böylece Kırgızistan Rusya'nın mali sisteminin kontrolünden çıkarak kendi bağımsız ekonomisini kurma yolunda ilk adımı attı.

SSCB döneminden gelişmemiş bir ekonomi devralan Kırgızistan, tıpkı Kazakistan gibi, IMF ve Dünya Bankası'nın tavsiyeleri doğrultusunda “şok terapi” adı verilen ve merkezi planlama sisteminin lağvedilmesi, iktisadi liberalizasyon,

²²² Olcott, *op. cit.*, 1996, s. 98-99.

²²³ Anderson, *op. cit.*, 65.

²²⁴ Hayati Beşirli, “Kırgızistan'ın Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapısı”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyet Araştırmaları Dergisi**, Sayı 15, 2011, s. 322; Alimbek Biyalinov, “Kırgızistan'daki Reformların Onuncu Yılı: Piyasa Ekonomisine Daha Çok Var”, (çev. Meruyert Jılışıbayeva), **Avrasya Dosyası**, Cilt 7, Sayı 4, Kış 2001-2002, s. 50-51.

özelleştirme²²⁵ ve bankacılık sisteminin geliştirilmesi üzerine kurulu Ekonomik Reformlar Programını 1992 Ocakı'ndan itibaren uygulamaya koydu.²²⁶ Kırgızistan'ın bu yöndeki çabaları Batılı devletler başta olmak üzere yabancı aktörler tarafından olumlu karşılandı ve Bişkek yönetimi İngiltere, ABD, Türkiye ve Japonya gibi ülkelere toplam 58,6 milyon dolarlık yatırımı ülkesine çekmeyi başardı. Rusya ise 1,3 milyon dolarlık sermayeyle bu dört ülkenin gerisinde kaldı.²²⁷ Ticari ilişkiler bakımından da Rusya 1995 yılına gelindiğinde Kırgızistan'ın toplam ihracatında % 22,8; toplam ithalatında ise % 21,9'luk paya sahipti.²²⁸ Görüldüğü üzere 1990'lı yılların ilk yarısında Kırgızistan'ın temel ekonomi politikası ülkeye özellikle Batılı devletlerden yabancı yatırımları çekmektir. Bu politikada Rusya gerek yatırım miktarı gerek ticaret rakamları göz önünde bulundurulduğunda ikinci planda kalmaktaydı.

1990'ların ortalarından itibaren iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler büyük oranda Kırgızistan'dan kaynaklanan sebeplerden ötürü dönüşmeye başladı. Bu sebeplerin en başında iktisadi ve mali reformlarla, Kazakistan'ın aksine, hedeflenen başarıya ulaşılamaması gelmekteydi. Bağımsızlığın ilk yıllarında Akayev'in "Orta Asya'nın İsviçresi" olma söylemi ve bu doğrultuda attığı adımlar Batılı ülkelerin sempatisini kazanmasını, Kırgızistan'a yönelik yatırım ve krediler konusunda bonkör

²²⁵ 1991'den itibaren başlatılan özelleştirmeler üç aşamada gerçekleştirildi. 1991-1994 yılları arasında ülkede bulunan ticaret ve gıda sektöründeki işletmelerle hizmet ve tarım sektörü neredeyse tamamen özelleştirildi. 1995-1997 yılları arasında daha çok sanayi, ulaşım ve inşaat sektöründe özelleştirmeler yapıldı. 1998-2000 yılları arasında ise daha çok stratejik öneme sahip ve büyük ölçekli işletmeler bazında özelleştirme politikaları izlendi. Özelleştirmeler sonucu halkın iktisadi durumunu doğrudan olumsuz şekilde etkileyen husus, SSCB döneminde kurulan kolhoz ve sovhozların mülkiyetinde bulunan hayvanların ve toprakların küçük birimler halinde çalışanlara dağıtılması oldu. Halkın tarımsal üretim için yeterli teknik altyapı ve bilgiye sahip olmaması sonucu tarımsal alanlar boş kaldı, tarım ve hayvancılıkta ciddi bir düşüş yaşandı. Mehmet Dikkaya ve Osman Kadı, "Dönüşüm Sürecinde Kırgızistan'ın Ekonomik Sorunları", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 25, 2005, s. 59-61.

²²⁶ **Ibid.**, s. 58.

²²⁷ Soltan, **op. cit.**, s. 198.

²²⁸ Buna karşılık aynı verilere göre Kırgızistan Rusya'nın toplam ihracatında % 4,1; toplam ithalatında ise % 3 oranında çok küçük bir paya sahipti. Sinitsina, **op. cit.**, s. 8-9.

davranmalarını, hatta 1998’de DTÖ’ye üye kabul edilen ilk Orta Asya devleti olarak ödüllendirilmesini sağlamıştı.²²⁹ Fakat söz konusu yatırım ve yardımların gerçekten de liberal demokratik siyasi yapı temelinde sağlam bir liberal ekonominin kurulması ve üretimi arttırmak için kullanılmasını bekleyen ABD’nin başını çektiği finansör devletler kısa süre sonra hayal kırıklığına uğradılar. Akayev yönetimi ekonomik reform sürecini, ileride detaylı bir şekilde anlatılacak olan aşiret yapısından kaynaklanan siyasi yapı nedeniyle, kendi iktidarını pekiştirmek için kayırmacı politikaların aracı olarak kullandı.²³⁰ Bu bağlamda Kırgızistan’ın üretime dayalı bir iktisadi yapı kuramamasının yanı sıra Batılı devletlerden gelen kaynağını kaybetmesi ve Rusya’ya gittikçe daha fazla borçlanması²³¹ iki ülkenin ekonomik ilişkilerinin dönüşümüne yol açan diğer sebebi teşkil etti.

Kırgız-Rus ekonomik ilişkilerinin giderek yakınlaşmasına imkân sağlayan en önemli gelişme ise iki ülkenin hükümetleri arasında 10 Ocak 1996 tarihinde Moskova’da imzalanan “Dış Ticaret Faaliyetlerinin Tek Bir Düzene Göre Yürütülmesi”²³² anlaşmasıdır. Buna göre tarafların temel amacı 24 Eylül 1993’te

²²⁹ Dikkaya ve Kadı, **op. cit.**, s. 63. Olcott’un da belirttiği üzere 1990’lı yılların ilk yarısında Kırgızistan’ın dış politikasına da ciddi şekilde etki eden en önemli iktisadi özelliği diğer Orta Asya ülkelerinden daha fazla dış yardım ve kredi almasıdır. Olcott, **op. cit.**, 1996, s. 87.

²³⁰ 1990’lı yıllarda uluslararası finans kuruluşları ve Batılı finansör ülkeler tarafından sunulan indirimli krediler, ülkede liberal ekonominin yerine nomenklatura (ya da oligarşi) kapitalizminin doğmasına neden oldu. Ülkedeki piyasayı domine eden oligarklar, tekelleşme ve kanunlara aykırı teşebbüslerle rekabete dayalı bir ekonomik yapının oluşmasına engel teşkil ettiler ve ekonominin durgunlaşmasına yol açtılar. Biyalinov, **op. cit.**, s. 52-54.

²³¹ Kırgız ekonomisinin Rusya’ya her geçen yıl artan borcunu ekonominin kötüye gidişi nedeniyle ödeyememesi karşısında Moskova bu borçları sürekli ertelemiş, hatta bunların bir kısmını silmiştir. Soltan, **op. cit.**, s. 201. Belirtilmesi gereken bir diğer nokta da 1990’lı yılların özellikle ikinci yarısında Kırgızistan ile Rusya arasında imzalanan ekonomik içerikli belgelerin neredeyse tamamı Moskova’nın Bişkek yönetimine verdiği krediler ve bu kredi borçlarının düzenlenmesine dair anlaşmalardır. Teknik hükümler içeren söz konusu anlaşmaların incelenmesi, gerek Kırgız-Rus ekonomik ilişkilerindeki temel dinamikleri ve boyutları ortaya koymaya çalışan bu bölümün gerekse Kazakistan ve Kırgızistan’ın Rusya’yla ilişkilerini karşılaştırma amacı güden bu tezin kapsamı dışında kalmaktadır. Söz konusu anlaşmaların orijinal Rusça metinlerine ulaşmak için bkz. http://www.mid.ru/spd_md.nsf/twowebscantr?openview&RestrictToCategory=%D0%9A%D0%98%D0%A0%D0%93%D0%98%D0%97%D0%98%D0%AF (17. 05. 2015)

²³² “Soglaşenie Mejdu Pravitelstom Rossiyskoy Federatsii i Pravitelstom Kırgızskoy Respubliki o Yedinom Poryadke Regulirovaniya Vneşneekonomičeskoy Deyatelnosti (Rusya Federasyonu

BDT kapsamında ekonomik birlik kurmaya yönelik imzalanan anlaşmayı uygulamak; bu bağlamda ortak ekonomik alan oluşturulabilmesi için dış ticaret ilişkilerinin uyumlaştırılmasını sağlayacak bir düzenleme yapmaktır.²³³ Anlaşmada tarafların Belarus, Kazakistan ve Rusya arasındaki Gümrük Birliği'ne Kırgızistan'ın katılabilmesi için gerekli koşulları sağlaması konusunda işbirliği yapacaklarını (md. 1); Gümrük Birliği içerisinde tek bir sistemin kurulabilmesi için tarife, para, ihracat kontrol, üçüncü ülkelerle ticarete aynı rejimi uygulamak amacıyla düzenlemeler yapacaklarını (md. 2) kabul ettiler.²³⁴ Toplam 7 maddeden oluşan ve gümrük tarifeleri alanındaki düzenlemelerin nasıl olacağına dair hükümler içeren bu belge aslında BDT kapsamında 24 Eylül 1993'te imzalanan ekonomik birlik kurmaya yönelik anlaşmanın bir sonucuydu. Böylece Kırgızistan Rusya'nın dâhil olduğu Gümrük Birliği sürecine katılmak için somut bir adım atmış oldu. Bu çerçevede geliş(tiril)mesi beklenen ticari ilişkilerde ise Kırgızistan açısından hayal kırıklığı yaşandı. Nitekim 2000 yılına gelindiğinde Rusya Kırgızistan'ın toplam ihracatında % 16,5; toplam ithalatında ise % 23,9'luk paya sahipti.²³⁵

Görüldüğü üzere Kırgızistan ile Rusya arasındaki ticaret dengesi Gümrük Birliği sürecine rağmen Kırgızistan aleyhine değişmeye başladı. Çünkü 2000 yılı itibariyle Kırgızistan'ın Rusya'ya ihraç edebileceği ürünler tarım ve hayvancılığa bağlı gıdalar, altın ve elektrik enerjisinden ibaretti.²³⁶ İki ülke arasındaki ticari rakamlarda düşüş yaşanırken, yukarıda da değinildiği gibi, Kırgızistan'ın Rusya'dan aldığı krediler sürekli artış gösterdi. Bir başka ifadeyle Bişkek yönetiminin

Hükümeti ve Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Dış Ticaret Faaliyetlerinin Tek Bir Düzene Göre Yürütülmesine İlişkin Anlaşma)", http://www.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/A8AB7B84B86CC59C43257E6800418156 (17. 05. 2015)

²³³ **Idem..**

²³⁴ **Idem..**

²³⁵ Buna karşılık aynı verilere göre Kırgızistan Rusya'nın toplam ihracatında % 3,1; toplam ithalatında ise % 2,2 oranında çok küçük ve 1995 yılına nispeten düşük bir paya sahipti. Sinitsina, **op. cit.**, s. 8-9.

²³⁶ Soltan, **op. cit.**, s. 198.

Moskova'ya olan borcu her geçen yıl ödeyemeyeceği düzeylere varacak şekilde katlandı. Bunun en temel sebebi ise yukarıda da bahsedildiği üzere, reform sürecinin kötü yönetildiği Kırgızistan'da üretime dayalı bir ekonomik yapının kurulamamış olmasıdır. Bağımsızlığının ilk yıllarında “demokrasi adası” ve “Orta Asya'nın İsviçresi” olma söylemiyle Batılı devletlerin desteğini kazanan Kırgızistan, demokratik bir yapının oluşturulamaması ve reformların beklenen sonucu doğurmaması, yani her iki söylemin de boşa çıkması nedeniyle kısa sürede yabancı aktörlerden gelen kaynak akışını yitirdi. Ekonominin her geçen gün daha kötüye gitmesi, üretimin düşük ve ihracat ürünlerindeki çeşitliliğin az olması Kırgızistan'ın dışarıdan kaynak bulmasını gerektirmekteydi. Akayev çareyi eski egemen güç Rusya'ya yakınlaşmakta buldu. Fakat bu yakınlaşma Kazakistan'ın aksine ticaretin geliştirilmesi ve Kırgız ekonomisinin güçlen(diril)mesi temelinde değil, Kırgızistan'ın sürekli Rusya'ya borçlanması, ödeyemediği borçları nedeniyle gittikçe Moskova yönetimine tek taraflı bağımlı olması şeklinde cereyan etmektedir.

3. Çok Taraflı Uluslararası Platformlar

Kırgızistan'ın Rusya ile ilişkileri sadece ikili düzeyde değil çok taraflı platformlarda da oldukça yakındır. Devletin ilk lideri Akayev küçük ve yeni bağımsız bir ülke olan Kırgızistan'ın ekonomisini güçlendirmesinin ve güvenliğini sağlamasının tek çıkar yolu olarak ABD başta olmak üzere uluslararası aktörlerle ve bölgesel güçlerle yakın ilişkiler kurulmasını öngören çokyönlü dış politikayı benimsedi.²³⁷ Söz konusu politika doğrultusunda atılan adımlarla Kırgızistan 1990'ların ilk yarısında Batılı devletlerin özellikle ekonomik desteğini almayı başardı. Fakat ülkenin ekonomik ve siyasi yapısından kaynaklanan sebeplerle Bişkek

²³⁷ Sarı, **op. cit.**, 2012, s. 137-138.

yönetimi giderek Batının güvenini yitirdi. Buna bir de 1990'ların sonlarında bölgesel istikrarı ve Kırgızistan güvenliğini doğrudan tehdit eden terörizm faaliyetlerine maruz kalması ve bunlarla mücadelede Batılı devletler tarafından yalnız bırakılması eklenmesi Bişkek yönetiminin Rusya'nın başı çektiği çok taraflı platformlara yönelmesi sonucunu doğurdu.

a. Bağımsız Devletler Topluluğu

Kırgızistan, yukarıda değinildiği üzere, Almatı Deklarasyonu'nu imzalayarak BDT'nin kurucu devletleri arasında yer aldı. Çokyönlü dış politika hedefi güden Bişkek yönetimi için BDT'de yer almak kaçınılmaz bir seçenektir. Eski Sovyet coğrafyasında nüfus ve ekonomik gelişmişlik bakımından en küçük ülkelerden biri olan Kırgızistan ticari ilişkiler ve güvenlik açısından diğer Orta Asya devletlerine ve Rusya'ya bağımlı durumdadır. Dolayısıyla Akayev, kuruluşundan itibaren eski Sovyet ülkeleri arasında yakın gelecekte bir ekonomik birlik kurulmasını ve Kolektif Güvenlik Antlaşması ile ortak savunmayı öngören BDT'nin dışında kalamazdı. Buradan hareketle 1990'lı yıllarda BDT'de yer almayı Kırgızistan için önemli ve zorunlu kılan etkenlere daha yakından bakmak gerekmektedir.

Kırgızistan için BDT üyeliği her şeyden önce, yukarıda da değinildiği gibi, çokyönlü dış politikasının bir gereği idi. Bir taraftan BM, AGİT, IMF, DTÖ gibi Batı merkezli uluslararası kuruluşlara üye olan Kırgızistan diğer taraftan Orta Asya devletlerinin ve daha önemlisi Rusya'nın yer aldığı BDT'ye üye olarak çokyönlü dış politika hedefini gerçekleştirmeye çalıştı.²³⁸

Akayev'i BDT'ye dâhil olmaya iten ikinci unsur ise ülkenin ekonomik çıkarlarıdır.²³⁹ Ağırlıklı olarak diğer Orta Asya cumhuriyetlerine ve Rusya'ya

²³⁸ *Ibid.*, s. 138.

²³⁹ Sakwa and Webber, *op. cit.*, s. 389.

bağımlı olan Kırgızistan ekonomisinin²⁴⁰ bu niteliği SSCB sonrası dönemde, özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren devam etti. Kırgızistan BDT kapsamında 1993'te imzalanan eski Sovyet devletleri arasında gelecekte ekonomik birlik kurulmasını öngören anlaşmayı uygulamak için gerekli koşulları yerine getirme konusunda Rusya'nın desteğine başvurdu ve sonuçta 1996'da, yukarıda da değinilmiş olan, "Dış Ticaret Faaliyetlerinin Tek Bir Düzene Göre Yürütülmesi"²⁴¹ anlaşmasını imzaladı. Bunun temel sebebinin, Kırgızistan'ın 1990'lı yılların ilk yarısında Batılı devletlerle kurduğu iktisadi ilişkilerin ticaretten ziyade kredi ve yardım temelinde şekillenmesi; kısa süre sonra ise bu yardımların kesilmesinin yarattığı olumsuz durum olduğu söylenebilir. Artık Bişkek yönetimi ekonomik alanda çokyönlülüğü sürdüremeyerek BDT kapsamında Rusya başta olmak üzere eski Sovyet ülkelerine dönmek zorunda kaldı.

Kırgızistan için BDT'yi önemli kılan üçüncü ve en önemli husus ise güvenlik boyutudur. Ülkenin güneyinde yer alan Fergana Vadisi'ndeki karışıklıklar, Özbekistan ve Tacikistan'daki radikal İslami hareketler Kırgızistan'ın güvenliğini doğrudan tehdit etmekteydi. Nitekim 1999 Ağustosunda Tacikistan'dan Kırgızistan'a geçmeye başlayan Cuma Namangani öndeliğindeki silahlı 1500 kişilik grup Batken bölgesini işgal altında tutarak bazı üst düzey Kırgız komutanların da aralarında bulunduğu pek çok kişiyi rehin aldı. Söz konusu silahlı gruplar karşısında hiçbir varlık gösteremeyen Bişkek yönetimi Rusya'dan yardım istedi.²⁴² Rusya ve

²⁴⁰ Dikkaya ve Kadı, **op. cit.**, s. 58; Soltan, **op. cit.**, s. 198-199.

²⁴¹ "Soglaşenie Mejdu Pravitelstom Rossiyskoy Federatsii i Pravitelstom Kırgızskoy Respubliki o Yedinom Poryadke Regulirovaniya Vneşneekonomičeskoy Deyatelnosti (Rusya Federasyonu Hükümeti ve Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Dış Ticaret Faaliyetlerinin Tek Bir Düzene Göre Yürütülmesine İlişkin Anlaşma)", http://www.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/A8AB7B84B86CC59C43257E6800418156 (17. 05. 2015)

²⁴² Karasar, **op. cit.**, 2001, s. 236. Bişkek yönetiminin yardım talebine olumlu yanıt veren Rusya 9 Eylül 1999'da Batken'e askeri uçak ve personel gönderdi. <http://uca.edu/politicalscience/dadm-project/euoperussiacentral-asia-region/kyrgyzstan-1991-present/> (19. 05. 2015)

Özbekistan hava kuvvetlerinin yardımıyla Batken'deki ÖİH "işgaline" dokuzuncu haftasında son verilebildi. Kırgızistan askeri gücünün bir gerilla savaşı yürütülmesi yahut ülke güvenliğinin sağlanmasında yetersiz olduğu anlaşıldı ve orduda reform süreci başlatıldı.²⁴³ Batken olaylarının yarattığı endişe ordu reformunun sadece Kırgızistan'da değil BDT kapsamında imzalanmış olan KGA çerçevesinde bütün ülkelerde, özellikle hava savunması alanında gerçekleştirilmesini ve benzer olaylar karşısında KGA üyesi devletlerin koordineli biçimde hareket edebilmesini sağlama gibi konularda yapılmasına zemin hazırladı.²⁴⁴ Kırgızistan'ın askeri reformları gerçekleştirebilmesi en büyük ve önemli destekçisi doğal olarak Rusya'ydı. Zira SSCB'nin dağılmasının ardından Rusya kendini ardıl devlet olarak gördüğü için Kırgızistan'daki Rus askerlerini ve askeri teçhizatları da ülkesine getirdi. Bu nedenle Kırgızistan'a çok küçük bir ordu ve neredeyse yok denilecek bir askeri mühimmat kalmıştı.²⁴⁵

Batken olaylarından bir yıl sonra ÖİH militanları Özbekistan'da yeniden bir saldırı başlattı ve 100'den fazla gerilla 11 Ağustos 2000'de Kırgızistan'a geçerek 24 Kırgız askerini öldürdü. Fakat bu sefer Kırgızistan ve diğer Orta Asya devletleri 1999'da başlattıkları reformlar sayesinde daha çabuk koordine oldular ve Rusya'nın da yardımıyla krizin çözülmesini sağladılar.²⁴⁶ Dolayısıyla Kırgızistan zayıf askeri yapısı nedeniyle kendi güvenliğini sağlamada Rusya'ya bağlandı ve BDT kapsamında imzalanan KGA bu duruma uygun zemin hazırladı. Nitekim BDT'nin

²⁴³ Karasar, **op. cit.**, 2001, s. 236-237; William D. O'Malley and Roger N. McDermott, "Kyrgyzstan's Security Tightrope: Balancing It's Relations with Moscow and Washington", **The Journal of Slavic Military Studies**, Vol. 16, No. 3, 2003, s. 79.

²⁴⁴ O'Malley and McDermott, **op. cit.**, s. 79-80.

²⁴⁵ Olcott, **op. cit.**, 1996, s. 110-112.

²⁴⁶ Karasar, **op. cit.**, 2001, s. 245-246; Soltan, **op. cit.**, s. 186-187.

güvenlik şemsiyesine sığınan Kırgızistan 11 Eylül olaylarının ardından kurulan KGAÖ'nün kurucu üyeleri arasında yerini alacaktır.

b. Şangay İşbirliği Örgütü

SSCB'nin dağılması sonucu Kırgızistan Çin'in yeni sınır komşularından biri oldu. Fakat Çin'in Orta Asya sınırı konusunda SSCB döneminden artakalan sorunları mevcuttu. 1990'lı yıllarda ise Kırgızistan bu sorunun tarafları arasında yer aldı. Yukarıda da anlatıldığı üzere, Çin'in komşu ülkeleri olan Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan arasındaki sınır sorunlarının bir çözüme kavuşturulması amacıyla 1996'da toplanan ve Şangay Beşlisi olarak adlandırılan grubun görüşmeleri kısa sürede olumlu sonuç verdi.²⁴⁷ Ancak Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan arasında kalan Fergana Vadisi'nde konuşlanan radikal İslamcı örgütlerin 1999'dan itibaren bu üç ülkeyi ve genel olarak bölge güvenliğini tehdit etmesi Pekin'de endişe yarattı. Bu nedenle Çin'in girişimiyle başlatılan Şangay Beşlisi'ne Özbekistan'ın da katılımıyla ŞİÖ kuruldu. Sınır sorunlarının çözümüne sınır güvenliği ve bunu tehlikeye sokan uluslararası terörizm, köktendincilik ve ayrılıkçılık gibi tehditlerle mücadele ŞİÖ'nün temel amacı oldu.²⁴⁸

Kırgızistan açısından ŞİÖ güvenlik konusunda hem etkin olabilecek yeni bir platform hem de Rusya'ya tek taraflı bağımlılıktan kurtulabileceği bir zemin olarak

²⁴⁷ Kazakistan ile Çin arasında anlaşmazlık konusu olan yaklaşık 1000 kilometrekarelik bölge, 1998'de yapılan antlaşmayla iki ülke arasında (Kazakistan % 56,9 ve Çin % 43,1) paylaşıldı. Kırgızistan ile Çin arasındaki sınır anlaşmazlığının çözüme kavuşturulması ise daha sıkıntılı bir süreç oldu. 2002'ye kadar devam eden görüşmeler sonrasında Bişkek yönetiminin 125.000 hektar büyüklüğündeki bir bölgeyi Çin'e terk etmesiyle sorun çözüme kavuşturuldu. Tacikistan ile Çin arasındaki sınır anlaşmazlığı da Tacikistan'ın Çin'e bir miktar toprak vermeyi kabul etmesiyle 2002'de yapılan bir antlaşmayla sonuca bağlandı. Ahat Andican, "Çin Satrancında Orta Asya", **Avrasya Dosyası**, Cilt 12, Sayı 1, 2006, s. 12.

²⁴⁸ "The Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism", <http://www.sectso.org/EN123/show.asp?id=68> (19. 05. 2015); Soltan, **op. cit.**, s. 190; Stephen Aris, "The Response of the Shanghai Cooperation Organization to the Crisis in Kyrgyzstan", **Civil Wars**, Vol. 14, No. 3, 2012, s. 453; Demirtepe ve Erdoğan, **op. cit.**, s. 85-86.

ön plana çıktı.²⁴⁹ Bir başka ifadeyle Bişkek yönetimi ŞİÖ'nün kuruluş sürecine dâhil olurken gerek bölgenin iki büyük gücü Rusya ve Çin aracılığıyla güvenliğini garanti altına almayı gerekse güvenlik konusunda Rusya'ya olan bağımlılığını dengelemek saikleriyle hareket etti. Nitekim 2000 Mayıs'ında Kırgızistan ile Çin arasında imzalanan anlaşma gereği Ocak 2001'de Pekin yönetimi Bişkek'e 600 bin dolar tutarında karşılıksız askeri malzeme yardımı yaptı.²⁵⁰

Kırgız lider Akayev'i ŞİÖ üyeliğindeki bir diğer amacı ise ülkesinin ekonomik çıkarlarıdır.²⁵¹ ŞİÖ'nün güvenlik boyutunun yanı sıra üye devletler arasında ekonomik işbirliğini de geliştirme hedefi güttüğüne yukarıda değinilmişti. Bu doğrultuda Kırgızistan'ın 1990'ların ikinci yarısında ekonomik desteğini kaybettiği Batılı devletlerin yerini Çin'le ikame etmek istediği söylenebilir. ŞİÖ aracılığıyla Bişkek yönetiminin güvenliğini arttırmanın yanı sıra hem Çin'in ekonomik ve ticari desteğini sağlamayı hem de böylece Rusya'nın Kırgız ekonomisindeki etkisini kırma hedefi güttüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim 2001-2014 yılları arasında ŞİÖ kapsamında oluşturulacak askeri mekanizmalar ve Kırgız-Çin ekonomik ilişkilerindeki gelişme bu düşünceleri doğrulayacaktır.

c. Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı

Kırgızistan, Kazak lider Nazarbayev'in inisiyatifiyle kurulan AİGK'nin en başından itibaren destekçisi olmuştur. Yukarıda detaylı bir şekilde anlatıldığı üzere, Asya'da barış, güvenlik ve istikrarı sağlamak ve sürdürmek amacıyla diplomatik müzakereyi araç olarak kullanma imkânı sağlayacak bir zemin olarak AİGK,

²⁴⁹ Soltan, **op. cit.**, s. 191.

²⁵⁰ **Ibid.**, s. 191-192.

²⁵¹ **Idem.**

güvenlik sıkıntıları yaşayan ve bölgedeki istikrarsızlıktan doğrudan etkilenen Bişkek yönetimi için önemli bir yapılanmadır.

Kırgız lider Akayev'in 2002 Haziranı'nda Almatı'da gerçekleştirilen AİGK'nin ilk zirve toplantısında yaptığı konuşma önemlidir. Söz konusu konuşmada Akayev AİGK girişiminin en başından itibaren destekçisi olduklarını, özellikle Orta Asya'da yaşanan gelişmelerin AİGK'yi gerekli kıldığını ifade etmiştir.²⁵² Bunun yanı sıra Akayev konuşmasında “21. yüzyılın vebası” olarak nitelendirdiği uluslararası terörizme karşı mücadelede ortak hareket imkânı sağlayacak; halklar, kültürler ve dinler arası karşılıklı anlayış, güven ve işbirliğini geliştirecek bir diyalog zemini olması bakımından AİGK'nin önemli bir platform olduğunu vurgulamıştır.²⁵³

Rusya'nın da en başından itibaren desteklediği ve üye olduğu AİGK Kırgız-Rus ilişkilerinin yakınlaşmasını sağlayacak bir başka platformdur. Ayrıca Asya'daki tehditlere diplomatik yollarla karşı koymayı amaçlayan ve BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden ikisi olan Rusya ile Çin'in yer aldığı AİGK Kırgızistan için önemli bir yapıdır.

B. Yeni Büyük Oyun Çerçevesinde İlişkiler (2001-2014):

Kırgızistan-Rusya ilişkileri 2001-2014 yılları arasında yukarıda belirtilmiş olan Yeni Büyük Oyun temelinde şekillendi. Bu çerçevede ilişkileri belirleyen üç dinamik söz konusudur. Birincisi, Kırgızistan'da 2005 ve 2010 yıllarında “renkli devrim” olarak adlandırılan iktidar değişiklikleridir. İkincisi, 11 Eylül 2001 olaylarının ardından ABD'nin Kırgızistan'daki Manas Havalimanı'nın bir bölümünü askeri üs olarak kullanmasıdır. Üçüncüsü ise, Putin'in iktidara gelmesiyle Rus dış politikasında Kırgızistan'a verilen önem artarken Kırgız liderlerin Moskova'ya

²⁵² http://www.s-cica.org/page.php?page_id=217&lang=1 (01. 06. 2015)

²⁵³ **Idem..**

yaklaşımında farklılıklar bulunmasıdır. İlişkilerin detaylarına geçmeden önce her biri Yeni Büyük Oyun'un parçaları olan bu üç dinamiği açmak gerekmektedir.

Kırgızistan 2000'li yıllarda istikrarsız sosyo-ekonomik ve sosyo-politik yapısıyla gündeme geldi. Söz konusu istikrarsızlığa yol açan unsurlardan ilki ülkede geçmişten beri süregelen kuzeyli ve güneyli aşiretler arasındaki mücadele; ikincisi ise güneyde yaşayan Kırgızlar ile Özbekler arasındaki çatışmalardır.

Kırgızistan'ı bir "demokrasi adası" yapma söylemiyle yola çıkan Akayev giderek otoriterleşti ve aşiret sistemine dayalı politikalar izledi. Ekonomik reform sürecinde özelleştirmelerden ve kurulan işletmelerden en büyük payı alanlar ile siyasi kadrolara atananların çoğu kuzeyli aşiretlere mensup kişilerdi.²⁵⁴ Özellikle 2000'deki seçimlerden sonra muhalif liderler üzerindeki baskıyı daha fazla arttıran²⁵⁵, ülkenin ekonomik ve siyasi gücünü kendi aile üyelerinin tekelinde toplamaya başlayan, işsizlik, yolsuzluk, adam kayırma ve fakirliğin artmasını engelleyemeyen Akayev'e karşı çoğunluğu güneyli aşiretlere mensup kişilerden oluşan muhaliflerin tepkisi yükselmeye başladı. Ayrıca Akayev, kuzeyin yönetimde temsil ve ekonomik refah seviyesi bakımından güneyden çok daha fazla imkânlarla

²⁵⁴ Azamat Temirkulov, "Kyrgyz "Revolutions" in 2005 and 2010: Comparative Analysis of Mass Mobilization", **Nationalities Papers**, Vol. 38, No. 5, 2010, s. 591-592. Ekonomik ve siyasi rant dağılımında kuzeyli aşiretler arasında en fazla payı sırasıyla Akayev'in ve eşinin mensup olduğu Sarıbaş ve Kuşçu aşireti üyeleri alıyordu. Geri kalanlar ise Koçkor, Solto, Buguu gibi kuzeyli aşiretlerin üyelerinden oluşuyordu. Collins, **op. cit.**, s. 225.

²⁵⁵ Akayev, 2000 yılında kazandığı seçimlerden sonra basını ve muhalefeti baskı altına alma girişimleri başlattı. Örneğin, 2001 yılında milliyetçi Erkin Kırgızistan Partisi'nin eski lideri Topçubek Turgunaliyev ile muhalif Ar-Namus Partisi'nin lideri Feliks Kulov'un suikast girişimi düzenleme, yolsuzluk yapma, görevi kötüye kullanma gibi gerekçelerle tutuklanarak yargılanmalarını ve hapis cezalarına çarptırılmalarını sağladı. 2002 yılında ise Akayev yönetimini Çin'e ve Kazakistan'a ülke toprağını satmakla eleştiren Meclis Komitesi Sekreteri Azimbek Beknazarov'u Celalabad'ta savcılık yaptığı dönemde görevini kötüye kullandığı gerekçesiyle tutuklattı. Bu tutuklamaya karşı çıkan muhalif grupların Celalabad ve Bışkek'te başlattıkları gösteriler sırasında polis silah kullanarak beş göstericinin ölümüne sebep oldu. Aksu olayları olarak adlandırılan bu protesto gösterileri, Akayev'in iktidardan indirilmesi gerektiği yönündeki düşünceleri giderek güçlendirdi. Temirkulov, **op. cit.**, s. 592.

sahip olmasının yarattığı kuzey-güney bölünmüşlüğüne önüne geçmek yerine gittikçe derinleştiren bir aşiretçilik politikası izledi.²⁵⁶

Kayırmacı politikaları nedeniyle yakın çevresinin de kendisinden kopmasına yol açan Akayev'in karşısında, güneylilerin baskın olduğu ve Roza Otunbayeva gibi önemli siyasi isimlerin de yer aldığı Kurmanbek Bakiyev liderliğindeki Kırgızistan Halkın Hareketi Bloku adlı muhalif hareket ortaya çıktı. Böylesine bir atmosferde gerçekleştirilen 2005'teki meclis seçimlerinin Şubat ayında yapılan birinci turunda sonuç alınamadı. Akayev'in 13 Mart 2005'te yapılan seçimlerin ikinci turunda hile yaptığına öne sürülmesi sonucu birinci turda yüksek başarı sağlayan muhalefet, mecliste sadece altı milletvekilliği elde edebildi. Bunun üzerine ülkenin güneyindeki Oş ve Celalabad'da başlayan protesto gösterileri gittikçe diğer şehirlere ve başkent Bişkek'e yayıldı. On binlerce göstericinin cumhurbaşkanlığı binasını basması sonucu Akayev ülkeyi terk etmek zorunda kaldı.²⁵⁷ Aşiret sistemi doğrultusunda izlediği politikaların yol açtığı tepkiler ile Orta Asya'daki Rus-ABD mücadelesinin birleşmesi sonucu²⁵⁸ Akayev yönetimine son veren bu halk ayaklanması, uluslararası alanda "Lale Devrimi" olarak adlandırıldı.²⁵⁹

²⁵⁶ Sinan Oğan, "Kırgızistan'da Sarı Devrim", Sinan Oğan (der.), **Turuncu Devrimler: SOROS'un Yeni Dünya Düzeni: 'İkinci El' Demokrasi ve Neo-Con'lar**, İstanbul, Bir Harf Yayınları, 2006, s. 259.

²⁵⁷ Alkan, **op. cit.**, s. 261-265; Belkıs Ulusoy ve Okan Yeşilot, "Avrasya Coğrafyasında Sivil Devrimler ve Rusya-ABD Mücadelesi", Sinan Oğan (der.), **Turuncu Devrimler: SOROS'un Yeni Dünya Düzeni: 'İkinci El' Demokrasi ve Neo-Con'lar**, İstanbul, Bir Harf Yayınları, 2006, s. 188.

²⁵⁸ Kırgızistan'daki "Lale Devrimi"nde bölgede Rusya'nın ve Çin'in nüfuzunu kırmak için ABD'nin Kırgızistan'a demokrasi ihracı çabalarının, George Soros'un finanse ettiği gençlik hareketlerinin ve STK'ların önemli rolü olduğuna dair bir değerlendirme için bkz. Ulusoy ve Yeşilot, **op. cit.**, s. 189. "Lale Devrimi"nde STK'ların oynadığı rolün etkisinin abartıldığını ifade eden bir çalışma için bkz. David Lewis, "The Dynamics of Regime Change: Domestic and International Factors in the 'Tulip Revolution'", **Central Asian Survey**, Vol. 27, Nos. 3-4, 2008, ss. 265-277.

²⁵⁹ Eski Sovyet coğrafyasında 2003'te Gürcistan'da ve 2004'te Ukrayna'da ortaya çıkan rejim karşıtı halk hareketleri sonucu yaşanan iktidar değişimlerine "Gül Devrimi", "Turuncu Devrim" gibi "renkli isimler" takan Batı medyası, Kırgızistan'daki iktidar değişimini de "Lale Devrimi" olarak adlandırmıştır. Oğan, **op. cit.**, 2006, s. 258-259. Kırgızistan'daki halk ayaklanmasının, tıpkı Gürcistan ve Ukrayna'da olduğu gibi mevcut yönetim ve rejimde bir değişiklik yaratmadığı, var olan aşiret temelli politikaları yeniden ürettiği, hatta ülkede yaşanan yolsuzluk, yoksulluk, adam kayırma ve

Akayev'in devrilmesinin ardından 2005 Martı'nda iktidara gelen Bakiyev, önemli reformlar yapma sözüyle göreve başladı. Fakat bölgesel elit grupları arasında dengeyi kuramadığı gibi önce güneyli aşiret mensuplarını sonra da kendi aile üyelerini önemli siyasi görevlere ve ekonomik faaliyetlerin başına getirerek kayırmacı politikalar izledi.²⁶⁰ Ayrıca, başarısız ekonomi politikaları izleyen Bakiyev, ülkenin gelirlerini kendi hesabına geçirdi ve kaynakları işletme hakkını ailesine yakın şirketlere verdi. Bunlara ek olarak ülkede faaliyet gösteren güçlü mafya grupları aracılığıyla muhalefet ve basın üzerinde baskı uyguladı. Söz konusu otoriterleşme adımlarına, dış politikada Rusya-ABD-Çin arasında izlenilen denge siyasetini kaybetmesi de eklenince Kırgızistan muhalefeti bu kez Bakiyev'e tepki göstermeye başladı.²⁶¹ İktidara karşı ayaklanmaların fitilini ateşleyen ise hükümetin elektriğe ve Bişkek'te kullanılan sıcak suya zam yapması oldu.²⁶² 6 Nisan 2010 tarihinde Talas'ta bir grup muhalefet liderinin tutuklanmasıyla başlayan ayaklanmalar 7 Nisan günü Bişkek başta olmak üzere Narın ve Çuy gibi kuzey bölgelere yayıldı ve gösterilerin yoğunluğu arttı. Aynı gün Bakiyev olağanüstü durum ilan ederek Almazbek Atambayev gibi muhalefetin önde gelen isimlerini gözaltına aldırdı. Bunun üzerine göstericiler Başkanlık Sarayı'na saldırdı ve

kuzey-güney ayrımı gibi olumsuz gelişmeleri ortadan kaldıracak girişimlere dahi yol açmadığı göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu iktidar değişiminin bir "devrim" olarak nitelendirilmesi mümkün görünmemektedir. Nitekim Akayev'den sonra iktidara gelen Bakiyev'in de aşiret bağları ekseninde otoriter politikalar izlemesi, söz konusu halk ayaklanmasının bir "devrim" olarak nitelendirilemeyeceğini göstermektedir. Bu konudaki değerlendirmeler için bkz. Erel Tellal, "Eski Sovyet Coğrafyasında 'Devrimler'", **AÜSBF Dergisi**, Cilt 60, Sayı 2, 2005, ss. 273-278; Sally N. Cummings, "Introduction: 'Revolution' Not Revolution", **Central Asian Survey**, Vol. 27, Nos. 3-4, 2008, ss. 223-228.

²⁶⁰ Öraz, **op. cit.**, s. 232.

²⁶¹ Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, **Kırgızistan'da Mevcut Durum, İktidar Değişiminin Nedenleri ve Kısa Vadeli Öngörüler**, Ankara, ORSAM, Rapor No 20, 2010, s. 6-8.

²⁶² Abbas Karaağaçlı, "Son Olaylar Işığında Kırgızistan", **2023**, Sayı 109, 2010, s. 33. Hükümetin ülkedeki elektrik fiyatlarına % 300 oranında zam yapacağını ilan etmesi, elektrik idaresinin gelirlerinin doğrudan başta oğlu Maksim olmak üzere Bakiyev ailesine gittiğini gören yoksul Kırgız halkı için bardağı taşıran damla oldu. Alexander Cooley, "Kyrgyzstan on the Brink", **Current History**, October 2010, s. 303.

göstericilerin üzerine ateş açılması sonucu çok sayıda insan yaşamını yitirdi. Olaylara hâkim olamayan Bakiyev, önce Oş'a, oradan da memleketi Celalabad'a gitmek zorunda kaldı ve daha sonra ülkeyi terk etti. 8 Nisan'da oluşturulan geçici hükümetin başkanlığına Roza Otunbayeva getirildi.²⁶³ 27 Haziran 2010 tarihinde yapılan anayasa referandumu sonucu parlamenter sisteme geçen Kırgızistan'da devlet başkanının yetkileri önemli ölçüde kısıtlandı ve başbakan ile parlamentonun yetkileri genişletildi. 30 Ekim 2011 tarihinde düzenlenen seçimler sonucunda kuzeyli lider Almazbek Atambayev oyların % 63'ünü alarak devlet başkanı seçildi.²⁶⁴

Aşiret bağlarının siyasal yaşamın şekillenmesinde önemli rol oynadığı Kırgızistan'da istikrarsızlık yaratan bir diğer unsur ise Kırgız-Özbek çatışmasıdır. Yukarıda da bahsedildiği üzere SSCB'nin dağılma sürecine girdiği 1990'da o zamanki lider Masaliev'in memleketi olan ülkenin güneyindeki Oş şehrinde yaşayan Kırgızlar'ın buradaki Özbekler'e saldırması sonucu 200'den fazla insan yaşamını yitirdi.²⁶⁵ Masaliev'in izlediği kayırmacı politikaların yol açtığı kendi bölgesindeki ayaklanmayı bastıramaması iktidarının sonunu getirdi ve yapılan seçimler sonucunda Akayev'in göreve gelmesiyle çatışmalar sona erdi.

²⁶³ Alkan, **op. cit.**, 2011, s. 282. Akayev'in devrilmesinde Bakiyev'le işbirliği yapan, liberal ve demokratik bir rejim yanlısı olan Roza Otunbayeva 2006'dan itibaren Bakiyev'in baskıcı politikalarına maruz kaldı. Bu kez Almazbek Atambayev'le birlikte Bakiyev karşıtı muhalefetin lideri oldu ve 2010'daki olayların ardından kurulan geçici hükümetin başına getirildi. Geçmişte yaşanan olayların tekrar etmesini önlemek isteyen Otunbayeva hükümeti, cumhurbaşkanının yetkilerini kısıtlayan bir anayasa değişikliğini hazırlayarak halkoyuna sunmaya karar verdiler. Bu süreçte iktidarın tek elde toplanmasını önleyebilmek amacıyla Otunbayeva'nın 2011 yılının sonuna kadar cumhurbaşkanı olarak kalması ve 2011 sonunda yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olmaması kararı alındı. Yaşar Sarı, "Kırgızistan'da İktidarın El Değiştirmesi: Akayev ve Bakiyev'in Düşüşü", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, Cilt 5, Sayı 9, 2010, s. 36-41.

²⁶⁴ Pınar Akçalı, "Kırgızistan'da Parlamenter Sisteme Geçiş: Genel Bir Değerlendirme", **Türk Dünyası İncelemeleri**, Cilt 12, Sayı 1, 2012, s. 197, 204. Kırgızistan'da 2005 ve 2010 yıllarında halk ayaklanmaları sonucunda gerçekleşen rejim değişikliklerine ilişkin detaylı bir çalışma için bkz. Osman Gökhan Yandaş, **The 'Tulip Revolution' And The Role of Informal Dynamics in Kyrgyz Politics**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

²⁶⁵ Öraz, **op. cit.**, s. 227; Anderson, **op. cit.**, s. 19-20.

1990'da yaşananlardan daha şiddetli sonuçlar doğuran bir başka Kırgız-Özbek çatışması ise Bakiyev'in iktidardan düşürülmesinin hemen ardından patlak verdi. Otunbayeva önderliğindeki geçici hükümet Bakiyev yandaşlarının başlattığı iddia edilen halk ayaklanmasını bastırmakta güçlük çekti. 10-14 Haziran 2010 tarihinde özellikle Oş ve Bakiyev'in memleketi Celalabad'da çoğunluğunu civardaki dağlık bölgelerden gelen Kırgızlar'ın oluşturduğu binlerce kişiden oluşan grupların Özbeklere saldırması sonucu 400'den fazla can kaybı yaşandı.²⁶⁶ Bölgeye sevk edilen Kırgız güçleri kısa süre sonra çatışmaları kontrol altına aldı.

Kırgızistan'ın Rusya'yla 2000'li yıllardaki ilişkilerinde ülkedeki istikrarsız siyasi ve toplumsal yapı nedeniyle yaşanan iktidar değişiklikleri iki sebepten ötürü göz önünde bulundurulmalıdır. Birincisi, Kırgızistan'daki iktidar değişikliklerinde 11 Eylül olaylarının ardından ülkede üs bulundurmaya başlayan ABD ve Rusya'nın rollerinin olduğuna yönelik iddialardır. İkincisi ise, her üç liderin izlediği dış politikada Rusya'nın konumunda küçük de olsa değişiklikler söz konusudur.

11 Eylül 2001'de ABD'nin kendi ülkesinde uğradığı saldırının hemen ardından Washington yönetimi Afganistan'da uluslararası terörizme karşı savaş başlattı. Söz konusu savaş çerçevesinde bölgedeki radikal İslami hareketlerden rahatsız olan Özbekistan²⁶⁷ ve Kırgızistan'da²⁶⁸ Rusya'nın da göz yummasıyla askeri

²⁶⁶ Alisher Khamidov, "Kyrgyzstan: Remembering Osh Violence Without Reconciling", **Eurasia Insight**, June 10, 2011, <http://www.eurasianet.org/node/63661> (03. 06. 2015); Sarı, **op. cit.**, 2010, s. 40. Otunbayeva yönetimi ayaklanmaları bastırmak için Rusya'dan yardım talebinde bulundu. Fakat Moskova Kırgız hükümetinin askeri yardım talebini reddederek, sadece kaygısını dile getirmekle ve itidal çağrısında bulunmakla yetindi. Cooley, **op. cit.**, 2010, s. 305-306. Rusya'nın bu yönde bir tutum sergilemesinde Kerimov'un tepkisini çekmek istememesi rol oynamış olabilir.

²⁶⁷ ABD'nin Özbekistan'daki Karşı-Hanabad üssüne konuşlanması 2001 Ekimi'nde iki ülke arasında imzalanan Kuvvetler Statüsü anlaşmasıyla başladı. Minton F. Goldman, **Rivalry in Eurasia: Russia, The United States, and The War on Terror**, Santa Barbara, California, Praeger Security International, 2009, s. 124. Karşı-Hanabad üssünü İslam Kerimov, 2005 yılında meydana gelen Andican olaylarından sonra ABD ile gerginlik yaşamayı nedeniyle kapattı. 2004 Haziranı'nda Andican'daki 23 işadınının aşırı dinci ve rejim karşıtı olmaları sebebiyle tutuklanması üzerine bu tutuklamaları protesto eden halk hareketleriyle başlayan olaylar, 12 Mayıs 2005 gecesi polis karakolları ve bazı hükümet binalarına yapılan bombalı saldırılarla ve Andican cezaevinin basılarak

üsler kurdu. Kırgızistan'daki Rus siyasi ve askeri nüfuzunu dengelemesi açısından ABD'nin bölgeye gelmesine sevinen Akayev yönetiminin izniyle Manas Havalimanı'nın bir bölümünü Washington askeri üs olarak kullanmaya başladı. Manas üssü sayesinde ABD ile ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmeyi amaçlayan Akayev, diğer yandan iç politikada yaşadığı sıkıntılı süreçte Rusya'nın desteğini aldığı için, aşağıda anlatılacak olan ve Bişkek'teki Kant askeri üssünün Kremlin'e tahsis edilmesini öngören anlaşmayı birtakım ekonomik kazançlar karşılığında imzaladı.²⁶⁹ Rusya'nın bölgedeki ABD varlığından duyduğu rahatsızlık nedeniyle 2003 yılından itibaren Manas'a 30 km mesafedeki Kant üssüne yerleşmesiyle Kırgızistan Rusya ile ABD'nin Orta Asya'daki rekabetine dayanan Yeni Büyük Oyun'un fiili sahası hâline geldi.²⁷⁰

ABD'nin gelişile hem ülkedeki Rus nüfuzunu dengelemeyi hem de dış yardımları artırmayı amaçlayan Akayev yönetimi, Kant üssü için Moskova'ya izin verdikten sonra iç politikadaki otoriter tutumu ve insan hakları ihlalleri gibi gerekçelerle Washington'un eleştirilerine maruz kaldı. Bundan sonra ABD diğer Orta Asya devletlerinde olduğu gibi Kırgızistan'a da demokrasi ihracına çalıştı ve Akayev karşıtı muhalefetin örgütlenmesinde önemli rol oynayan STK'lara destek

mahkumların serbest bırakılmasıyla tırmandı. 13 Mayıs 2005'te bölgedeki güvenlik güçleriyle çatışmaya giren göstericilerin direnişi sürdürmeleri nedeniyle Andican'da askerlerin göstericilere ve sivil halka ateş açmaları sonucu yüzlerce kişinin ölümü ve daha fazla insanın Kırgızistan'a kaçmasıyla son buldu. Kerimov'un otoriter tutumunu eleştiren Washington yönetimine Taşkent hükümeti 25 Temmuz 2005 tarihinde Karşı-Hanabad üssünü ABD askerlerinden boşaltmak suretiyle karşılık verdi. Salih Bıçakcı, "Andijon'da Nima Bo'ldi? Özbekistan'da Terör, Güvenlik ve Demokrasi", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 6, 2008, s. 13-17.

²⁶⁸ ABD'nin Bişkek'teki Manas Uluslararası Havalimanı'nın bir kısmını askeri üs olarak kullanmaya başlaması 15 Şubat 2002'de iki devlet arasında imzalanan bir memorandum ile sağlandı. Goldman, **op. cit.**, s. 158.

²⁶⁹ **Ibid.**, s. 158-161.

²⁷⁰ Elizabeth Wishnick, "A New 'Great Game' in Kyrgyzstan?", 10 July 2003, <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Detail/?lang=en&id=107321> (03. 06. 2015); Cooley, **op. cit.**, 2012, s. 120.

sağladı.²⁷¹ Yukarıda da değinildiği üzere, ülkedeki iç dinamiklerin de etkisiyle muhaliflerin önderliğinde ortaya çıkan halk ayaklanması sonucu Akayev iktidardan düşürüldü.

Akayev'in yerine gelen Bakiyev de ABD ve Rusya ile yakın ilişkiler kurdu. Ancak, Bakiyev döneminde ABD'nin kullandığı Manas üssünün kapatılması yönünde Moskova'nın baskıları artmaya başladı.²⁷² Söz konusu baskılara ülkesinin üstten elde ettiği gelire ihtiyacı olduğu gerekçesiyle direnmeye çalışan Bakiyev, aynı zamanda Moskova'nın bu tutumunu üssün kira bedelini artırabilmek için ABD'ye karşı pazarlık aracı olarak kullandı. 3 Şubat 2009'da Medvedev'le görüşmesinde Bakiyev Rusya'dan yardım garantisi alma karşılığında Manas'ı kapatacağını ifade etmesine rağmen sadece dört ay sonra, 2009 Haziranı'nda ABD'li yetkililerle yaptığı görüşmede üssün kira bedelini artırarak kullanım süresini uzattı.²⁷³ Bunun üzerine Moskova yönetimi Kırgızistan'a ihraç ettiği doğalgaz ve petrolün fiyatlarını arttırdı.

²⁷¹ Orta Asya devletlerinin bağımsızlıklarından itibaren ABD, bu ülkelerde Özgürlük Desteği Yasası (*FREEDOM*) çerçevesindeki yardımlarla, sivil toplum kuruluşları ve barış gönüllüleri (*peace corps*) aracılığıyla demokrasiye geçişin sağlanması ve demokratikleşmenin yaygınlaştırılması yönünde girişimlerde bulunmaktadır. Bu bağlamda Kırgızistan'da USAID tarafında desteklenen 40'tan fazla sivil toplum kuruluşu mevcuttur. Ayrıca Özbekistan ve Tacikistan'da kapatılan ABD menşeli basın ve sivil toplum kuruluşları, söz konusu ülkelere yönelik faaliyetlerini de Kırgızistan üzerinden gerçekleştirmektedir. ABD'nin genel olarak Kırgızistan'ın da dâhil olduğu Orta Asya ülkelerindeki demokratikleştirme çabaları ve araçları hakkında detaylı çalışmalar için bkz. Ainur Nogayeva, "ABD'nin Orta Asya'daki Demokratikleştirme Politikaları: Araçlar, Devrim Denemeleri ve Sonuçlar", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, Cilt 5, Sayı 10, 2010, ss. 59-91; M. Akif Kireççi, **Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Asya Politikaları-Rapor**, Ankara, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 46-48.

²⁷² Güner Özkan, "İkinci Kırgız 'Devriminin' Rusya-ABD İlişkileri İçinde Anlamı", M. Turgut Demirtepe ve Güner Özkan (der.), **Uluslararası Sistemde Orta Asya: Dış Politika ve Güvenlik**, Ankara, USAK Yayınları, 2013, s. 174.

²⁷³ **Ibid.**, s. 174-175. Söz konusu görüşmenin ardından düzenlenen basın toplantısında ülkelerini stratejik ortak olarak niteleyen iki lider Rusya'nın Kırgızistan'a iki milyar dolarlık kredi ve 150 milyon dolarlık finansal yardım yapacağına ilişkin anlaşmalar imzaladı. Medvedev bu yardımların Kırgızistan'ın bütçesinin istikrara kavuşturulması ve özellikle Kırgızistan'daki Kambarata-1 isimli hidroelektrik santralının inşası için kullanılacağını ifade etti. Bakiyev ise görüşme sırasında Manas askeri üssüne ilişkin konuları da ele aldıklarını belirtti. Bu çerçevede ABD ile üssün kullanımı başta olmak üzere ekonomik ve siyasi pek çok konuda ciddi sorunlar yaşadıklarını ve son üç yıldır 2001'de imzalanan anlaşmanın yenilenmesi için çaba sarf ettiğini, fakat Washington'un bu yönde adım atmadığını ifade eden Bakiyev artık Manas'ın kapatılma zamanının geldiğini söyledi. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/3049> (03. 06. 2015)

Bakiyev ise enerji fiyatlarındaki artış nedeniyle ülkede elektrik fiyatlarına zam yaptı. Elektrik fiyatlarındaki artış ekonomik durumu kötü olan Kırgız halkının ayaklanmasına yol açtı.²⁷⁴ Bazı kaynaklara göre Bakiyev'in 2010 Nisanı'nda iktidardan düş(ürül)mesi bu durumdan son derece rahatsız olan Rusya tarafından planlanmış ve gerçekleştirilmiştir.²⁷⁵ Bu tarz iddialardan ziyade, Moskova'nın Kırgız liderlere yaklaşımındaki farklılıklar söz konusu liderlerin Rusya'ya yönelik dış politikalarına dair tespit imkânı sağlamaktadır. 2005'te iktidardan düşürülen ve Kazakistan'a kaçmak zorunda kalan Akayev Moskova'nın daveti üzerine Rusya'da yaşamına devam ederken, 2010'da Bakiyev'e benzer bir davette bulunulmadı ve devrik lider Belarus'a sığınmak zorunda kaldı.²⁷⁶ Ayrıca Bakiyev'in ardından kurulan geçici Otunbayeva hükümetini ilk tanıyan ve yakın ilişkiler kuran devlet Rusya oldu.²⁷⁷ Atambayev döneminde ise Kırgız-Rus ilişkilerindeki yakınlık Manas'ın kapatılmasıyla²⁷⁸ en üst seviyeye ulaştı.

²⁷⁴ David Trilling and Chinghiz Umetov, "Kyrgyzstan: Is Putin Punishing Bakiyev?", **Eurasia Insight**, April 5, 2010, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav040610a.shtml> (06. 09. 2015)

²⁷⁵ Cooley, **op. cit.**, 2010, s. 302-304. Bununla birlikte, Karasar'a göre iç dinamikler karşısında Rusya'nın rolü çok küçüktür. Hasan Ali Karasar, "Kırgızistan Bir Ayaklanmayı Daha Kaldıramaz", **2023**, Sayı 109, 2010, s. 20. Sarı'ya göre ise, 2005'te Akayev'in devrilmesinde ABD'nin desteği olduğu ve 2010'da da Bakiyev'in iktidardan düşürülmesinde Rusya'nın doğrudan rol oynadığı yönündeki kanılar yanlıştır. Sarı, **op. cit.**, 2010, s. 30.

²⁷⁶ "Kyrgyzstan Profile-Timeline", <http://www.bbc.com/news/world-asia-16185772> (03. 06. 2015). Akayev her ne kadar 2000'lerin ilk başlarında Rusya'ya karşı ABD'yi denge unsuru olarak kullanmaya çalışmış olsa da her fırsatta "Rusya bize tarih ve tanrı tarafından verilmiştir ve bu söz bizim ulusal sloganımızdır" ifadesinde bulunmuştur. Erdin Beshimov, "Akayev: We Do Democracy the Kyrgyz Way", **Eurasia Insight**, October 14, 2004, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav101504.shtml> (03. 06. 2015)

²⁷⁷ Özkan, **op. cit.**, s. 183; Cooley, **op. cit.**, 2010, s. 304; Sarı, **op. cit.**, 2010, s. 43.

²⁷⁸ Kırgız Parlamentosu 20 Haziran 2013'te ABD'nin Manas üssünde konuşlanmasına izin veren anlaşmanın sona erdirilmesi yönünde bir yasa çıkardı. "Kyrgyz Parliament Sets Date for Manas Transit Center Closure", **RFERL**, June 20, 2013. Almazbek Atambayev'in onaylamasıyla yürürlüğe giren yasa çerçevesinde ABD'nin 11 Temmuz 2014'e kadar Manas üssünü boşaltması öngörüldü. Gülay Mutlu, "Manas Üssü ile Bir Devir Kapandı", http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=2349&cat=395. (15. 10. 2014). ABD ise 2014 Haziranı'nda Manas üssünü terk etti. Mehmet Çağatay Abuşoğlu, "ABD'nin Manas Macerası" <http://www.21yyte.org.tr/arastirma/orta-asya-arastirmalari-merkezi/2014/08/29/7752/abdnin-manas-macerasi>. (15. 10. 2014).

Burada değinilmesi gereken bir başka husus, Rusya'yla ilişkileri gittikçe gerilen Bakiyev'in iktidarı döneminde ilân edilen Kırgız Dış Politika Konsepti'dir. 10 Ocak 2007 tarihli Dış Politika Konsepti'nde Kırgızistan'ın bölgesel, kıtasal (kastedilen Avrasya) ve küresel alanda izleyeceği dış politikanın çerçevesi çizildi. Buna göre Kırgızistan'ın dış politika öncelikleri ulusal güvenlik, milli kalkınma, uluslararası arenada olumlu bir ülke imajının sağlanması olarak belirtildi.²⁷⁹ Bu çerçevede Kırgızistan'ın bölgesel düzeyde komşu ülkeleri olan Çin, Kazakistan, Özbekistan ve Tacikistan'la sınırların güvenliğini sağlama yönünde işbirliğini geliştirmesi; ülkede askeri üsleri bulunan Rusya ve ABD ile güvenlik alanında ortak hareket etmesi; KGAÖ ve ŞİÖ kapsamında Rusya ve Çin başta olmak üzere diğer üye devletlerle işbirliğini derinleştirmesi öngörüldü.²⁸⁰ Kıtasal düzeyde (Avrasya) ise başta Rusya ve Çin olmak üzere Almanya, AB, Hindistan, Japonya ve Türkiye ile çokyönlülük ve karşılıklı yarar esaslarına dayalı bir şekilde işbirliği yapılacağı; BDT, Avrasya Ekonomik Topluluğu, ŞİÖ, KGAÖ, AGİT ve İslam Konferansı Örgütü'yle yakın ilişkiler kurulacağı belirtildi.²⁸¹ Küresel düzeyde ise BM başta olmak üzere IMF, Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası ile işbirliğinin geliştirilerek hem uluslararası terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı, insan ticareti gibi güvenlik konularında atılacak adımlara destek verileceği hem de Kırgızistan'ın ulusal kalkınmasının sağlanacağı vurgulandı.²⁸²

Görüldüğü üzere Bakiyev döneminde ilan edilen Dış Politika Konsepti'nde Rusya'ya önemli bir yer verilmekle birlikte, çokyönlü dış politikanın gereği başta ABD ve Çin de öncelikli aktörler olarak nitelendirildiler. Yukarıda anlatılanlar da

²⁷⁹ “Kontseptsiya Vneşney Politiki Kirgizskoy Respubliki (Kırgız Cumhuriyeti Dış Politika Konsepti)”, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/4569?cl=ru-ru> (08. 03. 2015)

²⁸⁰ **Idem..**

²⁸¹ **Idem..**

²⁸² **Idem..**

göz önünde bulundurulduğunda, Bakiyev döneminde Kırgız-Rus ilişkilerinin Yeni Büyük Oyun çerçevesinde şekillendiği söz konusu Konsept’le belgelenmiş oldu. Dolayısıyla 2000’li yıllarda Kırgızistan’ın Rusya’yla ilişkilerinde Bakiyev dönemi selefi Akayev ve halefi Atambayev iktidarlarına göre küçük de olsa farklılıklar gösterdi.

1. İkili Anlaşmalar

Kırgızistan’ın Rusya’yla 2000’li yıllardaki siyasi ilişkilerinde yukarıda anlatılan iç ve dış dinamikler doğrudan belirleyici rol oynadı. Kazakistan’dan farklı olarak Kırgızistan 11 Eylül sonrası dönemde ABD ile Rusya’ya askeri üsler tahsis etti ve Yeni Büyük Oyun’un fiili mücadele alanı oldu. Bu durum Kırgızistan ile Rusya arasındaki ikili anlaşmalarda yansımaları buldu.

Eski Sovyet cumhuriyeti Kırgızistan ile SSCB’nin ardılı Rusya arasında 2000’li yıllarda ilişkilerin nasıl şekilleneceğini göstermesi bakımında yüzyılın başında imzalanan bir bildirge ve Rusya’ya askeri üs verilmesini düzenleyen anlaşma önemlidir. Nitekim her iki belge de Bakiyev döneminde bazı gerilimlerin yaşanmasına rağmen 2001-2014 yılları arasında ilişkileri düzenleyen temel metinler niteliğindedir.

a. Bişkek Deklarasyonu

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in Kırgızistan’ı ziyareti sırasında 5 Aralık 2002’de Bişkek’te imzalanan Bildirge (Deklarasyon)²⁸³ 2000’li yıllarda Kırgız-Rus ilişkilerinin temel metni niteliğindedir. O güne kadarki bütün anlaşmaları teyit eden (md. 1) taraflar 21. yüzyılın zorlukları çerçevesinde bölgesel ve küresel güvenliği tehdit eden uluslararası terörizm, silah ve uyuşturucu ticareti, yasadışı göç

²⁸³ “Bişkekская Декларация (Бишкек Декларasyonu)”, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/17524> (09. 03. 2015)

ve organize suçlarla mücadelede işbirliği yaparak ebedi dostluk ve ittifak ilişkilerini güçlendireceklerini (md. 2); iki ülkede de demokratik süreçlerin gelişimi için gerekli ekonomik reformlar gerçekleştirilmesi, insan hakları ve özgürlüklerin korunması alanlarında gerekli desteği vereceklerini (md. 3); Rusya'nın Çeçen topraklarında uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden eylemleri bastırması ve burada anayasal düzenin kurulması yönündeki çabalarına Kırgızistan Cumhurbaşkanı'nın tam destek vereceğini (md. 4); terörle mücadelede BM Şartı ve diğer uluslararası hukuk ilkeleri çerçevesinde etkin işbirliğinin teşvik edileceğini (md. 5); askeri-teknik işbirliğinin güçlendirileceğini (md. 6); ekonomik ve ticari işbirliğinin geliştirileceğini (md. 7); Kırgızistan'da Rusça'ya tanınan resmi statünün takdir edildiğini ve Rusya'daki göçmen Kırgız işgücünün hukuki durumunun iyileştirileceğini (md. 8); BDT içerisinde Avrasya Ekonomik Topluluğu oluşturulması sürecinde Gümrük Birliği ve diğer gerekli adımların atılarak işbirliğinin derinleştirileceğini, bölgesel güvenlik ve istikrarın sağlanması için KGAÖ bünyesinde askeri-siyasi işbirliğinin güçlendirileceğini (md. 9) belirttiler.²⁸⁴

Bildirge Kırgızistan-Rusya ilişkileri bakımından üç açıdan önemlidir. Birincisi, belgede siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda kapsamlı bir işbirliğini öngören hükümler yer almaktadır. Dolayısıyla 2000'li yıllarda Kırgız dış politikasında Rusya'nın çok önemli bir konumda olacağı görülmektedir. İkincisi, güvenlik konusunun iki ülke arasındaki ilişkilerde ön planda olduğudur. Nitekim güvenlik alınındaki işbirliğine vurgu fazladır. Üçüncüsü ise, Kırgızistan'ın Rusya ile ilişkilerinde insani ve ekonomik alanlardaki konuların önemli bir boyuta sahip olmasıdır. Nitekim Bildirge'de görüldüğü üzere Bişkek yönetiminin ülkede yaşayan

²⁸⁴ **Idem..**

Rus azınlık için Rusça'ya resmi dil statüsü tanınması karşılığında Kırgızistan ekonomisi için önemli olan Rusya'daki Kırgız işgücünün hukuki durumunun iyileştirilmesi ve BDT kapsamında ekonomik birlik oluşturulması yönünde işbirliğinin geliştirilmesine ilişkin hükümler bunun göstergesidir.

Söz konusu belgenin imzalanmasında Akayev yönetiminin 2000'lere gelindiğinde Kırgızistan'da yaşanan güvenlik ve ekonomi sorunlarının ancak Rusya'nın desteğiyle çözüme kavuşturulabileceği düşüncesinin etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca Rusya'nın Putin'in iktidara gelmesiyle genel olarak Orta Asya'ya yönelmesinin de Bildirge'nin imzalanma sebepleri arasında yer aldığı değerlendirilmesinde bulunulabilir.

b. Rus Hava Üssünün Kurulmasına İlişkin Anlaşma

22 Eylül 2003'te Moskova'da imzalanan anlaşmanın²⁸⁵ giriş bölümünde tarafların birbirlerinin egemenlik ve toprak bütünlüklerine mutlak saygı vurgulanmış, Rus hava üssünün varlığının bölgede barış ve istikrarın korunması için savunma amaçlı ve diğer devletlere karşı yöneltilmemiş olduğu, KGAÖ ve diğer askeri işbirliği anlaşmalarının hükümlerine uygun olduğu belirtilmiştir.²⁸⁶ Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'e 40 km uzaklıktaki Kant kasabasında konuşlandırılacak hava üssünün kurulması, gerekli teçhizatlarla donatılması, güvenliğinin sağlanması gibi teknik konuların detaylı bir şekilde düzenlendiği anlaşmada²⁸⁷ üste görevli personelin hukuki statüsüne ilişkin düzenlemeler dikkat çekicidir. Anlaşmanın 4. maddesine göre Rus hava üssünde görevli personel ve aile üyeleri gözaltına alınamaz ve

²⁸⁵ “Soglaşenie Mejdu Kırgızskoy Respublikoy i Rossiyskoy Federatsiey o Statuse i Usloviyah Prebivaniya Rossiyskoy Aviatsionnoy Bazı na Territorii Kırgızskoy Respubliki (Kırgız Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Arasında Kırgız Cumhuriyeti Topraklarındaki Rus Hava Üssünün Statüsü ve Koşullarına İlişkin Anlaşma)”, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/17423> (09. 03. 2015)

²⁸⁶ **Idem..**

²⁸⁷ **Idem..**

tutuklanamazlar. Ayrıca söz konusu personelin konut, belge ve yazışmaları dokunulmazlığa tâbidir. Yine 4. maddeye göre Rus hava üssü personeli Kırgızistan topraklarındaki özel taşınmazları, miras konuları ve resmi görevleri dışındaki işler hariç anlaşma kapsamında yürüttükleri tüm görevlerini yerine getirirken işledikleri eylemlerinde Kırgız adli ve idari yargı sisteminden muaftırlar. Üs personeli ve aile üyeleri yargı bağışıklığına ve vergi muafiyetine sahiptirler. Anlaşmanın 11. maddesine göre ise Rus hava üssü personeli ve aile üyeleri ilgili Rus mevzuatına tâbidirler. Kırgız tarafı bunların yasal statüsüne saygı göstermekle yükümlüdür.²⁸⁸

Harita 4. Orta Asya'daki ABD ve Rus Askeri Üsleri²⁸⁹

Kaynak: <http://www.cjournal.info/2011/05/30/encircling-russia-with-us-bases/> (05. 09. 2015)²⁹⁰

Diğer kısımlarında Kant üssüne ilişkin teknik konuların yer aldığı anlaşma 2000'li yıllarda Kırgızistan'ın Yeni Büyük Oyun'un fiili sahası hâline geldiğini

²⁸⁸ **Idem..**

²⁸⁹ Açılması muhtemel üsler 2015 yılına gelindiğinde de açılmamıştır. Ayrıca, 2014 Haziranı'nda Manas'tan çekilen ABD'nin Orta Asya'da üssü bulunmamaktadır.

²⁹⁰ Orijinal kaynakta İngilizce olan kavramlar, yazar tarafından Türkçeleştirilmiştir.

göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca üsteki personelin hukuki statüsüne dair hükümler Kırgızistan'ın egemenlik haklarını ihlal edici niteliktedir.

Kant üssünün süresi 2012 yılındaki bir anlaşmayla 2017'den itibaren 15 yıllığına uzatılmıştır. Kırgızistan'ın da üyesi olduğu KGAÖ kapsamında kurulan üs için Rusya herhangi bir kira bedeli ödememektedir.²⁹¹ Bununla birlikte aynı anlaşmaya göre Rusya Kırgızistan'ın Issık Gölü bölgesinde ve diğer bazı yerlerde konuşlandığı torpido deneme tesisi ve radyo-sismik laboratuvarı gibi stratejik tesisler için Bişkek yönetimine yıllık 4,5 milyon dolar kira ödemektedir.²⁹²

Anlaşmanın imzalanmasının Rusya açısından temel sebebi, Moskova'nın kendi nüfuz alanında gördüğü bölgeye Manas askeri üssüyle giren ABD'ye Putin yönetiminin karşılık vermek istemesidir. Kırgızistan açısından temel sebebi ise, Akayev'in hem Moskova'nın baskılarına direnememesi hem de Kant üssüyle ülkenin güvenlik zafiyetinin giderilmesi, ayrıca Rusya'yla siyasi ve iktisadi ilişkilerin geliştirilmesine imkân sağlayacak bir araç olarak görülmesidir.

2. Ekonomik İlişkiler

Kırgızistan'ın Rusya'yla 2001-2014 yılları arasındaki ekonomik ilişkilerini iki döneme ayırmak gerekmektedir. Akayev ve Bakiyev'in iktidarlarına denk gelen ilk dönemde Kırgız ekonomisindeki 1990'ların sonlarına doğru artan Rusya etkisi ABD ve Çin'le dengelenmeye çalışıldı. 2011'in sonunda Atambayev'in iktidara gelmesiyle başlayan ikinci dönemde ise Rusya'ya bağımlılık yeniden arttı ve AEB üyeliğiyle en üst seviyeye ulaştı.

Rusya'nın Kırgız ekonomisindeki ağırlığının 1990'ların sonlarına doğru özellikle kredi sağlama bağlamında arttığına yukarıda değinilmişti. Akayev yönetimi

²⁹¹ "Kyrgyz Parliament Ratifies Deal For Russian Military Base", **RFERL**, December 13, 2012.

²⁹² **Idem.**

başarısız ekonomik reformlar nedeniyle sağlanan kredileri üretim ve istihdamı artırma yönünde kullanamadı ve ülkenin iktisadi durumu gittikçe kötüleşti. Bunun üzerine Bişkek yönetimi 11 Eylül'ün ardından ABD'ye tahsis edilen askeri üs sayesinde kira gelirini arttırmayı ve Washington'la ekonomik ilişkileri geliştirmeyi amaçladı. Yıllık iki milyon dolar kira bedeli karşılığında Manas üssünü kullanmaya başlayan ABD üssün kullanımı sırasında gerekli ekipmanların sağlanması için Akayev'in aile mensuplarının yönettiği şirketlerle anlaşmalar imzaladı.²⁹³ Dolayısıyla ABD'den sağlanan gelir ekonominin kalkındırılması yerine yolsuzluk nedeniyle iktidara yakın kişilerin zenginleşmesinde kullanıldı. Akayev'in 2003 yılında Rusya'ya Manas'a 30 km mesafede Kant üssünü açmasına izin vermesinin ve ŞİÖ çerçevesinde Çin'le yakınlaşmaya başlamasının ardından Washington yönetimiyle ilişkileri bozulmaya başladı. Manas üssü için iki milyon dolar kira ödeyen ABD'nin, Akayev'in otoriter yönetimini ve insan hakları ihlallerini daha fazla vurgulayarak, rejim karşıtı muhalefetin örgütlenmesini sağlayan STK'lara 12 milyon dolarlık yardım sağladığı iddiaları ortaya çıktı.²⁹⁴ Bir başka ifadeyle, Rusya'yı ABD ve Çin'le dengelemeyi amaçlayan Akayev, iç politikada Washington'un tepkilerine maruz kalınca yine Rusya'ya yakınlaştı fakat yukarıda da değinildiği üzere 2005'teki halk ayaklanması sonucu iktidarını kaybetti.

İktidara geldiğinde Akayev'den devraldığı kötü ekonomik yapıyı düzeltmeyi amaçlayan Bakiyev, çokyönlü dış politika çerçevesinde ABD, Çin ve Rusya ile yakın ilişkiler kurmaya çalıştı. 2005'te Kerimov'un Özbekistan'daki Hanabad (K2) üssünü kapatmasının ardından Manas'ın önemindeki artış Bakiyev'e kira bedelini arttırma

²⁹³ Bu anlaşmalar çerçevesinde Akayev ailesi ABD'den 100 milyon doların üzerinde bir kazanç elde etti. John C. K. Daly, "Kyrgyzstan: Business, Corruption and the Manas Airbase", <http://oilprice.com/Geopolitics/Europe/Kyrgyzstan-Business-Corruption-And-The-Manas-Airbase.html> (05. 06. 2015)

²⁹⁴ **Idem..**

imkânı sağladı. Bu çerçevede 2009 yılına kadar ABD Manas üssü için Kırgızistan'a yıllık 17 milyon dolar kira ödemekteydi.²⁹⁵ Yukarıda da değinildiği üzere, Moskova Manas'ın kapatılması yönünde Bakiyev üzerindeki baskısını giderek artırdı. Kant üssünden kira almayan Bakiyev ise 2009 Şubatı'nda Medvedev'le yaptığı ve yukarıda anlatılmış olan görüşmede ülkesinin Manas'ın kirasından elde ettiği gelire ihtiyacı olduğunu, fakat Rusya'nın gerekli yardımı yapması neticesinde üssün kapatılacağını ifade etti. Bunun üzerine Medvedev'le iki milyar dolarlık yardım üzerinde anlaşılan ve 300 milyon dolar alan Bakiyev, Rusya'yla anlaşmasının gereğini yaparak ABD üssünü kapatmak yerine, Moskova'yı Washington'a karşı pazarlık aracı olarak kullandı ve Manas'ın kirasını 63 milyon dolara çıkararak üssün süresini uzattı.²⁹⁶ Akayev gibi Bakiyev'in de hem Manas üssü çerçevesinde ABD'den elde edilen gelirleri hem de Rusya'dan alınan yardımları başta oğlu Maksim Bakiyev olmak üzere kendi aile üyelerine tahsis ettiği yönünde iddialar ortaya atıldı.²⁹⁷ Neticede yukarıda da değinildiği üzere, gittikçe yoksullaşan ve yolsuzluklardan bunalan Kırgız halkının ayaklanması sonucu iktidardan düşürüldü.

Liberal ekonomi reformlarının gerek ülkenin kaynaklardan yoksun oluşu gerek Akayev ve Bakiyev dönemlerindeki yolsuzluklar nedeniyle gelişme kaydedememesinin bir sonucu olarak Kırgızistan ekonomisi üretimden ziyade tarıma ve ticarete dayalı bir ekonomi olarak kaldı.²⁹⁸ Bu bağlamda Bakiyev döneminde

²⁹⁵ **Idem.**

²⁹⁶ Cooley, **op. cit.**, 2010, s. 302-303; Karasar, **op. cit.**, 2010, s. 18. Bakiyev'in bu politikası nedeniyle, 3 Şubat 2009 tarihli Bakiyev-Medvedev görüşmesinde Rusya'nın Kırgızistan'a Kambarabat-1 hidroelektrik santrali ve diğer altyapı faaliyetleri ile bütçenin dengelenmesi için kullanılmak üzere vermeyi kabul ettiği 2 milyar dolarlık kredi ve 150 milyon dolarlık finansal yardım ancak Atambayev döneminde 20 Eylül 2012'de imzalanan anlaşmalarla yürürlüğe konuldu. http://www.mid.ru/spd_md.nsf/webcantr/ (05. 06. 2015); <http://docs.pravo.ru/document/view/28787819/29324043/> (05. 06. 2015)

²⁹⁷ Daly, **op. cit.**

²⁹⁸ Seyit Ali Avcu, "Avrasya Gümrük Birliği ve Kırgızistan: Avantajları ve Dezavantajları", **Avrasya Etüdleri**, Sayı 45, 2014, s. 281.

Kırgız ekonomisindeki en önemli aktörlerden diğerleri ise Çin, Kazakistan ve Kanada oldu. Ülkedeki Kumtor altın madeninin işletilmesinde Kırgızistan’a 3 milyar dolarlık katkı sağlayan Kanada, aynı zamanda Çin’le birlikte yabancı doğrudan yatırımların % 70’lik payına sahiptir.²⁹⁹ Çin ise Kırgızistan ticareti için çok önemlidir. DTÖ üyesi Kırgızistan uyum sürecinin gereği olarak gümrük vergilerini diğer Orta Asya ülkelerine nazaran düşük tutmaktadır. Bu nedenle de Çin’den önemli miktarda tüketim malları ithal edip bunları diğer bölge ülkelerine ve Rusya’ya yeniden ihraç etmektedir.³⁰⁰ Çin’in sağladığı bu imkânlar karşısında Rusya’nın Kırgızistan dış ticaretindeki payı, aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere, genel itibariyle her geçen yıl düşen bir seyir izledi. Atambayev döneminde de Çin ve Kazakistan Kırgızistan’ın ticaretinde Rusya’yı geride bıraktı.

Tablo 2. Yıllara Göre Kırgızistan’ın Rusya Federasyonu’na İhracatı ve Rusya Federasyonu’ndan İthalatı (%)³⁰¹

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İhracat	22,2	17,3	17,8	16,7	11,1	14,7	14,8	14,6	11,1
İthalat	34,2	33,8	34,9	36,6	35,9	33,6	27,2	17,4	21,2

2014 yılı verilerine göre, Rusya, Kırgızistan’ın toplam ihracatında % 10,5’lik payla ikinci sırada; toplam ithalatında ise % 18,6’lık payla yine ikinci sırada yer aldı.³⁰² Ticaret rakamlarındaki düşüşe rağmen Rusya Kırgız ekonomisinin en büyük sorunlarından biri olan işsizliğe çözüm imkânı sağlaması bakımından önemlidir. Üretime dayalı bir ekonomik yapının inşa edilememesi ve ücretlerin düşük olması

²⁹⁹ **Idem..**

³⁰⁰ **Ibid.**, s. 281-282.

³⁰¹ http://www.theodora.com/wfbcurent/kyrgyzstan/kyrgyzstan_economy.html (05. 06. 2015); CIA, “The World Factbook”, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html> (05. 06. 2015); Sinitsina, **op. cit.**, s. 8-9.

³⁰² Kırgızistan’ın Rusya’ya ihracatı toplam 73,208 milyon dolara; Rusya’dan ithalatı ise toplam 1,725 milyar dolara tekabül etmektedir. <http://www.trademapp.org/Bilateral.aspx> (05. 06. 2015).

nedeniyle 500 bin civarında Kırgız vatandaşı Rusya’da çalışmaktadır.³⁰³ Sayıları gittikçe artan söz konusu göçmen işçilerin büyük çoğunluğu yasadışı bir statüye sahip olmakla birlikte ülke ekonomisine ciddi miktarda döviz kazandırmaktadır.

Rusya’nın Kırgızistan ticaretindeki payının gittikçe düşmesine rağmen Atambayev yönetiminin aşağıda anlatılan ve BDT kapsamında oluşturulan AEB’ye üyelik anlaşmasını imzalaması dikkat çekicidir. Söz konusu anlaşmayla gümrük oranlarının artması sonucu Çin malları için yeniden ihracatçı rolünü kaybetme riskini³⁰⁴ göze alan Atambayev’in bu adımına dair üç husus söylenebilir. Birincisi, Atambayev’in Akayev ile Bakiyev yönetimlerinin izlediği politikalardan çıkardığı derstir. Kırgız dış politikası ve ekonomisinde Rusya’yı özellikle ABD’yle dengelemeye çalışan Akayev ile Bakiyev bu yönde attıkları adımlarda başarısız oldular ve iktidarlarını kaybettiler. Ayrıca, yukarıda da değinildiği üzere, Manas’ın kapatılmasıyla ABD’nin bölgedeki varlığının geçici olduğu, insan hakları gibi konularda müdahaleci davrandığı; buna karşılık Orta Asya ülkelerindeki rejimlere karışmayan Rusya’nın bölgede kalıcı olduğu ve eski Sovyet coğrafyasındaki etkisinin AEB gibi örgütlerle giderek arttığı ortaya çıktı. Bu nedenler dolayısıyla Atambayev’e göre, denge politikası yerine Rusya’yla yakınlaşmanın kaçınılmaz olduğu söylenebilir.

³⁰³ Rus resmi makamlarına göre 500 bin Kırgız işçisinin sadece 133,500’ü çalışma iznine sahiptir. Avcu, **op. cit.**, s. 286. Ocak 2015 verilerine göre Rusya’da çalışan Kırgız göçmen işçi sayısı 2014’te 524,900’den 545 bine çıkmıştır ve bu işçilerin sağladığı dövizler ülkenin GSYH’sinin % 30’undan fazlasını oluşturmaktadır. Nurzhan Zhambekov, “Russia’s Regulation of Labor Migration Set to Hurt Central Asian Economies”, 29 April 2015, <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13190-russia%E2%80%99s-regulation-of-labor-migration-set-to-hurt-central-asian-economies.html> (05. 06. 2015). Başka bir kaynağa göre 2015 yılı itibarıyla Rusya’da çalışan Kırgız işgücünün sayısı 1,5 milyon civarındadır ve bu rakam Kırgızistan nüfusunun yaklaşık % 20’ine tekabül etmektedir. Söz konusu göçmen işçilerin sağladığı döviz ise Kırgızistan’ın GSYH’sinin % 33’ünü oluşturmaktadır. Umar Farooq, “Hope and Fear: Kyrgyz Migrants in Russia”, 24 April 2015, <http://www.irinnews.org/report/101398/hope-and-fear-kyrgyz-migrants-in-russia> (05. 06. 2015)

³⁰⁴ Avcu, **op. cit.**, s. 283.

İkincisi, Akayev ile Bakiyev dönemlerinde ABD'yle kurulan ekonomik ilişkilerin büyük ölçüde üs geliriyle sınırlı kalması; buna karşılık Rusya ile ticari ilişkilerin süreklilik arz ettiği gerçeğidir. Bu çerçevede Atambayev'in başta Rusya olmak üzere AEB üyesi ülkelerle ticaretini artırmayı ve böylelikle Kırgız ekonomisinin iyileştirilmesi için daha kalıcı çözüm sağlamayı amaçladığı yanlış bir değerlendirme olmayacaktır.

Üçüncüsü ise, Kırgızistan'ın kronik bir sorunu olan istihdam yetersizliğinin ülke ekonomisinin kötüye gidişinde ve bununla paralel şekilde halk ayaklanmaları sonucu yaşanan iktidar değişikliklerinde önemli rol oynamasıdır. Çin'le ticari ilişkilerin yakın olmasına rağmen kendi nüfus fazlasını diğer ülkelere göndermek zorunda kalan Pekin yönetimi Kırgız ekonomisinin bu sorununa çözüm sağlamamaktadır. Atambayev'in Moskova'yla yakınlaşarak ülkedeki işgücü fazlasının Rusya'da istihdamının artmasını, bu sayede hem Kırgızistan ekonomisini iyileştirmeye hem de kendi iktidarını tehdit edecek halk ayaklanmalarının önüne geçmeye çalıştığı söylenebilir.

Atambayev döneminde Kırgız-Rus ekonomik ilişkilerinin yakınlığını göstermesi bakımından çok önemli bir başka boyut ise enerji alanındaki işbirliğidir. Kazakistan'ın aksine enerji kaynaklarından yoksun ve fakir bir ülke olan Kırgızistan petrol ve doğalgaz alanında Rusya ile işbirliği içerisindedir. Devlet şirketi olan Kyrrgyzgas'ı 2014 Nisanı'nda sembolik bir değer olan 1 dolar karşılığında Rus Gazprom şirketine satan Kırgızistan'ın buradaki temel amacı, enerji kaynakları bakımından zengin komşuları Kazakistan ve Özbekistan'a olan bağımlılığını

azaltmaktır.³⁰⁵ Fakat diğer yandan böyle bir adım Kırgızistan'ın enerji temini konusunda doğrudan Rusya'ya bağımlı hâle geldiğini göstermektedir.

Görüldüğü üzere 2000'lerde Kırgızistan'ın Rusya'yla ekonomik ilişkilerinde ilk on yıl Moskova yönetiminin Kırgız ekonomisindeki giderek artan rolünü dengeleme çabalarıyla şekillenmiştir. Fakat yaşanan gelişmeler bu yöndeki politikaların başarısız olduğunu göstermiştir. 2011'in sonunda iktidara gelen Atambayev ise önceki yıllarda atılan adımlardan çıkardığı dersler sonucunda Rusya'ya bağımlılığı artıracak politikalar izlemeye başlamıştır.

3. Çok Taraflı Uluslararası Platformlar

Uluslararası sistemde ve Orta Asya'da 11 Eylül 2001'in ardından yaşanan gelişmeler Kırgızistan'ın iç dinamikleriyle birleşince Bişkek yönetimi için Rusya'nın etkin rol oynadığı çok taraflı uluslararası platformların önemi daha da arttı. Kırgızistan Orta Asya ve çevresindeki güvenlik sorunlarının askeri ve diplomatik yollarla üstesinden gelmeyi, üye devletler arasındaki ekonomik ilişkileri geliştirmeyi hedefleyen söz konusu bölgesel örgütlerin hepsinde de kuruluş aşamasından itibaren yer aldı. Yukarıda da değinildiği üzere, Akayev'in çokyönlü dış politika ilkesinin ve Bakiyev döneminde ilan edilen dış politika konseptinin önemli bir boyutunu oluşturan Rusya'nın öncü rol oynadığı çok taraflı platformlar Bişkek-Moskova ilişkilerinin giderek yaklaşmasını sağlayan bir zemin niteliğindedir.

a. Bağımsız Devletler Topluluğu

Kırgızistan için ekonomi ve güvenlik bakımından önemli bir çoktaraflı platform olan BDT, 2000'li yıllarda özellikle ekonomik boyutuyla Bişkek yönetimi için öne çıkmıştır. Nitekim BDT kapsamında imzalanan KGA, 11 Eylül sonrası

³⁰⁵ Asel Kalybekova, "Kyrgyzstan: Is Gazprom Deal a Blessing or Curse for Bishkek?", **Eurasia Insight**, July 31, 2013, <http://www.eurasianet.org/node/67327> (11. 07. 2014)

dönemde, 2002’de örgüte dönüşerek ayrı bir çoktarafli platform olmuştur ve Kırgız-Rus ilişkilerinin BDT içerisinde güvenlik boyutu KGAÖ kapsamında incelenecektir. Dolayısıyla 2000’li yıllarda Kırgızistan’ın BDT kapsamında Rusya ile ilişkilerini AEB’ye üyelik süreci doğrultusunda ele almak gerekmektedir.

BDT içerisinde başlatılan Gümrük Birliği’ne taraf olan Kırgızistan bir sonraki aşamayı oluşturan AEB’nin kurulmasını desteklemiş, fakat Gümrük Birliği’nden doğacak yükümlülüklerin daha çok tarım ve ticarete dayalı bir ekonomiye sahip olan Kırgızistan’ı zor duruma sokacağı düşüncesiyle ağır hareket etti. Nitekim 2007’de Kazakistan, Rusya ve Belarus arasında imzalanan Gümrük Birliği Antlaşması’nda yer almadı. Antlaşmada öngörüldüğü üzere imzacı üç devlet arasında 2010 yılından itibaren Gümrük Birliği’nin faaliyete geçmesinin ardından Kırgızistan’ın da katılması yönünde Bişkek yönetimi üzerindeki baskılar arttı. Atambayev’in seçimler sırasında defalarca Gümrük Birliği’ne katılmak istediklerini vurgulamasına rağmen Kırgızistan’ın Birliğe üye olmak için başvurusu 2013 Mayıs’ında gerçekleşti. Ancak Kırgızistan’ın üyeliği için hükümetler arası çalışma gruplarının hazırladığı yol haritasındaki gümrük vergi oranlarına ve ürünlere ilişkin hükümler Kırgızistan’ın özellikle Çin’le ticaretinde büyük kayıplara yol açacağı düşüncesiyle Bişkek yönetimi tarafından kabul edilmedi.³⁰⁶

Hükümetler arasında sürdürülen çalışmaların sonucunda Kırgızistan 29 Mayıs 2014’te Kazakistan, Rusya ve Belarus arasında AEB antlaşmasının akdi sırasında Rusya’yla ekonomik entegrasyon çerçevesinde bir anlaşma imzaladı. Buna göre AEB üyeliği kapsamında Kırgızistan’ın ekonomik gelişmesini sağlamak amacıyla 500 milyon dolar sermayeli bir Rus-Kırgız Kalkınma Fonu kurulması

³⁰⁶ Avcu, **op. cit.**, s. 274-279.

öngörüldü.³⁰⁷ 23 Aralık 2014'te ise Kırgızistan 1 Ocak 2015'ten itibaren yürürlüğe giren AEB'ye katılım anlaşmasını imzaladı.³⁰⁸ Böylece Kırgızistan Rusya'nın ekonomik desteğiyle AEB üyelik sürecini tamamlamış oldu.

Kırgızistan açısından AEB üyeliğinin her şeyden önce bir zorunluluk olduğu söylenebilir. Kırgız ekonomisi pek çok bakımdan Rusya'ya bağımlı durumdadır. Yukarıda da değinildiği üzere Rusya'da pek çok farklı sektörlerde binlerce Kırgız çalışmakta ve onların kazandıkları gelir Kırgızistan GSYH'sinin üçte birini oluşturmaktadır. Bişkek yönetimi için, AEB üyeliği, işgücünün serbest dolaşımını sağlayarak ülkedeki işsizliğe çözüm bulma imkânı doğurdu. Ayrıca Rusya Kırgız ticaretinin 2000'li yıllarda genel itibariyle ikinci sırasında yer alan istikrarlı bir ortağıdır. AEB üyeliği ile ticari ilişkilerin canlandırılması hedeflenmektedir. ABD'nin 2014 Haziranı'nda ülkeyi terk etmesi de Kırgızistan'ın AEB üyeliğini alternatifsiz kılmıştır.³⁰⁹ Dolayısıyla malların, işgücünün ve sermayenin serbest dolaşımını öngören BDT kapsamındaki AEB, Kırgızistan-Rusya ilişkilerini giderek daha fazla yakınlaştırması, hatta Kırgızistan'ın tek taraflı olarak Rusya'ya bağımlılığını artırması bakımından önemlidir.

b. Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü

11 Eylül olaylarının ardından, yukarıda da değinildiği üzere, eski Sovyet coğrafyasında, özellikle de Afganistan'a sınır olan Orta Asya'da terörist faaliyetlere karşı ortak savunmayı amaçlayan KGAÖ kuruldu. 1992'de BDT kapsamında

³⁰⁷ *Ibid.*, s. 280; “Soglaşenie Mejdu Pravitelstvom Kırgızskoy Respubliki i Pravitelstvom Rossiyskoy Federatsii o Rossiysko-Kırgızkom Fonde Razvitiya (Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti ve Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Rus-Kırgız Kalkınma Fonu Anlaşması)”, <http://www.rkdf.org/docs/%D0%A1%D0%BE%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%20%D0%BE%20%D0%A0%D0%9A%D0%A4%D0%A0.pdf> (06. 06. 2015)

³⁰⁸ “Kyrgyzstan Signs EEU Deal as Divisions Emerge in New Alliance”, *RFERL*, December 23, 2014.

³⁰⁹ *Avcu, op. cit.*, s. 280-288.

imzalanan KGA'nın daha işlevsel hale getirilmesi amacıyla kurulan örgütün Kırgızistan'ın güvenlik endişelerini giderecek önemli bir adım olması beklentisiyle Akayev kurucu liderler arasında yer aldı. Nitekim 1999 Ağustosunda yaşanan olaylar Bişkek yönetiminin güvenlik zafiyetini ortaya çıkarmıştı. Kırgızistan'ın radikal İslamcı İMU güçlerini Rusya'nın yardımıyla geri çekilmeye zorlaması KGA temelinde bir örgütün kurulmasının başlangıç noktasını oluşturdu.³¹⁰ ABD'nin 11 Eylül sonrası Afganistan'da başlattığı uluslararası terörizme karşı savaş doğrultusunda Kırgızistan ile Özbekistan'da askeri üsler elde etmesi, Rusya ve Orta Asya cumhuriyetlerini bölgesel güvenlik için adım atmaya zorladı³¹¹ ve KGAÖ'nün kuruluş sürecini hızlandırdı. Ayrıca Putin'in Orta Asya'daki güvenlik sorunlarının çözümü için bölge ülkeleriyle işbirliğini bir örgüt kapsamında geliştirerek ABD'nin üs politikasına en kısa sürede cevap vermeyi amaçlaması da KGAÖ'nün kuruluşunda etkili bir faktör oldu.³¹²

Bişkek yönetiminin güvenlik konusundaki zafiyetinin ve bu çerçevede izlediği dış politikanın kuruluşunda belirleyici rol oynadığı KGAÖ kapsamında Kırgızistan-Rusya ilişkileri açısından atılan ilk ve en önemli adım 2003'te Kant askeri üssünün açılmasıdır. Akayev KGAÖ bünyesinde konuşlandırılan söz konusu Rus hava üssünü Kırgızistan ve Orta Asya güvenliği açısından çok önemli ve gerekli bir adım olarak nitelendirmiştir.³¹³ Son derece zayıf bir askeri güce sahip Kırgızistan için Kant üssünün varlığı potansiyel güvenlik tehditlerinin bertaraf edilebilmesi için teminat oluşturmaktadır. Bunun en önemli göstergesi ise yukarıda da değinildiği

³¹⁰ Andrei Kazantsev, "Russian Policy in Central Asia and the Caspian Sea Region", **Europe-Asia Studies**, Vol. 60, No. 6, 2008, s. 1075.

³¹¹ Fırat Purtaş ve Halid Mammadov, "Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü ve Orta Asya Cumhuriyetleri", M. Turgut Demirtepe ve Güner Özkan (der.), **Uluslararası Sistemde Orta Asya: Dış Politika ve Güvenlik**, Ankara, USAK Yayınları, 2013, s. 107.

³¹² Kazantsev, **op. cit.**, s. 1082.

³¹³ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/29400> (07. 06. 2015)

üzere, 2017’de bitecek olan Kant’ın kullanım süresinin Atambayev döneminde 2012’de 15 yıllığına uzatılarak 2032’ye kadar varlığını sürdürecektir. Ayrıca Atambayev’in Manas’taki ABD askeri varlığına 2014 Haziranı itibariyle son vermesi Rusya’nın Kırgızistan topraklarındaki tek yabancı askeri güç olarak kalmasını sağladı. Buradan hareketle KGAÖ kapsamında kurulan Kant üssünün Bişkek yönetiminin güvenlik konusunda doğrudan örgütün en güçlü üyesi olan Rusya’ya bağımlılığının giderek artmasına yol açtığını söylemek yanlış olmayacaktır.

KGAÖ kapsamında Kırgız-Rus ilişkileri açısından önemli nitelikteki bir diğer adım ise 2001’de Orta Asya’da kurulan Kolektif Acil Konuşlandırma Gücü (KAKG) oldu.³¹⁴ Rusya, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan’ın ordularından sağlanan taburlardan oluşan KAKG’nin kurulduğunda 1500 olan toplam asker sayısı 2003’ten itibaren 4000’e çıkarıldı.³¹⁵ 2009 Şubatı’nda KGAÖ üyesi ülkelerin aldıkları bir kararla Kolektif Acil Müdahale Gücü (KAMG) oluşturuldu. KGAÖ çerçevesinde teröre karşı özel operasyonlar ve insani yardım amacıyla oluşturulan, hareketli bir birlik olarak tasarlanan KAMG’nin üye ülkelerde meydana gelebilecek olaylara müdahalesi Kolektif Güvenlik Konseyi’nin onayı ile mümkündür. Tüm üye ülkelerden askeri birliklerin gönderildiği KAMG tek komuta altındadır ve daimi olarak Rusya’da konuşlandırılmıştır.³¹⁶ Gerek KAKG gerek KAMG’de en etkili güç Rusya’dır. Dolayısıyla Kırgızistan söz konusu birlikler aracılığıyla ulusal güvenliğini temin etmeyi amaçlarken giderek Rusya’nın askeri şemsiyesi altına girmektedir.

Kuruluşundan itibaren, üye devletlerin askeri güçlerinin katılımıyla 2009’dan beri düzenlenen tatbikatlar dışında bölge güvenliği için somut bir gelişme kaydetmemiş olan KGAÖ için gittikçe Orta Asya’nın NATO’suna dönüştüğü

³¹⁴ http://www.odkb.gov.ru/start/index_aengl.htm (07. 06. 2015)

³¹⁵ Kazantsev, **op. cit.**, s. 1077; Nogayeva, **op. cit.**, 2011, s. 146.

³¹⁶ Purtaş ve Mammadov, **op. cit.**, s. 110; Nogayeva, **op. cit.**, 2011, s. 147.

yönünde analizler mevcuttur.³¹⁷ Ancak 2010 yılında Kırgızistan'ın güneyinde Özbeklerle Kırgızlar arasında yaşanan etnik çatışma sırasındaki olayları söz konusu ülkenin iç işleri olarak değerlendiren, bu nedenle pasif kalan örgütün varlık nedeni ve etkililiği üye devletlerce sorgulanmaya başlamıştır. Kant'ta askerleri ve hava gücü bulunan Rusya'nın geçici Otunbayeva hükümetinin yardım talebine rağmen herhangi bir müdahalede bulunmaması Bişkek'i hayal kırıklığına uğratmış olsa da Kırgızistan'ın güvenliği için vazgeçil(e)mez niteliktedir.³¹⁸ Kırgızistan için KGAÖ ve en güçlü üyesi Rusya gerek ülkenin askeri yapısının güçlendirilmesi gerekse bölgedeki tehdit unsurlarına karşı yıldırma potansiyeli taşıması bakımından önemlidir. Nitekim Atambayev döneminde atılan Kant üssünün uzatılması gibi adımlar bunun açık bir göstergesidir.

c. Şangay İşbirliği Örgütü

SSCB'nin dağılmasıyla yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması sonucu Orta Asya'daki sınırlarının güvenliğini sağlayabilmek amacıyla Çin tarafından başlatılan Şangay Beşlisi yukarıda da anlatıldığı gibi 2001'de örgüte dönüştü. Sınır çizimi ve güvenliği amacıyla başlatılan girişim temelinde kurulan ŞİÖ gittikçe dönüşerek terörizm, aşırılıkçı ve ayrılıkçı faaliyetlerle mücadeleyi temel ve değişmez amacı olarak benimsedi.³¹⁹ Rusya ve Çin gibi iki büyük gücün üyesi olduğu ŞİÖ Kırgızistan için hem güvenlik ve ekonomi bakımından hem de bu iki güçlü aktörü birbirlerine karşı dengeleyebilme açısından önemlidir.

³¹⁷ Purtaş ve Mammadov, *op. cit.*, s. 110; Yuliya Nikitina, "Regional Security Cooperation in the Post-Soviet Space", *Security Index*, Vol. 17, No. 4, s. 47-49.

³¹⁸ Nikitina, *op. cit.*, s. 48. Kırgızistan'daki olaylara ek olarak KGAÖ'yle kuruluş aşamasından beri tutarsız politikalar izleyen Özbek lider Kerimov'un 2012'de KGAÖ üyeliğini askıya alması da örgütün geleceğine dair olumsuz bir izlenim yaratmaktadır. Purtaş ve Mammadov, *op. cit.*, s. 116-119.

³¹⁹ Demirtepe ve Erdoğan, *op. cit.*, s. 85-87; "The Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism", <http://www.sectso.org/EN123/show.asp?id=68> (19. 05. 2015)

ŞİÖ bünyesinde 2003'te kurulan Bölgesel Anti-Terörizm Yapısı (BATY)³²⁰ hem örgütün hem de Kırgızistan'ın terörizm, ayrılıkçı ve aşırılıkçı faaliyetlerle mücadelede güvenliğini sağlaması açısından en önemli mekanizmalardan birisidir. 2007'de oluşturulan Barış Misyonu kapsamında da üye devletlerin askeri güçlerinin katılımıyla belirli aralıklarla askeri tatbikatlar düzenlenmektedir.³²¹ Söz konusu askeri tatbikatlar Kırgız ordusunun eğitimi için önemlidir.

ŞİÖ'nün Kırgızistan-Rusya ilişkileri açısından iki boyuta sahip olduğu söylenebilir. Birincisi, Bişkek yönetiminin güvenlik konusunda Rusya'ya olan bağımlılığını Çin gibi büyük bir devletin dâhil olduğu çoktarafli platform aracılığıyla dengelemeye çalışmasıdır. Fakat, 2007'de imzalanan KGAÖ ile ŞİÖ arasında imzalanan mutabakat anlaşması³²² göz önünde bulundurulduğunda her iki örgütte aktif olan Rusya'nın Kırgızistan'ın güvenliğinde belirleyici rolünün sürdüğü, dolayısıyla Bişkek yönetiminin bu denge çabasının pek başarılı olmadığı görülmektedir. Ayrıca 2010'da Kırgızistan'da yaşanan Kırgız-Özbek çatışmasında ŞİÖ üyesi devlet başkanlarının düzenledikleri zirvede yaptıkları açıklamada, tıpkı KGAÖ gibi olayların Bişkek hükümetinin iç meselesi olduğunu ve herhangi bir müdahalenin doğru bulunmadığını ifade etmeleri örgütün faaliyetlerinin oldukça sınırlı düzeyde kaldığını gösterdi.³²³ Örgütün karışmama kararı almasında ise Rusya'nın tutumu belirleyici oldu.³²⁴ Dolayısıyla Kırgızistan'ın iç ve dış dinamiklerinden kaynaklanan güvenlik sorunlarında Rusya birinci derecede söz sahibidir.

³²⁰ <http://ecrats.org/ru/about/history/> (08. 06. 2015); Aris, **op. cit.**, s. 453; Nogayeva, **op. cit.**, 2011, s. 268.

³²¹ Demirtepe ve Erdoğan, **op. cit.**, s. 89; Aris, **op. cit.**, s. 455.

³²² Demirtepe ve Erdoğan, **op. cit.**, s. 88.

³²³ Aris, **op. cit.**, s. 460-461; "Declaration of the Tenth Meeting of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization", 11. 06. 2010, <http://www.sectso.org/EN123/show.asp?id=225> (08. 06. 2015); Nikitina, **op. cit.**, s. 48.

³²⁴ Aris, **op. cit.**, s. 469.

İkincisi ise, ŞİÖ'nün ekonomik boyutudur. Üye devletler arasında ekonomik işbirliğinin geliştirilmesinin ŞİÖ'nün amaçlarından birisi olduğuna daha önce değinilmişti. Bu çerçevede Çin Kırgızistan'la Sarı-Caz hidro-enerji kaynaklarının kullanımına ilişkin anlaşma imzalayarak enerji üretimi konusunda 300 milyon dolarlık taahhütte bulunmuştur.³²⁵ Buna ek olarak, 2014 verilerine göre Çin Kırgızistan ticaretinde, özellikle ithalatında çok büyük bir paya sahiptir. Fakat 2012'de Rusya'yla imzalanan 2 milyar dolarlık kredi ve yardım anlaşması ile 2014'te imzalanan AEB üyeliği anlaşması göz önünde bulundurulduğunda Kırgız ekonomisi için Rusya'nın başat konumunu sürdürdüğü görülmektedir. Dolayısıyla Kırgızistan için ŞİÖ askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda Rusya'ya bir alternatif değildir. Bilakis, iki ülke arasındaki ilişkilerin giderek yakınlaşmasına imkân sağlayan platformlardan bir diğeridir.

d. Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı

Asya kıtasındaki güvenlik, istikrar ve barışı tehdit eden unsurlarla mücadele etmek için üye devletlere diplomatik bir zemin sağlayan AİGK'nin 2000'li yıllarda iç karışıklıklar ve bölgedeki istikrar karşıtı faaliyetlerin hedefi olan Kırgızistan için önemli bir platform olması beklenmiştir. Nitekim Bakiyev AİGK zirvesinde yaptığı konuşmada söz konusu platformun üye devletler arasında pekçok alanda işbirliğinin artmasına, bölgedeki sorunlara müzakereler yoluyla çözüm bulunmasına imkân sağlayacak tarihi bir adım olduğunu ifade etmiştir.³²⁶ Fakat 2005 ve 2010'da ülkede yaşanan iktidar değişiklikleri ve etnik çatışmalarda AİGK pasif kalmıştır.

Kazakistan'ın aksine Kırgızistan-Rusya ilişkileri açısından AİGK dolaylı bir role sahiptir. Şöyle ki, Nazarbayev'in inisiyatifiyle başlatılan AİGK sürecinin

³²⁵ Nogayeva, **op.cit.**, 2011, s. 275.

³²⁶ http://www.s-cica.org/page.php?page_id=251&lang=1 (08. 06. 2015)

öneminin Kazakistan'ın bölgedeki sorunların çözümü için Rusya dışında diğer aktörlerin de katılımını sağlama amacından kaynaklandığına yukarıda değinilmişti. Kırgızistan ise Rusya'nın üyesi olduğu AİGK'da yer alarak dış politikasında Moskova'nın önemli bir konumda olduğunu teyit etmiş ve iki ülke arasındaki ilişkilerin yakınlaşmasını sağlayacak mümkün olan her platformda yer alacağını göstermiştir. Bu durum Kazakistan ve Kırgızistan'ın Rusya'yla ilişkilerindeki farklılığa işaret etmesi bakımından önemlidir.

Bişkek yönetimi bağımsızlığının ilk yıllarında ülkesinin dezavantajlı konumunu tersine çevirebilmek için iktisadi ve siyasi bağlamda liberal söylemler geliştirerek ve reformlar yaparak özellikle Batılı devletlerle yakın ilişkiler kurmaya çalıştı. Fakat 1990'ların sonlarına doğru zayıf ekonomik yapısı, tarihten beri süregelen aşiret bağlarının siyasi alana yansması, son derece küçük ve eğitimsiz ordusu nedeniyle reformları başarılı şekilde gerçekleştiremedi ve uluslararası alanda kendisine duyulan sempatiyi kaybetti. Bunun sonucunda güvenlik ve ekonomi sorunlarının aşılabilmesi için gerekli dış desteğin ancak Rusya tarafından sağlanabileceği düşüncesi Kırgız dış politikasının vazgeçilmez bir boyutu hâline geldi. 2000'li yıllarda ise Kırgız liderler ülkenin siyasi, askeri ve ekonomi alanlarındaki belirleyici rolünü 11 Eylül'ün ardından bölgeye gelen ABD'ye üs tahsis ederek ve Çin'le ticari ilişkileri geliştirerek dengelemeye çalıştılar. Ancak ülkenin yukarıda anlatılan iç dinamikleri Bişkek hükümetlerinin bölgede yaşanan gelişmeleri dış politikada avantaja dönüştürmesine engel oldu. Özellikle Atambayev döneminde ABD üssünün kapatıldığı Kırgızistan güvenlik ve ekonomi alanlarında Rusya'ya bağımlılığını arttırdı.

SONUÇ

Bu tez, Kazakistan ve Kırgızistan'ın Rusya'yla ilişkilerindeki benzerlikler ve farklılıkların neler olduğu ve bunların nedenlerinin tespit edilmesi için hazırlandı. Her iki Orta Asya devletinin Rusya'yla ikili düzeyde ve çoktarafli platformlardaki siyasi ve ekonomik ilişkilerini detaylı bir şekilde inceleyen bu tez, Kazakistan ve Kırgızistan'ın Rusya'yla ilişkilerinin “şekil” bakımından benzer, fakat “içerik” bakımından son derece farklı olduğunu iddia etmektedir. Bu çerçevede, her iki devletin bağımsızlıklarından itibaren gerçekleştirdikleri ekonomik ve siyasi reformların sonuçları ile uluslararası sistemde meydana gelen olaylar Almatı/Astana ve Bişkek hükümetlerinin Moskova'ya yönelik politikalarının farklı yönde seyretmesini belirleyen temel unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kazakistan ve Kırgızistan'ın dış politikalarında Rusya en önemli aktördür. Bu durumun ortaya çıkmasında Rusya Çarlığı'nın Orta Asya'yı işgalinden itibaren geçen yaklaşık 250 yıllık tarihsel arka planın rolü büyüktür. 19. yüzyılda büyük çoğunluğu hayvancılıkla uğraşan göçebe Kazak ve Kırgız halkları Rusların işgalinin ardından yaşanan sosyo-ekonomik dönüşümle birlikte yerleşik düzene geçmeye başladılar. 1917 yılında gerçekleşen Ekim Devrimi'yle birlikte SSCB yönetimi altına giren Orta Asya cumhuriyetlerinin merkezi planlı ekonominin sonucu olarak siyasi ve iktisadi bakımdan Moskova'ya bağımlılıkları arttı. SSCB'nin dağılması sonucu ilk kez kendi ulus-devletlerini kurma imkânına kavuşan Kazak ve Kırgız halklarının tarihsel bağlardan kaynaklanan sebeplerden dolayı Rusya'yla ekonomik ilişkileri yakınlığını sürdürdü ve bu durum siyasi alanda da yansımaları buldu. Fakat bağımsızlıklarının hemen ardından Kazakistan ve Kırgızistan'ın devlet inşa süreçlerindeki farklılıklar

ve bölgedeki gelişmeler yaklaşık çeyrek asır boyunca genel olarak dış politikalarının özel olarak Rusya'yla ilişkilerinin şekillenmesinde belirleyici rol oynadı.

SSCB'nin dağıldığı 1991 yılından 11 Eylül olaylarının meydana geldiği 2001 senesine kadar Kazakistan ve Kırgızistan'ın Rusya'yla ilişkilerine bakıldığında tezin temel iddiasını doğrulayan verilerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu on yıllık süreçte Kazakistan'ın Rusya'yla imzaladığı ikili anlaşmalar, kurduğu ekonomik ilişkiler ve çoktarafli uluslararası platformlar kapsamındaki münasebetler her iki devletin siyasi bağımsızlık inşası ve SSCB dönemindeki ekonomik birliği sürdürme çabaları temelinde şekillenmiştir. Aynı dönemde Kırgızistan ile Rusya arasında benzer alanlarda atılan adımlar ise Bişkek yönetiminin “demokrasi adası” söylemi doğrultusunda dış politikada en az Rusya kadar Batılı devletlerle de yakın ilişkiler kurmak istediğini, ancak ülkenin maruz kaldığı ekonomi ve güvenlik meselelerinin iki ülkeyi giderek yakınlaştırdığını göstermektedir.

Kazakistan ile Rusya arasında siyasi ve iktisadi alanda yakın işbirliğinin geliştirilmesini ve gelecek yıllarda bunun sürdürüleceğini işaret eden çok sayıda ve geniş içerikli ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Bu dönemde Kırgızistan ile Rusya arasında imzalanan ikili anlaşmalar ise Kazakistan'la yapılanların aksine sayıca az ve içerik bakımından daha sınırlı kalmıştır. Kazak lider Nazarbayev için eski egemen güç ve yeni sınır komşusu Rusya gerek SSCB'den artakalan sorunların çözüme kavuşturulmasında gerekse Kazakistan'ın dış politikasında en önemli aktördür. Kazakistan'dan farklı olarak Kırgızistan'ın ortak sınır paylaşmadığı Rusya ise Akayev yönetimine göre özellikle 1990'ların ilk yarısında eski egemen güç olarak önemli, fakat yeni bağımsız devletin liberal iktisadi ve siyasi hedeflerini

gerçekleştirebilmesi için Batılı devletlerin yanı sıra dikkate almaya çalıştığı bir aktör olmuştur.

1991-2001 yılları arasında Kazakistan ile Rusya'nın ekonomik ilişkilerine bakıldığında da benzer durum söz konusudur. Bağımsızlık sonrası süreçte zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarıyla uluslararası aktörlerin dikkatini çeken Kazakistan SSCB döneminde inşa edilen enerji nakil hatlarının Rusya'nın denetiminde bulunmasından ötürü bu alanda Moskova yönetimiyle sıkı bir işbirliği kurmuştur. Ayrıca en uzun kara sınırına sahip komşusu Rusya Kazakistan ekonomisinin gelişebilmesi için gerekli olan ticarete ilk sıralarda yer alan ortak konumunda olmuştur. Bu sayede Kazakistan ekonomisini giderek güçlendirmiş ve Rusya ile diğer büyük uluslararası aktörler arasında bir denge arayışına girmeye başlamıştır. Kazakistan'ın aksine petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarından yoksun, dağlık yapısı nedeniyle endüstrinin ve tarımın yakın vadede gelişmesinin zorluğunu yaşayan Kırgızistan ise ülkeyi Batılı devletlerin destekleriyle tıpkı Avrupa'daki İsviçre örneği gibi Orta Asya'nın finans ve turizm merkezi yapmayı hedeflemiştir. Bu çerçevede Bışkek yönetiminin ekonomi politikalarında Rusya 1990'ların ilk yarısında Batılı devletlerin gerisinde kalmıştır. Ancak ülkedeki istikrarsız siyasi yapının ekonomi alanında kayırmacılığa yol açmasının sonucunda liberal reformlardan başarı elde edilemeyince Batılı ülkelerin ve uluslararası finans örgütlerinin güvenini kaybeden Akayev yönetimi 1990'ların ikinci yarısında ekonomik bakımdan Rusya'ya yönünü dönmüş ve giderek artan borçlar sebebiyle Moskova'ya bağımlı hâle gelmeye başlamıştır.

Bağımsızlıktan sonraki ilk on yılda Kazakistan ve Kırgızistan'ın Rusya'yla ilişkilerinde benzer adımları attıklarını gösteren boyut ise eski Sovyet coğrafyasında

kurulan çoktarafli uluslararası platformlardır. Her iki Orta Asya cumhuriyeti Rusya'nın etkin rol oynadığı BDT, ŞİÖ ve AİGK'de kurucu üye olarak yer almışlardır. Ancak Kazakistan ve Kırgızistan'ın söz konusu örgütlere dâhil olma süreçleri ve sebeplerindeki farklılıklar bu devletlerin Rusya'yla ilişkilerindeki benzerliğin sadece şekil bakımından olduğunu göstermektedir. Şöyle ki, ekonomi ve güvenlik alanlarında işbirliğini öngören BDT'de doğrudan güvenlik tehdidine maruz kalmayan Kazakistan daha çok iktisadi boyuta önem verirken; Kırgızistan bu örgütte önceleri ekonomik gerekçelerle yer almış, fakat 1990'ların sonlarında Fergana Vadisi'ndeki radikal İslami hareketlerin yarattığı tehlike karşısında zayıf kalan askeri yapısı nedeniyle Rusya'nın desteğini sağlayabilmeye öncelik vermiştir. Kazakistan ve Kırgızistan'ın ŞİÖ üyelikleri için de benzer durum söz konusudur. Çin ile bölgedeki eski SSCB ülkelerinin arasındaki sınır sorunlarını çözmek amacıyla kuruluş süreci başlayan ŞİÖ'de Kazakistan Rusya'nın ekonomi ve güvenlik alanlarındaki etkisini Pekin'in desteğiyle dengelemeye çalışırken; Bişkek yönetimi ülkeye yönelik güvenlik tehditleri karşısında Rusya ve Çin'in desteğini alabilmeyi hedeflemiştir. Nazarbayev'in inisiyatifıyla kurulan AİGK ise Kazakistan ve Kırgızistan arasındaki farkı en açık şekilde gösteren bir çoktarafli uluslararası platformdur. Kazak liderin ülkesini giderek Rusya'nın askeri şemsiyesi altına sokan bölgedeki güvenlik tehditlerini diplomasi aracılığıyla bertaraf etmeyi ve böylece askeri alanda Moskova'nın etkisini azaltmayı amaçlayarak kurulmasına öncülük ettiği AİGK, kısa süreli bağımsızlık deneyimine rağmen uluslararası alanda sorumluluk üstlenen bir Kazakistan'ın varlığını gösterirken; Kırgızistan için güvenlik sorunlarına çözüm bulmak hedefiyle üye olduğu bir platform olmuştur.

11 Eylül 2001’de ABD’de yaşanan terör saldırılarının ardından uluslararası sistemdeki dönüşüm Kazakistan ve Kırgızistan’ın Rusya’yla ilişkilerinde de yansımaları bulmuştur. 2001-2014 yılları arasında Kazakistan ile Rusya arasındaki ilişkiler bölgesel güvenlik ve ekonomik entegrasyon çerçevesinde şekillenirken, Kırgızistan’ın Rusya’yla ilişkileri uluslararası büyük aktörlerin Orta Asya’daki güç mücadelesi olarak tanımlanabilecek Yeni Büyük Oyun tarafından belirlenmiştir. Ayrıca bağımsızlığından itibaren aynı liderin yönetiminde kalan Kazakistan’daki istikrarlı siyasi yapı Astana-Moskova ilişkilerinin giderek güçlenmesini sağlarken, iç dinamiklerin yol açtığı istikrarsız siyasi yapı ve iktidar değişiklikleri Kırgızistan’ın Rusya’yla ilişkilerinde liderlere göre değişiklikler yaşanmasına sebep olmuştur.

2001-2014 yılları arasında Kazakistan ile Rusya arasında imzalanan ikili anlaşmalarda önceki dönemde kurulan siyasi, ekonomik ve askeri ilişkilerin daha ileri düzeye taşınmasına yönelik hükümler ağırlıktayken, Kırgızistan’ın Rusya’yla imzaladığı anlaşmalarda daha çok güvenlik boyutunun ön plana çıktığı görülmektedir. Söz konusu anlaşmaların içeriklerinden yola çıkılarak Kazakistan’ın Moskova yönetimi ile ilişkilerini çeşitli boyutlarda pekiştirmeye çalıştığı ve Rusya karşısındaki konumunu güçlendirmeye yönelik adımlar attığı görülmektedir. Buna karşılık kendi topraklarında ABD ve Rusya’ya tahsis ettiği askeri üsler nedeniyle Yeni Büyük Oyun’un sahası olan Kırgızistan ilk başlarda bu iki büyük gücü özellikle Bakiyev’in iktidarı döneminde birbirine karşı kullanarak bir denge politikası gütmeye çalışmış, fakat ülkede yaşanan siyasi istikrarsızlıklar ve Moskova yönetiminin baskısı sonucu bu dengeyi Rusya lehine bozmuş, dolayısıyla dış politikasında Rusya’nın etkinliğini arttırmıştır. Atambayev döneminde Kırgızistan’daki Kant üssünün süresinin uzatılması bunun göstergelerinden biridir.

Yeni yüzyılın başlarında Kazakistan ve Kırgızistan'ın Rusya'yla ekonomik ilişkileri karşılaştırıldığında iki Orta Asya devleti arasındaki fark ve bunun dış politikaya yansımaları daha net görülmektedir. Zengin enerji kaynakları ve başarılı ekonomik reformlar sayesinde güçlü bir iktisadi yapı inşa eden Kazakistan bir yandan Rusya'yla ticari ilişkilerini geliştirirken diğer yandan Moskova yönetimine alternatif ortaklar bulmaya çalışarak tek taraflı bağımlılıktan kurtulmayı amaçlamıştır. Kazakistan'ın aksine sürekli kötüye giden bir ekonomik yapıya sahip Kırgızistan ise sınırlı sayı ve miktardaki ticaret ürünleri için alternatif ortaklar bulmakta güçlük yaşamış, enerji alanında ve dış yardım konusunda Rusya'ya bağımlılığı giderek artmıştır.

2001-2014 yılları arasında Kazakistan ve Kırgızistan'ın Rusya'yla çoktarafli uluslararası platformlarda yürüttükleri ilişkilerde de farklılıklar söz konusudur. BDT kapsamında ortaya çıkan Gümrük Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği'nin kuruluşunda Kazakistan etkin rol oynarken, Kırgızistan ancak Rusya'nın yardımlarıyla söz konusu ekonomik entegrasyona dâhil olabilmıştır. Dolayısıyla Kazakistan bağımsızlık sonrasında amaçladığı ekonomik bütünleşmeyi başarabilmiş, Kırgızistan ise zayıf ekonomik yapısını güçlendirebilmek için Rusya'ya eklemlenerek söz konusu oluşumlarda yer almıştır. BDT kapsamında kurulan KGAÖ ise Kazakistan için Gümrük Birliği ve AEB'ye nazaran daha az önemliyken, bölgedeki güvenlik tehditlerine doğrudan maruz kalan ve askeri gücü zayıf Kırgızistan açısından en önemli örgütlerden biri olmuştur. Nitekim KGAÖ kapsamında Kırgızistan'da açılan Kant üssü Bişkek ile Moskova yönetimlerine güvenlik alanında işbirliğini artırma imkânı sağlamıştır. ŞİÖ çerçevesinde de Kazakistan başta Çin olmak üzere üye ülkelerle ekonomik ilişkileri geliştirmeye

ağırlık verirken, Kırgızistan için daha çok güvenlik alanındaki işbirliğini ön plana çıkarmaktadır. Özellikle Çin ile geliştirmeye çalıştığı askeri işbirliği sayesinde güvenlik konusunda Rusya'ya olan bağımlılığından kurtulmayı amaçlamaktadır. AİGK ise Kazakistan'ın bölgede ve uluslararası alanda prestijini arttırmaya çalıştığı bir platform olurken, sürekli istikrarsızlıklarla gündeme gelen Kırgızistan için sorunlarına çözüm bulmaya çalıştığı bir yapı niteliğindedir.

1991-2014 yılları arasında Kazakistan ve Kırgızistan'ın Rusya'yla ilişkileri aynı askeri, siyasi ve ekonomik örgütlere üye olmaları bakımlarından benzerdir. Ancak, her iki ülkenin söz konusu örgütlere üyelik süreçleri ve gerekçelerine, bu örgütler kapsamındaki politikalarına, Rusya'yla imzaladıkları anlaşmaların içeriklerine ve ekonomik ilişkilerine bakıldığında birbirinden farklılık arz etmektedir.

KAYNAKÇA

I. KİTAPLAR

ALKAN, Haluk, **Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar**, Ankara, USAK Yayınları, 2011.

AMANOV, Şatlık, **ABD'nin Orta Asya Politikaları**, İstanbul, Gökkubbe Yayınları, 2007.

ANDERSON, John, **Kyrgyzstan: Central Asia's Island of Democracy?**, Singapore, Harwood Academic Publishers, 1999.

AYTMATOV, Cengiz, **Elveda Gülsarı**, (çev. Refik Özdek), 21. Basım, İstanbul, Ötüken, 2014.

AYTMATOV, Cengiz, **Toprak Ana**, (çev. Refik Özdek), 30. Basım, İstanbul, Ötüken, 2014.

COLLINS, Kathleen, **Clan Politics and Regime Transition in Central Asia**, New York, Cambridge University Press, 2006.

COOLEY, Alexander, **Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia**, New York, Oxford University Press, 2012.

ÇOKAY, Mustafa, **1917 Yılı Hatıra Parçaları**, Ankara, Şafak, 1988.

ÇOKAYEVA, Maria J., **Mustafa Çokay'ın Hatıraları**, (Haz. Erol Cihangir), İstanbul, Turan Kültür Vakfı, 2000.

DJALILI, Mohammad-Reza ve KELLNER, Thierry, **Yeni Orta Asya Jeopolitiği: SSCB'nin Bitiminden 11 Eylül Sonrasına**, (çev. Dr. Reşat Uzmen), İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2009.

GLEASON, Gregory, **The Central Asian States: Discovering Independence**, Colorado, Westvie Press, 1997.

- GOLDMAN, Minton F., **Rivalry in Eurasia: Russia, The United States, and The War on Terror**, Santa Barbara, California, Praeger Security International, 2009.
- HAYİT, Baymirza, **Eski Sovyetler Birliği'ndeki Türklüğün ve İslam'ın Bazı Meseleleri**, 2. Baskı, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2000.
- HAYİT, Baymirza, **Türkistan: Rusya ile Çin Arasında: XVIII-XX. Asırlarda Ruslar ve Çinlilerin İstilâları Devrinde Türkistan Milli Devletleri ve Milli Mücadeleleri Tarihi**, (çev. Abdülkadir Sadak), Ankara, Otağ Yayınları, 1975.
- HOPKIRK, Peter, **The Great Game: The Struggle for Empire in Central Asia**, New York, Kodansha International, 1994.
- HOSKING, Geoffrey, **Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla**, (çev. Kezban Acar), İstanbul, İletişim, 2011.
- KAMALOV, İlyas, **Rusya'nın Orta Asya Politikaları: Rapor**, Ankara, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- KANBOLAT, Hasan ve KARASAR, Hasan Ali, **Kırgızistan'da Mevcut Durum, İktidar Değişiminin Nedenleri ve Kısa Vadeli Öngörüler**, Ankara, ORSAM, Rapor No 20, 2010.
- KARA, Abdulvahap ve YEŞİLOT, Okan, **Avrasya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2011.
- KARA, Abdulvahap, **Kazakistan'ın Yeniden Doğuşu 1986 Aralık Olayları**, İstanbul, Ufukötesi Yayınları, 2006.
- KARA, Abdulvahap, **Türkistan Ateşi: Mustafa Çokay'ın Hayatı ve Mücadelesi**, İstanbul, Da Yayıncılık, 2002.

- KİREÇCİ, M. Akif, **Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Asya Politikaları-Rapor**, Ankara, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- KOTZ, David M. ve WEIR, Fred, **Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya**, (çev. Cemile Çakır), İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2012.
- KURAT, Akdes Nimet, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, 5. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2010.
- MELVILLE, Andrei and SHAKLEINA, Tatiana (eds.), **Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities**, Budapest, Central European University Press, 2005.
- NOGAYEVA, Ainur, **Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları**, Ankara, USAK Yayınları, 2011.
- NYGREN, Bertil, **The Rebuilding of Greater Russia: Putin's Foreign Policy Towards the CIS Countries**, London and New York, Routledge, 2008.
- OLCOTT, Martha Brill, **Central Asia's New States: Independence, Foreign Policy, and Regional Security**, Washington, United States Institute of Peace, 1996.
- OLCOTT, Martha Brill, **Kazakhstan: Unfulfilled Promise**, Washington, Carnegie Endowment for International Peace, 2002.
- PETRO, Nicolai N. and RUBINSTEIN, Alvin Z., **Russian Foreign Policy: From Empire to Nation-State**, New York, Longman, 1997.
- PIERCE, Richard A., **Russian Central Asia, 1867-1917: A Study in Colonial Rule**, Berkeley, University of California Press, 1960.

- PURTAŞ, Fırat, **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, Ankara, Platin, 2005.
- RASHID, Ahmed, **The Resurgence of Central Asia: Islam or Nationalism?**, Karachi, Oxford University Press, 1994.
- ROUDIK, Peter L., **The History of the Central Asian Republics**, Connecticut, Greenwood Press, 2007.
- ROY, Olivier, **Yeni Orta Asya Ya da Ulusların İmal Edilişi**, (çev. Mehmet Moralı), 3. Baskı, İstanbul, Metis, 2009.
- SAKAL, Halil Burak, **Germany and Turkestanis During the Course of the World War II**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Bilkent Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- SARAY, Mehmet, **Modern Kırgızistan'ın Doğuşu**, Ankara, TİKA Yayınları, 2004.
- SCHATZ, Edward, **Modern Clan Politics The Power of “Blood” in Kazakhstan and Beyond**, Seattle, University of Washington Press, 2004.
- SINITSINA, Irina, **Economic Cooperation Between Russia and Central Asian Countries: Trends and Outlook-Working Paper No. 5**, University of Central Asia, 2012.
- SMAILOV, A. A. (ed.), **Statistical Yearbook “Kazakhstan in 2013”**, Astana, Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, Committee on Statistics, 2014.
- Socio-Economic Development of the Republic of Kazakhstan in January-February 2015: Statistical Handbook**, Astana, Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, Committee on Statistics, 2015.

TOGAN, Zeki Velidi, **Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi**, Cilt I, 2. Baskı, İstanbul, Enderun Yayınları, 1981.

TOGAN, Zeki Velidi, **Türklüğün Mukadderatı Üzerine**, İstanbul, Kayı Yayınları, 1970.

TSYGANKOV, Andrei P., **Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity**, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, 2006.

VERNADSKY, George, **Rusya Tarihi**, (çev. Doğukan Mızrak ve Egemen Ç. Mızrak), 2. Baskı, İstanbul, Selenge Yayınları, 2011.

YANDAŞ, Osman Gökhan, **The 'Tulip Revolution' And The Role of Informal Dynamics in Kyrgyz Politics**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

YAPICI, Utku, **Sovyet Sonrası Coğrafyada Devlet ve Milliyetçilik: Estonya, Ukrayna ve Kazakistan Örnekleri**, Ankara, Tan Kitabevi Yayınları, 2011.

II. MAKALELER VE KİTAP BÖLÜMLERİ

AKÇALI, Pınar, "Kırgızistan'da Parlamenter Sisteme Geçiş: Genel Bir Değerlendirme", **Türk Dünyası İncelemeleri**, Cilt 12, Sayı 1, 2012, ss. 193-209.

AKINER, Shirin, "Evolution of Kazakhstan's Foreign Policy: 1991-2011", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, Cilt 6, Sayı 12, 2011, ss. 1-21.

AKINER, Shirin, "Silk Roads, Great Games and Central Asia", **Asian Affairs**, Vol. 42, No. 3, 2011, ss. 391-402.

ANDİCAN, Ahat, "Çin Satrancında Orta Asya", **Avrasya Dosyası**, Cilt 12, Sayı 1, 2006, ss. 7-36.

- ARIS, Stephen, “The Response of the Shanghai Cooperation Organization to the Crisis in Kyrgyzstan”, **Civil Wars**, Vol. 14, No. 3, 2012, ss. 451-476.
- AVCU, Seyit Ali, “Avrasya Gümrük Birliği ve Kırgızistan: Avantajları ve Dezavantajları”, **Avrasya Etüdleri**, Sayı 45, 2014, ss. 269-297.
- AYDIN, Mustafa, “Hazar’ın Hukuksal Statüsü”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası**, Cilt 2, 9. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, ss. 433.
- BEŞİRLİ, Hayati, “Kırgızistan’ın Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapısı”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 15, 2011, ss. 313-331.
- BIÇAKCI, Salih, “Andijon’da Nima Bo’ldi? Özbekistan’da Terör, Güvenlik ve Demokrasi”, **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 6, 2008, ss. 1-22.
- BIYALINOV, Alimbek, “Kırgızistan’daki Reformların Onuncu Yılı: Piyasa Ekonomisine Daha Çok Var”, (çev. Meruyert Jılkışıbayeva), **Avrasya Dosyası**, Cilt 7, Sayı 4, Kış 2001-2002, ss. 50-60.
- CARRERE d’ENCAUSSE, Helene, “Civil War and New Governments”, Edward Allworth (ed.), **Central Asia, 130 Years of Russian Dominance: A Historical Overview**, 3rd Edition, Durham and London, Duke University Press, 1994b, ss. 221-253.
- CARRERE d’ENCAUSSE, Helene, “Organizing and Colonizing the Conquered Territories”, Edward Allworth (ed.), **Central Asia, 130 Years of Russian Dominance: A Historical Overview**, 3rd Edition, Durham and London, Duke University Press, 1994a, ss. 151-171.

- CARRERE d'ENCAUSSE, Helene, "The National Republics Lose Their Independence", Edward Allworth (ed.), **Central Asia, 130 Years of Russian Dominance: A Historical Overview**, 3rd Edition, Durham and London, Duke University Press, 1994c, ss. 254-265.
- COOLEY, Alexander, "Kyrgyzstan on the Brink", **Current History**, October 2010, ss. 301-307.
- CUMMINGS, Sally N., "Introduction: 'Revolution' Not Revolution", **Central Asian Survey**, Vol. 27, Nos. 3-4, 2008, ss. 223-228.
- CUMMINGS, Sally N., "Kazakhstan: an Uneasy Relationship –Power and Authority in the Nazarbaev Regime", Sally N. Cummings (ed.), **Power and Change in Central Asia**, London and New York, Routledge, 2002, ss. 59-73.
- DEMİRCİ, Levent, "Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana", **Savunma Bilimleri Dergisi**, Cilt 11, Sayı 2, 2012, ss. 33-69.
- DEMİRTEPE, M. Turgut ve ERDOĞAN, İbrahim, "Bölgesel Çıkarlar ve Küresel Hedefler Odağında Şanghay İşbirliği Örgütü", Turgut Demirtepe ve Güner Özkan (der.), **Uluslararası Sistemde Orta Asya: Dış Politika ve Güvenlik**, Ankara, USAK Yayınları, 2013, ss. 83-103.
- DİKKAYA, Mehmet ve KADI, Osman, "Dönüşüm Sürecinde Kırgızistan'ın Ekonomik Sorunları", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 25, 2005, ss. 55-72.
- DOĞAN, İsmail vd., "Kırgızistan", **Yeni Türkiye**, Yıl 9, Sayı 54, 2013, ss. 1668-1683.

- EREKER, Fulya ve ÖZER, Utku, “Onyedinci Yüzyıldan Günümüze Rusya’nın Karadeniz Politikası”, Sezgin Kaya (ed.), **Rusya’nın Doğu Politikası**, Bursa, Ekin Yayınevi, 2013, ss. 165-204.
- ERHAN, Çağrı, “ABD’nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül Sonrası Açılımları”, Mustafa Aydın (der.), **Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2005, ss. 13-42.
- ESENTUGELOV, Arystan, “Kazakhstan: Problems and Prospects of Reform and Development”, Boris Rumer (ed.), **Central Asia in Transition: Dilemmas of Political and Economic Development**, New York, M. E. Sharpe, 1996, ss. 198-226.
- GLEASON, Gregory and SHAIHUTDINOV, Marat E., “Collective Security and Non-State Actors in Eurasia”, **International Studies Perspectives**, Vol. 6, No. 2, 2005, ss. 274-284.
- HANKS, Reuel R., “‘Multi-Vector Politics’ and Kazakhstan’s Emerging Role as a Geo-Strategic Player in Central Asia”, **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, Vol. 11, No. 3, 2009, ss. 257-267.
- HAS, Kerim ve ÖZDAL, Habibe, “İdeolojiden Pratiğe Putin’in Megola İdeası Avrasya Birliği”, **Analist**, Sayı 42, Ağustos 2014, ss. 18-25.
- HIRSCH, Francine, “Toward An Empire of Nations: Border-Making and the Formation of Soviet National Identities”, **Russian Review**, Vol. 59, No. 2, 2000, ss. 201-226.
- İPEK, Pınar, “The Role of Oil and Gas in Kazakhstan’s Foreign Policy: Looking East or West?”, **Europe-Asia Studies**, Vol. 59, No. 7, November 2007, ss. 1179-1199.

- KARAAĞAÇLI, Abbas, “Son Olaylar Işığında Kırgızistan”, **2023**, Sayı 109, 2010, ss. 32-35.
- KARAGIANNIS, Emmanuel, “The New Political Islam in Central Asia: From Radicalism to the Ballot Box?”, **Brown Journal of World Affairs**, Vol. 19, Issue 1, 2012, ss. 71-82.
- KARASAR, Hasan Ali, “Bağımsızlıklar Sonrası Türkistan’da Rus Siyaseti”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 6, Sayı 4, 2001, ss. 220-271.
- KARASAR, Hasan Ali, “Kırgızistan Bir Ayaklanmayı Daha Kaldıramaz”, **2023**, Sayı 109, 2010, ss. 16-22.
- KARASAR, Hasan Ali, “The Partition of Khorezm and the Positions of Turkestanis on Razmezhevanie”, **Europe-Asia Studies**, Vol. 60, No. 7, 2008, ss. 1247-1260.
- KAZANTSEV, Andrei, “Russian Policy in Central Asia and the Caspian Sea Region”, **Europe-Asia Studies**, Vol. 60, No. 6, 2008, ss. 1073-1088.
- KILIÇ, Gülay, “CICA (AİGK): Güvenlik Değil, ‘Güven Arttırıcı Önlemler’ Konferansı”, **Review of International Law and Politics**, 2010, ss. 169-172.
- KİBAROĞLU, Mustafa, “Orta Asya’da Kitle İmha Silahları ve Silahsızlanma”, Mustafa Aydın (der.), **Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2005, ss. 313-332.
- LEWIS, David, “The Dynamics of Regime Change: Domestic and International Factors in the ‘Tulip Revolution’”, **Central Asian Survey**, Vol. 27, Nos. 3-4, 2008, ss. 265-277.
- MALAŞENKO, Aleksey, “Avrasya Birliği Nasıl Okunmalı?”, (Mülakat: Kerim Has), **Analist**, Sayı 42, Ağustos 2014, ss. 30-33.

- MATLEY, Ian Murray, "Agricultural Development (1865-1963)", Edward Allworth (ed.), **Central Asia, 130 Years of Russian Dominance: A Historical Overview**, 3rd Edition, Durham and London, Duke University Press, 1994, ss. 266-308.
- MOVKEBAEVA, Galiia A., "Energy Cooperation Among Kazakhstan, Russia, and China Within the Shanghai Cooperation Organization", **Russian Politics and Law**, Vol. 51, No. 1, 2013, ss. 80-87.
- NAARAJARVI, Teemu, "China, Russia and the Shanghai Cooperation Organisation: Blessing or Curse for New Regionalism in Central Asia?", **Asia Europe Journal**, Vol. 10, Issue 2, 2012, ss. 113-126.
- NIKITINA, Yuliya, "Regional Security Cooperation in the Post-Soviet Space", **Security Index**, Vol. 17, No. 4, ss. 47-53.
- NOGAYEVA, Ainur, "ABD'nin Orta Asya'daki Demokratikleştirme Politikaları: Araçlar, Devrim Denemeleri ve Sonuçlar", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, Cilt 5, Sayı 10, 2010, ss. 59-91.
- O'MALLEY, William D. and McDERMOTT, Roger N., "Kyrgyzstan's Security Tightrope: Balancing It's Relations with Moscow and Washington", **The Journal of Slavic Military Studies**, Vol. 16, No. 3, 2003, ss. 72-111.
- OĞAN, Sinan, "Kırgızistan'da Sarı Devrim", Sinan Oğan (der.), **Turuncu Devrimler: SOROS'un Yeni Dünya Düzeni: 'İkinci El' Demokrasi ve Neo-Con'lar**, İstanbul, Bir Harf Yayınları, 2006, ss. 258-271.
- ÖRAZ, Seçil, "Kırgız Siyasi Hayatında Aşiretçilik ve Klan Siyaseti", **Türk Dünyası İncelemeleri**, Cilt 12, Sayı 1, 2012, ss. 211-238.

- ÖZEN, Çınar, “Bağımsız Devletler Topluluğu ve Bütünleşme Olgusu”, **Yeni Forum**, Cilt 16, Sayı 313, Haziran 1995, ss. 16-28.
- ÖZKAN, Güner, “İkinci Kırgız ‘Devriminin’ Rusya-ABD İlişkileri İçinde Anlamı”, M. Turgut Demirtepe ve Güner Özkan (der.), **Uluslararası Sistemde Orta Asya: Dış Politika ve Güvenlik**, Ankara, USAK Yayınları, 2013, ss. 163-195.
- PURTAŞ, Fırat ve MAMMADOV, Halid, “Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü ve Orta Asya Cumhuriyetleri”, M. Turgut Demirtepe ve Güner Özkan (der.), **Uluslararası Sistemde Orta Asya: Dış Politika ve Güvenlik**, Ankara, USAK Yayınları, 2013, ss. 105-125.
- SAKWA, Richard and WEBBER, Mark, “The Commonwealth of Independent States, 1991-1998: Stagnation and Survival”, **Europe-Asia Studies**, Vol. 51, No. 3, 1999, ss. 379-415.
- SARI, Yaşar, “Foreign Policy of Kyrgyzstan under Askar Akayev and Kurmanbek Bakiyev”, **Perceptions**, Vol XVII, No. 3, 2012, ss. 131-150.
- SARI, Yaşar, “Kırgızistan’da İktidarın El Değiştirmesi: Akayev ve Bakiyev’in Düşüşü”, **Orta Asya veKafkasya Araştırmaları Dergisi**, Cilt 5, Sayı 9, 2010, ss. 27-47.
- SCHATZ, Edward, “Reconceptualizing Clans: Kinship Networks and Statehood in Kazakhstan”, **Nationalities Papers**, Vol. 33, No. 2, June 2005, ss. 231-254.
- SIZDIKOVA, Jibek S., “Avrasya Birliği’nin Geleceğinde Rusya ve Kazakistan”, (Mülakat: Kerim Has), **Analist**, Sayı 42, Ağustos 2014, ss. 34-35.
- SOLTAN, Elnur, “Rusya ve Kırgızistan: Asimetrik İlişkilerin Sürekliliği”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 7, Sayı 4, Kış 2001-2002, ss. 177-204.

SOMUNCUOĞLU, Anar, “Geçiş Döneminde Kazakistan Ekonomisi”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 7, Sayı 4, Kış 2001-2002, ss. 29-49.

STONE, Leonard A., “Central Asia Studies”, **Journal of Third World Studies**, Vol. 29, No. 1, 2012, ss. 175-202.

TACİBAYEV, Raşid, “Rusya’nın Orta Asya’ya Yönelik Politikalarının Dönemlere Göre Değişimi”, M. Savaş Kafkasyalı (ed.), **Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya**, Ankara, Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2012, ss. 169-209.

TELLAL, Erel, “Bağımsız Devletler Topluluğu”, Çınar Özen ve Özgür Tonus (ed.), **Uluslararası Örgütler**, 2. Baskı, Ankara, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013a, ss. 172-176.

TELLAL, Erel, “Eski Sovyet Coğrafyasında ‘Devrimler’”, **AÜSBF Dergisi**, Cilt 60, Sayı 2, 2005, ss. 273-278.

TELLAL, Erel, “Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü”, Çınar Özen ve Özgür Tonus (ed.), **Uluslararası Örgütler**, 2. Basım, Ankara, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013b, ss. 78-83.

TELLAL, Erel, “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, **AÜSBF Dergisi**, Cilt 65, Sayı 3, 2010, ss. 189-236.

TEMIRKULOV, Azamat, “Kyrgyz “Revolutions” in 2005 and 2010: Comparative Analysis of Mass Mobilization”, **Nationalities Papers**, Vol. 38, No. 5, 2010, ss. 589-600.

TORJESEN, Stina, “Russia as a Military Great Power: The Uses of the CSTO and the SCO in Central Asia”, Elena Wilson Rowe and Stina Torjesen (eds.), **The**

Multilateral Dimension in Russian Foreign Policy, London and New York, Routledge, 2009, ss. 181-192.

ULUSOY, Belkıs ve YEŞİLOT, Okan, “Avrasya Coğrafyasında Sivil Devrimler ve Rusya-ABD Mücadelesi”, Sinan Oğan (der.), **Turuncu Devrimler: SOROS’un Yeni Dünya Düzeni: ‘İkinci El’ Demokrasi ve Neo-Con’lar**, İstanbul, Bir Harf Yayınları, 2006, ss. 178-195.

WEINSTEIN, Adam, “Russian Phoenix: The Collective Security Treaty Organization”, **Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations**, No. 8, 2007, ss. 167-180.

YAPICI, Utku, “Kazakistan’ın Dış ve Güvenlik Politikasında Çok-Vektörlülük”, M. Turgut Demirtepe ve Güner Özkan (der.), **Uluslararası Sistemde Orta Asya: Dış Politika ve Güvenlik**, Ankara, USAK Yayınları, 2013, ss. 197-224.

YOM, Sean L., “Power Politics in Central Asia: The Future of the Shanghai Cooperation Organization”, **Harvard Asia Quarterly**, Vol. 6, No. 4, 2002, ss. 48-54.

ZIEGLER, Charles E., “The Russian Diaspora in Central Asia: Russian Compatriots and Moscow’s Foreign Policy”, **Demokratizatsiya**, Vol. 14, No. 1, Winter 2006, ss. 103-126.

III. ELEKTRONİK KAYNAKLAR

“About Commonwealth of Independent States”, <http://www.cisstat.com/eng/cis.htm> (10. 04. 2014)

“Almaty Act (2002)”, http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1 (04. 03. 2015)

“Bişkekskaya Deklaratsiya”, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/17524> (09. 03. 2015)

“Charter of the Shanghai Cooperation Organization”, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=69> (12. 04. 2014)

“CICA Catalogue of Confidence Building Measures (2004)”, http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1 (04. 03. 2015)

“CICA Declaration on Eliminating Terrorism and Promoting Dialogue among Civilizations (2002)”, http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1 (04. 03. 2015)

“Commonwealth of Independent States”, http://www.cisstat.com/eng/frame_about.htm (10. 04. 2014)

“Declaration of the Forth CICA Summit (2014)”, http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1 (04. 03. 2015)

“Declaration of the Second Summit (2006)”, http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1 (04. 03. 2015)

“Declaration of the Tenth Meeting of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization”, 11. 06. 2010, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=225> (08. 06. 2015)

“Deklaratsiya Mejdru Respublikoy Kazakhstan i Rossiyskoy Federatsiey o Veçnoy Drujbe i Soyuzničestve, Orientirovannom v XXI Stoletie”, <http://www.kazembassy.ru/en/dvustoronneesotrudnichestvoen/dogovornayabazaen/78-mezdunarodnyedogovora> (01. 03. 2015)

- “Deklaratsiya o Veçnoy Drujbe, Soyuzničestve i Partnertsve Mejdu Kırğızskoy Respublikoy i Rossiyskoy Federatsiey”,
<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/17525> (08. 03. 2015)
- “Dogovor A Drujbe, Sotrudničestve i Vzaimnoy Pomoşı Mejdu Rossiyskoy Federatsiey i Respublikoy Kazakhstan”,
http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/A4A4F3A99A22A4DC43257EC200458CCD (28.02.2015)
- “Dogovor Arendı Kompleksa <<Baykonur>> Mejdu Pravitelstom Rossiyskoy Federatsii i Pravitelstom Respubliki Kazakhstan”,
http://www.kazembassy.ru/images/stories/for_mat/proekty/1dogovor_RK_RF_arendy_kompleksa_Baikonur.pdf (01. 03. 2015)
- “Dogovor Mejdu Rossiyskoy Federatsiey i Respublikoy Kazakhstan o Rossiysko-Kazahstanskoy Gosudarstvennoy Granitse”,
http://mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/77DE258F80B6758F43257E0000219B29 (04. 03. 2015)
- “Dogovor Mejdu Rossiyskoy Federatsiey i Respublikoy Kazakhstan o Dobrososedstve i Soyuzničestve v XXI veke”,
http://mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/DC6ABE071FC734FF43257E0000219D60 (04. 03. 2015)
- “Dogovor o Dalneyšem Uglublenii Ekonomičeskovo Sotrudničestva i İntegratsii Rossiyskoy Federatsii i Respubliki Kazakhstan”,
http://mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/93E26260844A88FD43257E000021BB16 (06. 03. 2015)

- “Dogovor o Drujbe, Sotrudničestve i Vzaimnoy Pomoši Mejdu Respublikoy Kırğızstan i Rossiyskoy Federatsiey”, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/17122?cl=ru-ru> (08. 03. 2015)
- “Kontsepsiya Vneşney Politiki Kırğızskoy Respubliki”, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/4569?cl=ru-ru> (08. 03. 2015)
- “Kyrgyzstan Profile-Timeline”, <http://www.bbc.com/news/world-asia-16185772> (03. 06. 2015)
- “Protokol o Vnesenii İzmeneniy v Dogovor o Drujbe, Sotrudničestve i Vzaimnoy Pomoši Mejdu Rossiyskoy Federatsiey i Respublikoy Kazakhstan ot 25 maya 1992 goda”, http://mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/B7EEF1F281A3B16943257E0000219AF C (04. 03. 2015)
- “Russia-Kazakhstan”, http://www.rfembassy.kz/eng/lm/dvustoronnie_otnosheniya/rossiya-kazakhstan/ (22. 02. 2015)
- “Soglaşenie Mejdu Kırğızskoy Respublikoy i Rossiyskoy Federatsiey o Statuse i Usloviyah Prebıvaniya Rossiyskoy Aviatsionnoy Bazı na Territorii Kırğızskoy Respubliki”, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/17423> (09. 03. 2015)
- “Soglaşenie Mejdu Pravitelstom Rossiyskoy Federatsii i Pravitelstom Kırğızskoy Respubliki o Yedinom Poryadke Regulirovaniya Vneşneekonomičeskoy Deyatelnosti”, http://www.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/A8AB7B84B86CC59C43257E6800418156 (17. 05. 2015)

“Soglaşenie Mejdu Pravitelstvom Kirgızskoy Respubliki i Pravitelstvom Rossiyskoy Federatsii o Rossiysko-Kirgızskom Fonde Razvitiya”,
<http://www.rkdf.org/docs/%D0%A1%D0%BE%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%20%D0%BE%20%D0%A0%D0%9A%D0%A4%D0%A0.pdf> (06. 06. 2015)

“Soglaşenie Mejdu Pravitelstvom Rossiyskoy Federatsii i Pravitelstvom Respubliki Kazakhstan o Tekhniçeskom i Ekonomiçeskom Sotrudniçestve i İntegratsii v Neftgazovıh Otrasiyax”,
http://mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/DF801174A5DE9E1F43257E000021BF74 (06. 03. 2015)

“Soglaşenie Mejdu Respublikoy Kazakhstan i Rossiyskoy Federatsiey o Razgraniçenii Dna Severnoy Çasti Kaspiyskovo Morya v Tselyah Osuşestvleniya Suverennikh Prav na Nedropolzovanie”,
http://www.kazembassy.ru/images/stories/for_mat/proekty/s70soglashenie_RK_RF_razgranichenie_dna_Kaspiei.pdf (01. 03. 2015)

“Soglaşenie Mejdu Rossiyskoy Federatsiey i Respublikoy Kazakhstan o Razvitii Sotrudniçestva po Effektivnomu İspolzovaniyu Kompleksa <<Baykonur>>”,
http://mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/F52427A23AEA348C43257E000021A09B (04. 03. 2015)

“Soglaşenie Mejdu Rossiyskoy Federatsiey i Respublikoy Kazakhstan o Snyatii Ograniçeniy v Hoziystvennoy Deitelnosti”,
http://mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/F6D76C59582BAC4243257E000021BA16 (06. 03. 2015)

- “The Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism”,
<http://www.sectsko.org/EN123/show.asp?id=68> (19. 05. 2015)
- “Timeline: Ukraine’s Political Crises”, 15. 05. 2014,
<http://www.aljazeera.com/news/europe/2014/03/timeline-ukraine-political-crisis-201431143722854652.html> (19. 05. 2014)
- “Ukraine Crisis: Timeline”, 13. 11. 2014, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-26248275> (04. 03. 2015)
- ABUŞOĞLU, Mehmet Çağatay, “ABD’nin Manas Macerası”
<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/orta-asya-arastirmalari-merkezi/2014/08/29/7752/abdnin-manas-macerasi> (15. 10. 2014)
- BESHIMOV, Erdin, “Akayev: We Do Democracy the Kyrgyz Way”, Eurasia
 Insight, October 14, 2004,
<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav101504.shtml> (03. 06. 2015)
- DALY, John C. K., “Kyrgyzstan: Business, Corruption and the Manas Airbase”,
<http://oilprice.com/Geopolitics/Europe/Kyrgyzstan-Business-Corruption-And-The-Manas-Airbase.html> (05. 06. 2015)
- ELTSOV, Peter and LARRES, Klaus, “Putin’s Targets: Will Eastern Ukraine and
 Northern Kazakhstan Be Next?”, **New Republic**, March 10, 2014,
<http://www.newrepublic.com/article/116965/putins-next-targets-eastern-ukraine-and-northern-kazakhstan> (19. 05. 2014)
- FAROOQ, Umar, “Hope and Fear: Kyrgyz Migrants in Russia”, 24 April 2015,
<http://www.irinnews.org/report/101398/hope-and-fear-kyrgyz-migrants-in-russia> (05. 06. 2015)

<http://biskek.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=187256> (10. 02. 2015)

<http://docs.pravo.ru/document/view/28787819/29324043/> (05. 06. 2015)

<http://ecrats.org/ru/about/history/> (08. 06. 2015)

<http://en.kremlin.ru/events/president/news/29400> (07. 06. 2015)

<http://steppeandthelaw.com/the-border-conflict/radical-transformation-a-history-of-the-border-in-maps/> (15. 02. 2015)

<http://uca.edu/politicalscience/dadm-project/europerussiacentral-asia-region/kyrgyzstan-1991-present/> (19. 05. 2015)

http://www.cisstat.com/eng/frame_about.htm (10. 04. 2014)

<http://www.cjournal.info/2011/05/30/encircling-russia-with-us-bases/> (05. 09. 2015)

<http://www.economist.com/node/16377083> (05. 09. 2015)

<http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=KAZ> (31. 05. 2015)

<http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=kz> (21. 03. 2014)

http://www.eia.gov/countries/regions-topics.cfm?fips=CSR#intl_trade (04. 03. 2015)

<http://www.kazakhstan.org.tr/index.asp?sayfa=33> (10. 02. 2015)

<http://www.kazembassy.ru/en/posolen/oficialnayaastanaen/kazakhstanen> (10. 02. 2015)

<http://www.kyrgyz.mid.ru/dog.html#> (08. 03. 2015)

<http://www.metric-conversions.org/volume/cubic-feet-to-cubic-meters.htm> (26. 11. 2014)

<http://www.mfa.gov.tr/asyada-isbirligi-ve-guven-arttirici-onlemler-konferansi.tr.mfa> (04. 03. 2015)

http://www.mid.ru/spd_md.nsf/twowebscantr?openview&RestrictToCategory=%D0%9A%D0%98%D0%A0%D0%93%D0%98%D0%97%D0%98%D0%AF
(17. 05. 2015)

http://www.mid.ru/spd_md.nsf/webcantr/ (05. 06. 2015)

http://www.odkb.gov.ru/start/index_aengl.htm (07. 06. 2015)

http://www.s-cica.org/page.php?page_id=217&lang=1 (01. 06. 2015)

http://www.s-cica.org/page.php?page_id=24&lang=1 (04. 03. 2015)

http://www.s-cica.org/page.php?page_id=251&lang=1 (08. 06. 2015)

http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1 (03. 03. 2015)

<http://www.trademap.org/Bilateral.aspx> (05. 06. 2015)

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html> (10. 02. 2015)

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html>. (10. 02. 2015)

KALYBEKOVA, Asel, “Kyrgyzstan: Is Gazprom Deal a Blessing or Curse for Bishkek?”, **Eurasia Insight**, July 31, 2013, <http://www.eurasianet.org/node/67327> (11. 07. 2014)

Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, **Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev’in Ulusa Sesleniş Konuşması**, 27. 01. 2012, <http://www.kazakhstan.org.tr/Ulusa-Seslenis-2012/> (04. 03. 2015)

KHAMIDOV, Alisher, “Kyrgyzstan: Remembering Osh Violence Without Reconciling”, **Eurasia Insight**, June 10, 2011, <http://www.eurasianet.org/node/63661> (03. 06. 2015)

- LAUMULIN, Murat, “The Shanghai Cooperation Organization and The Interests of Kazakhstan”, <http://kisi.kz/site.html?id=1178> (05. 03. 2015)
- LILLIS, Joanna, “Kazakhstan, Turkmenistan and Iran Launch Railroad to Get Trade on Track”, **Eurasia Insight**, December 3, 2014, <http://www.eurasianet.org/node/71166> (31. 05. 2015)
- MUTLU, Gülay, “Manas Üssü ile Bir Devir Kapandı”, http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=2349&cat=395 (15. 10. 2014)
- NAZARBAYEV, Nursultan, “**Kazakistan-2050 Stratejisi**”: **Olgunlaşan Devletin Yeni Siyasi İstikameti**, 2012a, http://www.kazakhstan.org.tr/Kazakistan_2050_Stratejisi/ (04. 03. 2015)
- NAZARBAYEV, Nursultan, **Kazakistan Yolu**, (Yay. Haz. Canseyit Tüymebayev), Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, 2012, s. 22, <http://www.kazakhstan.org.tr/kazakistan-yolu/> (06. 03. 2015)
- NAZARBAYEV, Nursultan, **Kritik On Yıl**, (Yay. Haz. Canseyit Tüymebayev), Ankara, 2012b, <http://www.kazakhstan.org.tr/Kritik-On-Yil/> (05. 03. 2015)
- NAZARBAYEV, Nursultan, **Tarihin Akışında**, (Yay. Haz. Canseyit Tüymebayev), Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, 2012, <http://www.kazakhstan.org.tr/tarihin-akisinda/> (06. 03. 2015)
- SULTANOV, Bulat, “Kazakh Foreign Policy in Modernization”, <http://kisi.kz/site.html?id=1040> (05. 03. 2015)
- TRILLING, David and UMETOV, Chinghiz, “Kyrgyzstan: Is Putin Punishing Bakiyev?”, **Eurasia Insight**, April 5, 2010,

<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav040610a.shtml> (06. 09. 2015)

WISHNICK, Elizabeth, “A New ‘Great Game’ in Kyrgyzstan?”, 10 July 2003, <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Detail/?lang=en&id=107321> (03. 06. 2015)

ZHAMBEKOV, Nurzhan, “Russia’s Regulation of Labor Migration Set to Hurt Central Asian Economies”, 29 April 2015, <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13190-russia%E2%80%99s-regulation-of-labor-migration-set-to-hurt-central-asian-economies.html> (05. 06. 2015)

IV. GAZETE KAYNAKLARI

“Kyrgyz Parliament Ratifies Deal For Russian Military Base”, **RFERL**, December 13, 2012.

“Kyrgyz Parliament Sets Date for Manas Transit Center Closure”, **RFERL**, June 20, 2013.

“Kyrgyzstan Signs EEU Deal as Divisions Emerge in New Alliance”, **RFERL**, December 23, 2014.

“Nazarbaev Calls U. S., EU Sanctions On Russia ‘Barbaric’”, **RFERL**, February 11, 2015.

“Putin Optimistic of Eventual Accord After Fourth Caspian Summit”, **RFERL**, September 29, 2014.

ÖZET

Bu tez Kazakistan ve Kırgızistan'ın Rusya Federasyonu ile ilişkilerini karşılaştırmalı bir şekilde ele almaktadır. İki Orta Asya devletinin benzer tarihsel arka plana rağmen eski egemen güç Rusya ile ilişkilerinin şekil bakımından benzer, içerik bakımından ise farklı olduğu iddia edilmektedir. Bu çerçevede tezin Giriş bölümünde Orta Asya ve Kazakistan ile Kırgızistan'ın bu bölgedeki konumları hakkında bilgilere yer verilmektedir. Birinci bölümde iki ülkenin Rusya ile ilişkilerinin tarihsel arka planı anlatılmaktadır. İkinci bölümde Kazakistan'ın Rusya ile ilişkileri 1991-2001 ve 2001-2014 yılları arasında ikili anlaşmalar, ekonomik boyut ve çoktarafli uluslararası platformlar kapsamında incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise Kırgızistan'ın Rusya ile ilişkileri aynı tarih aralıklarında ve kapsamlarda irdelenmektedir. Sonuç kısmında da Kazakistan ve Kırgızistan'ın Rusya ile ilişkileri tez boyunca ele alınan veriler doğrultusunda karşılaştırılarak Giriş bölümündeki varsayımlar sınanmaktadır.

ABSTRACT

This thesis addresses comparatively Kazakhstan's and Kyrgyzstan's relations with the Russian Federation. It is argued that despite these two Central Asian states' similar historical backgrounds and their similar type of relation with the former hegemonic power Russia, their relations nonetheless differ within their own contexts. In this framework, the introductory chapter gives general information about Kazakhstan and Kyrgyzstan's standings in Central Asia. In the first chapter the historical background of the two states' relations with Russia is narrated. In the second chapter Kazakhstan's bilateral agreements with Russia, the economic side of

their relations and their involvement at multilateral international platforms between the 1991-2001 and 2001-2014 periods are analyzed. In the concluding chapter, Kazakhstan's and Kyrgyzstan's relations with Russia are compared in the light of notions developed from the thesis, and the assumptions in the introductory chapter are examined.

